

DE ⁴⁴⁵
^{D 280}
NEGERS,

TOONEELSPEL;

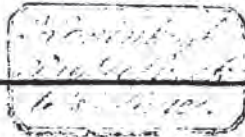
GEVOLGD NAAR HET HOOGDUITSCH, VAN

A. VON KOTZEBUE,

DOOR

P. G. WITSEN GEYSBEEK.

Dieu fit la Liberté & l'homme l'Esclavage.

CHENIER.

TE AMSTELDAM, BY
JOANNES ROELOF POSTER.

MDCCXCVL

Digitized by Google

Die Negerklaven.

Ein historisch-dramatisches Gemälde
in drei Aufzügen.

Erschienen 1796.

ISBN: 978-90-833962-8-6
nur: 307 Toneel

Ter Verpoozing, Peize

www.nedersaksisch.org

Omslag: houtskoolschets

Contact: gerardstout@kpnmail.nl

Print: Biblion, Zoetermeer
uwboekingodehanden.nl
Eerste druk augustus 2024

ADA

DE ZWARTE SLAVIN

Toneel

August von Kotzebue

Vertaling

P. G. Witsen Geysbeek

VAN BLAUWZWART NAAR LICHTBRUIN

toneeldialogen

Gerard Stout

Ter Verpoozing

Dieu fit la Liberté & l'homme l' Esclavage.

Marie-Joseph Chénier.

VOORWOORD TER INLEIDING

In 1796 verscheen *Die Negersklaven*, van August Friedrich Ferdinand von Kotzebue, tijdgenoot van Schiller en Goethe. Het toneelstuk, met alt titel *De negers*, in herhaling opgevoerd in Amsterdam geeft een schrijnende inkijk in behandeling van zwarte totslaafgemaakten. Kotzebue schreef twee verschillende slotscènes. Een slot met een en-ze-leefden-nog-lang-en-gelukkig, en een slot waarin de dood het geschenk is voor Ada en Zameo om het aardse tranendal te verlaten. Zameo steekt zijn geliefde in het hart, en na een dankjewel van Ada, beneemt hij zichzelf het leven. In 1817 zou August von Kotzebue sterven door een moordaanslag en het mes in zijn eigen hart voelen. Vertaler Witsen Gysbeek heeft menig traan geplengd voor hij *De negers* naar de drukker stuurde. Het toneelstuk is een indringende en schokkende aanklacht tegen slavernij tegen de achtergrond van een onvervulbare liefde. Soms keert het leven ten goede, soms niet.

Met een luchtiger invalshoek heb ik eigen werk toegevoegd. *Van blauwzwart naar lichtbruin*, een verwijzing naar de huidskleur van getinte medemensen. Onder getinte medemensen is een kleurenschaal gangbaar als het om uiterlijke schoonheid gaat, analoog aan het palet van witte mensen. Spierwit staat lager in rangorde dan gebroken wit en zonnebruin. Ik combineerde het bonte palet met mijn culturele achtergrond; mijn lichtbruine veenkleur uit Zuidoost-Drenthe.

Kotzebue lardeert zijn toneel met verwijzingen naar vroege abolitionisten. Ik heb van deze strijders tegen slavernij korte levensschetsen opgenomen. De Denen schaften als eersten slavernij af in 1801, in Nederland duurde dat tot 1863.

Het Nederlands van 1800 heb ik marginaal aangepast.

De houtskoolschetsen zijn van mijn hand. Soms ondersteunen ze de tekst, soms niet.

VOORBERICHT

De Schrijver verzoekt zijn lezers, aanschouwers en recensenten, dit stuk niet bloot als toneelspel aan te merken. Het is geschikt om alle de gruwelen, die men zich tegen zijn zwarte broeders veroorlooft, in een enkele groep daar te stellen. De Schrijver heeft slechts ingekleed, niets verdicht. Rainals *Historie philosophique*, Selle's *Geschiedenis der negers*, Sprengel, *over de Slavenhandel*, Isert's *Reize naar Guinea* de bekende *Code noir*,¹ en enige in periodieke schriften verstrooide anekdoten hebben hem de Stoffe geleverd.

Hij moet met een luide zucht bekennen, dat, helaas! geen enkele daadzaak in dit stuk voorkomt, die niet letterlijk waar is; zelfs de ontknoping (catastrofe) is werkelijk zo gebeurd; en de laatste vertelling van Ada is van Rainal ontleend. Het gebed der slaven om het graf van hun heer is een treffende anekdote, die van de groten en goede Albuquerque verhaald wordt.

De schrijver schaamt zich niet te bekennen, dat hij, gedurende hij dit toneelspel schreef, duizend tranen vergoten heeft: "Wanneer de tranen des aanschouwers zich met de zijnen vermengen, dan is zijn moeite beloond." Tot dusverre Kotzebue zelve.

Ik heb er, als vertaler, weinig meer bij te voegen, dan mijn lezers te berichten dat de ontknoping (catastrofe) in het oorspronkelijk tweeërlei is; namelijk, dat in de eerste Zameo Ada doorsteekt, daar in de andere beiden door William gered worden. Ik heb alleen de laatste gevolgd, om dat dit ijselijke stuk anders een ijselijk einde zou nemen, en de deugd bezwijken zou, terwijl de boosheid zegepraalt; daarbij was deze catastrofe geheel onvolkomen, wreed en afschuwelijk: redenen genoeg om dit stuk een einde te doen nemen, dat eer aan de menslievendheid doet, en dat edele zielen met genoeg zien zullen.

Voor het overige zal ik over de waarde van dit stuk niets bepalen, latende zulks liefst aan meerkundigen over; echter durf ik gerust beweren dat dit stuk, zo ten opzichte der regelmatigheid van bedrijven en tonelen, éénheid van tijd en plaats, verknochtheid der bijverdichtfels (episoden) met de hoofddaad, als de levendigheid

¹ Biografie van auteurs (deels) in dit boek.

der gevallen en omstandigheden, voor een der beste stukken van de zonderlinge Kotzebue te houden zij. Kunnen commissarissen van de Amsterdamse nationale stadsschouwburg goedvinden dit stuk te laten vertonen, dan twijfel ik niet, of de schone tranen van medelijken zullen zich in de ogen der gevoelige aanschouwers doen zien. De drukker heeft somtijds kopijbladen van mij ontvangen, waarop een gevoelige traan, mijns ondanks mijn oog ontvallen, enige woorden bijna uitgewist had. Kon een gehele vloed van tranen deze schande van de Christenen uitwissen van het zwarte mensdom zo onrechtvaardig mishandeld te hebben!

Hoe wens ik, hoe zal ieder gevoelig mens wens, dat Kotzebue te sterk mocht getekend hebben, of dat hij logentaal geschreven had! Dan, neen, het is alles maar al te waar: ieder die de nieuwe wereld bezocht heeft zal dit getuigen. Mocht ééns de verfoeilijke handel in mensen, waartegen een Paine, een Fox, een Wilberforce, een Frossard een Newton, een Barrau, en andere mensenvrienden, zich zo mannelijk verzet hebben, ophouden! mocht men begrijpen dat de negers onze broeders zijn en dat de natuur de ene kleur niet boven de andere bevoorrecht! Mochten de Christenen, die de nieuwe wereld bewonen mensen worden, dan zouden zij ophouden hun Godsdienst te schandvlekken!

Nog iets over de benaming. In het oorspronkelijk heet dit stuk een historisch toneelmatig tafereel, (*historisch dramatisches Gemälde*) maar ik heb het toneelspel genoemd, omdat de handeling toch in een daad bestaat. Wat het derde toneel van het tweede bedrijf betreft, ik weet zo wel als de neuswijze critici dat het geheel overtollig is, en tot de hoofddaad weinig betrekking heeft; maar zal men een schilderij van Rafaël verachten, om dat er een beeldje in is dat men er uit zou kunnen missen?... Voor het overige zijn de gebreken niet voor mijn rekening. Gelukkig zo ik niet stijf vertaald noch alles even angstvallig nageschreven heb.

Feb. 1796.

PERSONEN

JOHN, WILLIAM,	een rijke planter. zijn broer.
AYOS, ZAMEO,	slaaf. slaaf.
LILLI, ADA,	slavin. slavin.
PAUL, TRURO, NEGERS EN NEGERINNEN.	opziener der slaven. een oude VRIJNEGER

Het toneel is op het eiland Jamaica

EERSTE BEDRIJF

Een kamer in het huis van John

EERSTE TONEEL

*ADA, met een katoenhaspel bezig.
LILLI danst, terwijl zij op een kleine keteltrommel slaat,
en daarbij zingt.*

LILLI *maakt een pozing² en schept adem.* Ach! ik kan niet meer!

ADA: Zijt gij eindelijk moede?

LILLI: Moede. Doch het lichaam is sterker dan de ziel: men kan langer dansen als denken.

ADA: Denkt men niet altijd?

LILLI: Ach, ja Helaas! het ware beter dat een slaaf niet dacht.

ADA: En niet voelde...

LILLI: En alles slapende deed. Wat dunkt u, Ada! Wie toch maar altoos sluimeren kon!

ADA: In 't graf?

LILLI: Nee, toch niet; op bloemen.

ADA: Komt het niet op 't zelfde uit? Dood zijn is sluimeren zonder ademen.

LILLI: Doch zo koud, zo eenzaam!

ADA: En zonder dromen.

LILLI: Des te erger: dromen zijn nog het beste wat men op aarde heeft.

² pauze.

ADA: Gij hebt gelijk; mijn slaap is een droom van hem.

LILLI: En uw ontwaken niet minder. Het is wonderlijk en verdrietig, als zulk een “hij” onze dromen vervult. Gelukkig voor mij! Geen mannelijke gedaante dwaalt om mijn leger.³

ADA: Wee mij, de rust is een vreemdeling in mijn kamer.

LILLI: Liefde en rust zijn een paar kinderen, die elkander bij het spelen alle ogenblikken plagen. Of neen, de liefde is een kind, de rust een oud man, die deze goedwillige jonge aan de baard trekt.

ADA: Gelukkig is het meisje, dat elk ding van de lachende zijde beschouwt!

LILLI: Doe als ik; vergeet, omdat het moet.

ADA: Ik kan niet, en mag niet. Alles wat mij omringt, de verst afgelegen gelijkvormigheden⁴ voeren de beeltenis van mijn echtgenoot voor mij. Zie ik van verre een man uit het bos komen, met een snaphaan⁵ op de schouder en een geschoten patrijs: zó kwam hij van de jacht. Beschouw ik een ander, die aan de oever vist: zó zat hij dikwijls, terwijl ik bonte schelpen zocht om mij voor hem op te schikken.⁶ De klank van de keteltrommel schetst mij zijn ongedwongen lichaam in de dans; en hoor ik een luchtje suizen, dan zie ik hoe de wind met zijn gekroesde wol⁷ speelt.

LILLI: Het is niet goed voor anderen te leven.

ADA: Ach! De aangenaamste stonden⁸ der mensen zijn aan het geluk van anderen verknocht.

3 bed.

4 overeenkomsten.

5 geweer.

6 mooi te maken.

7 kroeshaar.

8 uren.

LILLI: Man en vrouw moeten één geheel verbeelden? Goed; maar dit geheel moet als de polypus⁹ wezen: snijdt hem in stukken, en ieder deel leeft voor zich zelve. (*Zij eet van een ananas, die op de tafel ligt.*) Het dansen heeft mij dorstig gemaakt. Wilt gij ananas eten?

ADA: Ik kan die vrucht niet zien zonder weemoedig te worden. In de laatste schone avond van ons stil geluk, wanneer hij de ganse dag in de hete zonnestralen pisang¹⁰ geplant en met zijn zweet begoten had, uit het veld thuis kwam en zich moede op de bank wierp, beving mij de onzalige lust om een ananas te eten.

Hij, vol bezorgdheid voor het pand der liefde onder mijn hart, vergat zijn vermoedheid, sprong op, en vloog om mijn kinderachtige begeerte te bevredigen.¹¹ Ik trad naar buiten voor de hut, en oogde hem na, van de weide over de heuvel, tot de hoogte hem verborg. Daar verdween hij in het bos... Hij verdween!...

Ik heb hem niet weergezien! Ik stond nog en lachte in de avondzon, en wachtte vol verlangen zijn terugkomst, toen de rovers, die heimelijk van het strand gekomen waren mij éénsklaps aangrepen en zinloos voortsleepten. Ach, denk eens, de ongelukkige man, toen hij de hut ledig vond, en mijn naam in het gebergte deed weergalmen!

LILLI: Is het u slimmer gegaan als mij? Mijn eigen moeder heeft mij verkocht. God geve haar een goeden morgen! Zij was zeer arm.

ADA: U bleef de troost nog bij uw moeder verkwikt te hebben. Wat mij?

LILLI: Tijd en gewoonte.

ADA: Ach! De tijd wist niet alles uit, en de gewoonte bedekt de afgrond slechts gelijk het wier de zee: men denkt zacht af te treden, en men verzinkt.

⁹ schimmelsoort.

¹⁰ banaan.

¹¹ zwangerschapslusten.

LILLI: Toch niet. De gewoonte maakt ook kerkers wijd, al waren zij zo eng als een kokosnoot. (*Zij slaat op de trommel.*) Werp uw arbeid weg en laat ons dansen.

ADA: Ik mag niets doen, waarvoor ik mij zou moeten schamen. Als hij het eens zag?

LILLI: Schamen? De dans is heilig. Hebt gij niet dikwijls in de Fetishtempel¹² gedanst?

ADA: Het blijft toch altoos een teken van vreugde: hij weent, en ik zou dansen?

LILLI: Als gij niet wilt dan dans ik alleen. Ieder stamp met mijn voet verdrijft een gril van mij, en ieder slag op de trommel geneest een kwade luim. (*Zij danst, zingt en trommelt.*)

ADA: Gelukkig meisje, dat uw dagen even gedachteloos afhaspelt, als ik deze boomwolle!¹³

12 Fetisch: god.

13 katoen. Baumwolle (Du.)

TWEEDE TONEEL

ADA, LILLI, TRURO

TRURO: Foei, kinderen! schaamt u; gij danst en beneden schreien zij.

LILLI: Kom, help mij Ada wat vervrolijken.

TRURO: Wat kwelt haar?

LILLI: Ziet gij niet hoe zijn deze boomwolle met tranen bevochtigt, als wilde zij van smert een lamp ontsteken, waartoe zij reeds de pit maakt?¹⁴

TRURO: Wie geen lijden heeft, veroorzaakt het zich.

ADA: Ik geen lijden?

TRURO: Noemt gij het lijden dat gij aan een lekkere tafel spijs, terwijl wij de onsmakelijke brij van maniok¹⁵ verteren? Dat gij op zachte kussens uw leden uitstrekt, terwijl wij, van de zonnegloed geblaakt, door zweepslagen voortgedreven, met zweet en bloed de dorre aarde bedauwen? Noemt gij, het lijden, dat onze heer, die niets noch niemand bemint, nochtans uw schoonheid hulde doet?

ADA: Noemt gij het vreugde, dat onze heer, die niemand bemint, toch Ada's weêrliefde¹⁶ tracht af te persen, gelijk men het sap uit een suikerriet perst?

TRURO: Wat is het nu verder? Ik benijd de vrouwen. Wat de man uit liefde schenkt moet de vrouw uit gehoorzaamheid aannemen, en het geldt tegen liefde.¹⁷

14 olielamp met katoenen kous (pit).

15 zetmeelrijk knolgewas, enigszins bitter door cyanide uit het amygdaline. Analoog aan de bittere smaak van pitten van appels en perziken.

16 wederliefde.

17 geldt ook voor liefde.

ADA: Ik versta u; maar ik heb een man.

TRURO: Kan hij u redden? Gij zijt toch geen koningsvrouw, met welke aan te raken, men, naar onze zeden, de dood verdient.

ADA: Slechts liefde, geen koninklijke waardigheid geeft een recht op vrouwentrouw.

TRURO: Gij kunt u en ons een hard noodlot verlichten; u door toevendheid, ons door tedere smekingen.

ADA: Kwel mij niet. Mijn onschuld is het heiligdom van mijn man; met haar¹⁸ zou ik mijn laatste troost verliezen; de troost aan hem te denken.

TRURO: Gij zijt een voortreffelijke vrouw; maar in de mens heerst soms de deugd, buiten hem altoos het geweld.

LILLI: Heeft de ondervinding u niets beters geleerd, dan is het de moeite niet waard zo oud te worden.

ADA: Geen geweld is sterker dan vertwijfeling.

LILLI: Veertien dagen gaf hij u tijd van bedenken.

ADA: Ik heb alles bedacht: hij kan de bloem uitrukken; maar niet breken.

LILLI: O. Dat onze oude heer nog leefde!

TRURO: Wie wenst het niet met u!

ADA: Ik hoop hem weldra weer te zien.

TRURO: Hem gelijkt zijn jongste zoon, die voor korte tijd uit Europa kwam. Jammer dat hij geen heer van deze plantage geworden is!

¹⁸haar onschuld. Het bed delen met een andere man.

LILLI: Wat dunkt u, Truro? Europa moet een goed land zijn, omdat daar de mensen beter worden.

TRURO: Hm! één zwaluw brengt geen zomer. De blanken deugen allen niet.

LILLI: St! Men komt; ik hoor de stem van onze boze heer.

ADA: Het uur der beproeving slaat!

DERDE TONEEL

ADA, LILLI, TRURO, JOHN, WILLIAM

JOHN: Neen, broeder! dat begrijpt gij niet. Ik heb Cicero¹⁹ niet gelezen; doch wanneer ik, in plaats van honger en zwepen, een andere redenaar houden wilde, die de slaven aan hun plichten herinnerde....

WILLIAM: (*tussen de tanden mompelende.*) Hebben slaven ook plichten?

JOHN: Doet de Engelse boer wel, wanneer hij zijn ossen voor de ploeg spant, en de zweep over hen legt?

WILLIAM: Een heerlijke gelijkenis!

JOHN: Geloof mij, honger overtuigt zekerer dan Fox,²⁰ en een enkele zweepslag werkt krachtiger dan alle redekavelingen van een Burke.²¹

WILLIAM: Mijn lippen zwijgen; maar mijn hart weerspreekt luid.

JOHN: Dat hart, dat hart! Ik wil wel eens weten hoe de mensen op de gedachte gekomen zijn om alle dweperijen van hun hoofd uit het hart afteleiden. Het hart is een klomp vlees, meer niet; het gehoorzaamt de wil zo goed als de armen én benen: overlaadt²² uw maag, en uw hart zal kloppen. Onze vader, God hebbe zijn ziel! was net als jij: hij sprak ook altoos van het hart.

19 Marcus Tullius Cicero. Filosoof uit Romeinse Republiek (106v Chr-43v Chr). Schreef ook over slavernij.

20 Charles James Fox (Londen, 24 januari 1749 - Chiswick, 13 september 1806), Brits politicus uit de Whig-party en actievoerder tegen de slavernij. Zie Biografie.

21 Edmund Burke (Dublin, 12 januari 1729 – Beaconsfield, 9 juli 1797) was een Brits-Iers filosoof en politicus. Burke stelde een wetsvoorstel voor om slavenhouders te verbieden zitting te nemen in het Lagerhuis, waarbij hij beweerde dat ze een gevaar vormden dat onverenigbaar was met de traditionele opvattingen over Britse vrijheid. Hij beschreef de slavernij als een 'onkruid dat op elke grond groeit. Hij stelde een geleidelijk emancipatieprogramma voor, genaamd *Sketch of a Negro Code*. Zie biografie.

22 dat gij overlaadt uw maag.

WILLIAM: Genoeg, broeder! ik verlies mijn woorden, en het zou jammer zijn dat ook de broederliefde met een²³ verloren ging.

JOHN: Dat zij verre. Gij dwaalt, wanneer gij denkt dat ik geen gevoel had voor 't geen dat gij tedere gewaarwording gelieft te noemen. Het is enkel door de Europese lucht nog zo niet verfijnd geworden als het uwe; het is zo teder niet als de ziel van een engel, waarvan een miljoen op de punt van een naald danst.²⁴ Ik gevoel, bij voorbeeld, zeer wel dat Ada een schoon meisje is, en dat ik zonder haar bezit geen genoeg smaken kan. Wat dunkt u, Ada! - zijn nu de veertien dagen haast verlopen?

ADA: Ik versta u; zij zijn verlopen!

JOHN: Waarlijk? herinnert gij u dezen? Een goed voorteken.

ADA: Gij dwaalt.

JOHN: Uw besluit?

ADA: Nog altoos hetzelfde.

JOHN: Gij schertst, mijn kind!

ADA: Schertst men ook met wenende ogen en een bloedend hart?

JOHN: Daar hebben wij het! Daar is het hart al weer. Een vervloekte redeneertrant! Ik wed uw hart bloedt geen druppel meer als voorheen. Wat de tranen betreft, die moogt gij, naar u welgevallen, storten of inhouden; want kortom, ik heb ook niet langer lust om te schertsen, en zeg u dat gij in vierentwintig uren de mijne zijt.

ADA: Neen, gij zult geen geweld gebruiken; ik ben getrouwd: ik bemin mijn man; ik kan u niet beminnen... Neen, gij zult geen geweld gebruiken!

²³ met een van die woorden.

²⁴ Zie bij biografie. Hoeveel engelen op een naald.

JOHN: Geweld? Hm! Naar 't valt. Ik heb ééns een wild meisje zo tam gekregen...

LILLI: Hoe deed gij dat?

JOHN: Ik liet haar het ganse lijf met naalden zachtjes prikken. Toen werd haar in olie gedoopte boomwolfe om de vingers gewonden en aangestoken. Drie dagen daarna beminde zij mij op het tederste.

WILLIAM, (*hem schielijk bij de hand vattende.*) Broeder! is het waar?... Hebt gij dat gedaan?

JOHN: Gewis; en ik verzeker u het hielp.

WILLIAM: O! Onmogelijk kan een en dezelfde moeder ons gebaar hebben!

JOHN (*koel.*) Ik heb het toch voor de waarheid gehoord.

ADA (*tegen John*): Martelen kunt gij mij. Mijn hart breken; doch niet trouweloos maken.

JOHN: Alweer het hart! Zottin! Doe met uw hart wat gij wilt: de vraag is hier maar van uw nietig²⁵ persoon.

ADA: Wanneer gij mij zou beminnen, zou gij het een zonder het andere niet begeren.

LILLI (*schalkachtig tegen John*): Waarom verliefte gij niet op mij?

JOHN: Omdat gij een meerkat²⁶ zijt.

LILLI (*ter zijde.*) Hm! Ik denk die past wel bij een aap.

25 onbeduidend.

26 Aap. De meerkatten vormen een geslachtengroep van de familie apen van de Oude Wereld, die voorkomt in Afrika. Er zijn 35 verschillende soorten die worden verdeeld in zes geslachten: de moerasmeerkat, Allochrocebus, de echte meerkatten, de groene meerkatten, de huzaarapen en de dwergmeerkatten.

JOHN: Hoor, Ada! Wees maar half zo aanvallig²⁷ als uw gezellin, die mij zelf tegemoet komt.....

LILLI: Wie? Ik?

JOHN: Vraagde gij niet straks?...

LILLI: Ja; maar waarom vraagde ik? Omdat ik meer moed heb als Ada, en u de ogen uitkrabben zou.

JOHN: Gij zijt beiden zottinnen, die mijn geduld misbruikt. Pakt u voort: ik heb bezigheden.

LILLI: Mij dunkt gij behandelt uw liefde juist als een bezigheid.

JOHN: Gij weent, Ada?

ADA: Ik ween!

JOHN: Ga; ik verbied u te wenen.

ADA: Kunt gij mij ook verbieden te sterven?
(*Zij gaat af.*)

²⁷beminnelijk.

VIERDE TONEEL

JOHN, WILLIAM, LILLI, TRURO:

JOHN: Gekheid. De dood is geen speelpop. Een geschenk van glaskoralen,²⁸ en het leven krijgt een nieuwe aangenaamheid.

LILLI: Derhalve brandende boomwolfe om de vingers?

JOHN: Ja.

LILLI: En met naalden geprikt?

JOHN: Voorzeker.

LILLI: En daardoor wordt men verliefd?

LILLI: Dat is om zich dood te lachen!
(Zij gaat lachende heen.)

²⁸ Prullaria, spiegels en kralen. De 'geschenken' van missionarissen en handelaren.

VIJFDE TONEEL

JOHN, WILLIAM, TRURO

JOHN: Boosaardig schepsel! Het is haar schuld, dat het meisje mij ontvlucht, als ware ik melaats. (*Tegen Truro.*) Ga, oude! Haal een bos roeden.

WILLIAM: Waarom geen slangen om u te geselen?

JOHN: Ha ha ha! Een Morgenlandse²⁹ hyperbool! Voort, oude kroeskop! Roep de opziener hier. Gij zijt ook een vrouw als het op slaan aankomt.

TRURO: Ach, mijnheer! Gij houdt daar een schone lofrede over de vrouwen en mij.

(Hij vertrekt.)

²⁹De Levant (Arabisch: Belad Ash-Shaam) of het Morgenland is de historisch-geografische naam voor een deel van Zuidwest-Azië. Het beslaat het gedeelte direct ten oosten van de Middellandse Zee. Waar de zon opkomt.

ZESDE TONEEL

JOHN, WILLIAM

WILLIAM: Kan gedwongen liefde aan uw genieting voldoen?

JOHN: Waarom niet? ik pluk een roos, de doornen steken een weinig; echter pluk ik haar, en zij ruikt daarom niet minder aangenaam.

WILLIAM: Verkoop mij het meisje.

JOHN: Gehoorzame dienaar! Daar hebben wij de dweper. Hij predikt en predikt, vloeit over van verheven gevoel, en tot besluit wil hij haar voor zichzelf kopen.

WILLIAM (*verachtelijk*): Moet ik daarop antwoorden?... Welaan, broeder! Ik geef u honderd guinies.

JOHN: Honderd guinies? Veel geld! Maar neen, onder de hand komt er niets van.

WILLIAM: Gij zijt een tiran!

(Hij gaat zitten en haalt een boek uit zijn zak.)

JOHN: Voortreffelijk! Leert gij die schone broedernamen uit uw boeken?... Dat vertwijfelde lezen! De ziel zit in een stookkas,³⁰ en wordt gestookt als een ananas in Europa: daarvan komen dan zulke onsmakelijke vruchten. Had mijn vader het meisje geen lezen geleerd, ik wed zij zou verstandiger zijn.

WILLIAM (*bitter*): Gij hebt gelijk. Het lezen is de verboden boom in het Paradijs.³¹

30 (broei)kas.

31 Verboden vrucht (appel) voor Adam en Eva. Genesis.

ZEVENDE TONEEL

JOHN, WILLIAM, PAUL

PAUL: Gij hebt mij laten roepen?

JOHN: Gij komt te laat: mijn toorn is over.

WILLIAM: Uw toorn? Gij sprak met een koelheid, die de toornige niet eigen is.

JOHN: Waarom niet? Iemand gewent zich aan de toorn, als de landman aan een vrolijk veldgezicht: ik ben de ganse dag toornig; doch men kan het niet aan mij zien.

WILLIAM: Des te erger.

JOHN (*tegen Paul*): Hoedanig hebt gij de slaven aan de arbeid verdeeld?

PAUL: Enigen werpen de koffie in de pletmolen, anderen werpen cacao in de ketel om te koken; de kinderen wieden het onkruid van tussen de boomwolstruiken.

JOHN: Goed; maar de suiker?

PAUL: Ik heb de oude Benno de rug laten afstropen, en zout en Spaanse peper daarin doen strooien.

JOHN: Waarom?

PAUL: Omdat de eerste ketel te weinig vuur had, en de tweede te veel.

JOHN: Die booswicht! Waarom hebt gij niet bevolen hem op te winden?³² Dan had hij het beter gevoeld.

³² Wellicht radbraken. Met touwen uit elkaar trekken.

PAUL: Dat was niet nodig: de gloed, waarbij hij altoos zweet, heeft hem zodanig uitgedroogd, dat de huid van de beenderen zo gemakkelijk losgaat, als de schaal van een koffieboon.

(*William slaat het boek hevig dicht. Zijn aangezicht gloeit van gramschap.*)

JOHN: Hij wordt reeds wat oud; men moest hem van tijd tot tijd gerust laten sterven.

WILLIAM: Gerust sterven? Hoe zult gij dat?...

JOHN: Ik laat hem minder arbeiden, en geef hem minder te eten: zo gaat hij eindelijk uit als een licht.

WILLIAM (*met verkropte woede.*): Broeder! Laat de duivel aanzeggen dat gij hier een school aangelegd hebt: ik wed hij komt bij u om les te nemen.

JOHN: Ha ha! Veel eer, waarlijk! (*Tegen Paul.*) Hebt gij de nieuwe slaven reeds aan de arbeid gebracht?

PAUL: Nog niet. Gij weet immers de oude domme gewoonte om hen, na hunne aankomst, tien dagen in de zee te baden, en goed te voeden, eer men hen arbeiden laat. Die zotten denken altijd dat men hen slechts mest om op te eten.

WILLIAM: Het is de vraag wat of beter ware.

PAUL: Een van hen vraagde mij in ernst of mijn schoenen van negerleder gemaakt waren, omdat zij zwart zijn.

WILLIAM: Van lieden die dagelijks mishandeld worden was die vraag juist zo vreemd niet.

PAUL: Daar is een andere, een oude kaerel, die mij dagelijks plaagt dat ik hem bij u brengen zal: hij wil en moet u spreken: hij zal van verdriet sterven als hij zijn hart niet uitstorten mag.

JOHN: Wat wil de gek?

PAUL: Ik heb hem meegebracht. Wilt gij hem zien?

JOHN: Ik ben toch nieuwsgierig. Laat hem komen.
(Paul vertrekt.)

ACHTSTE TONEEL.

JOHN, WILLIAM

JOHN: Ziet gij, broeder! hoe goed ik ben? Iedere oude snapper geef ik gehoor. Dit is een zwakheid, die mij nog van onze vader aankleeft.

(William werpt een verachtelijke blik op hem, en zwijgt.)

NEGENDE TONEEL.

JOHN, WILLIAM, PAUL, AYOS

PAUL: Daar breng ik hem.

AYOS (*zich voor John nederwerpend.*): Heer! Ik kus het stof onder uw voeten.

JOHN: Sta op: ik hou daar niet van. Wat minder ootmoedigheid, en wat meer arbeid. Gij zijt een oude knaap: ik wed men heeft u voor een paar ellen katoen en enige kannen brandewijn gekocht.

AYOS: Men heeft mij niet gekocht; ik heb mijzelf geschonken.

JOHN: Geschonken?

AYOS: Of verkocht, zoals gij wilt. Ik heb mijn vrijheid voor de laatste troost van mijn levens verkocht, voor de hoop om mijn zoon weer te zien.

JOHN: Uw zoon? Waar is bij?

AYOS: Ja, waar is hij? Dat vraag ik u, goede heer! Gij zult zo onbarmhartig niet zijn als deze man, die mij niet ééns ja noch neen antwoorden wil.

PAUL: Ben ik dan slechts hier om u ten antwoord te staan? Als ik mij met elke slaaf in een gesprek over zijn familie inlaten wilde, zou de plantage weldra te gronde gaan.

JOHN: Hij heeft gelijk. Hier wordt niet geluierd, als in uw hete zandwoestijnen.

AYOS: Ach, ik wil immers gaarne arbeiden, zo veel een grijsaart vermag, die de pisang zeventig malen zag bloeien; doch geef mij mijn Zameo weer? Gij zult daarbij winnen; want aan de zijde van mijn Zoon zal ik weer jong worden, sterk en vrolijk: de vreugde geeft kracht.

JOHN (*tegen Paul*): Zameo? Hebben wij zulk een slaaf?

PAUL (*zeer onverschillig*): Ik geloof, ja.

AYOS: O! Heb dank voor dit woord! Gij sprak het zo koel uit. Mij verwarmt het meer dan de hete specerijen der Molukse eilanden.

JOHN: Hoe weet gij dat uw zoon juist op mijn schip hier gebracht is?

AYOS: Was het niet de prijs waarvoor ik mijn vrijheid verkocht? Kon ik de schipper niet weer, die voor enige jaren mijn Zameo wegvoerde?... O! Als gij wist hoe mijn Zameo een slaaf werd!

JOHN: Ik wil het niet weten. Ga heen: dat klagen verveelt mij.

WILLIAM (*opstaande*): Broeder! Ik bid u, laat hem verhalen.

JOHN: Zekerlijk. Dit is een zielsgenoegen voor een Europese Wijsgeer.
- Nu, welaan, vertel.

AYOS: Ik toog ten strijde tegen de negers van Afia,³³ en werd gevangen. Men verkocht mij aan de kust. Een vrouw en twee zonen beweenden mij. Daar kwam de jongste zoon, die ik in vele jaren niet gezien had; want hij was uit liefde voor een meisje naar een ander land getrokken; thans echter had hij zijn vrouw begraven, en het leven was hem een last; toen hij mijn ongeluk vernam ijldde hij naar mij toe, viel de slavenhandelaar te voet, en bad om mijn ketenen. De harde man zag de schone sterke jongeling, liet mij zonder bedenken los, sloeg mijn Zameo in ketenen, en stiet hem naar beneden in het scheepsruim. Nog éénmaal zag hij mij en zijn broeders aan, grimlachte en verdween.

³³ Afia is een vrouwelijke Akan-voornaam onder het Akan-volk (Ashanti, Akuapem, Akyem, Fante) in Ghana, betekent 'geboren op vrijdag' in de Akan-taal.

WILLIAM: Maar waarom ontroofde gij hem de vrucht van zijn kinderliefde? Waarom hebt gij uzelf van uw vrijheid ontdaan?

AYOS. Ach, goede heer! Mijn vrouw is gestorven, mijn zonen zijn in de krijg verslagen, en mijn neven door de kinderpokken weggerukt geworden. Ik was alleen op de wereld, en mij bleef niemand overig dan mijn Zameo, die in een verre landstreek voor mij leed. Wat zou ik doen? ik dacht het is toch beter in zijn lijden te delen, als mijn overige dagen op de graven met wenen door te brengen: de doden horen mijn klachten niet; mijn zoon leeft en zal ze horen.

JOHN: Genoeg geklaagd. (*Tegen Paul.*) Ga, breng hem bij zijn zoon en vergun hen zich enige minuten te verheugen.

AYOS: Ach! Enige minuten zijn veel voor een grijsaart... ik zal mijn Zameo weerzien!... Zou ik zonder waggelen beneden kunnen komen?... Vergeef mij, goede heer! Geloof niet dat ik altijd zo krachteloos ben: ik kan nog arbeiden... Maar dan siddert de vreugde door al mijn leden. (*Tegen Paul.*) Ik bid u, ondersteun mij.

PAUL (*hem van zich afstotend.*):

Voort, oude schelm! Gij zult wel zonder mij beneden komen.

AYOS (*terwijl hij waggelend heen gaat.*): Ach, ja!... ik zal wel... Mijn Zameo!... bij u!.. bij u...

(*Hij vertrekt met Paul.*)

TIENDE TONEEL

JOHN, WILLIAM

WILLIAM: Weet gij wel, broeder! dat gij een afschuwelijk handwerk oefent?

JOHN: Hoe zo?

WILLIAM: Mij smaakt geen beet in uw huis.

JOHN: Dat is mij leed.

WILLIAM: Ik vind geen rust in uw bed.

JOHN: Ik slaap zeer goed.

WILLIAM: Wanneer, met zonsopgang, de opzichter de arme slaven met zweepslagen naar buiten drijft, wekt u hun geschrei dan niet?

JOHN: Ik ben dat gewend.

WILLIAM: Rechtvaardige God! Kan de mens zich dan aan alles gewennen en van alles ontwennen, zelfs van zijn menselijkheid?

JOHN: Wat zal men doen? Men kan het suikerriet niet zelf telen.

WILLIAM: Moet het dan volstrekt geteeld worden?

JOHN: Een zeldzame vraag!

WILLIAM: Zeg mij, broeder! houdt gij uw slaven voor mensen? Ik wed deze vraag komt hem in 't geheel niet zeldzaam voor.

JOHN: Ik behandel hen als mensen,

WILLIAM (*spottende*): Waarlijk?

JOHN: Ik geef hen te eten en te drinken.

WILLIAM: Dat geeft gij uw honden ook.

JOHN: Zij zijn ook niet veel beter dan honden. Geloof mij, broeder! Het is een ras, tot slavernij geboren.

WILLIAM: Waar is het teken, waarmede God hen tot slaven stempelde?

JOHN: Zij stammen van Kain af; zij zijn zwart, omdat hun stamvader de eerste broedermoordenaar was.³⁴

WILLIAM: Voorredelijk!

JOHN: Zij zijn schelms, boosaardig en dom. Zij erkennen zelfs de grotere voortreffelijkheid van onze geest; en bijgevolg de rechtmatigheid van onze heerschappij.

WILLIAM: Zij zijn dom, omdat slavernij elke kracht van de ziel verdooft. Zij zijn boosaardig, maar niet genoeg tegen u. Zij liegen, omdat men tirannen niet de waarheid zeggen moet. Zij erkennen de groter voortreffelijkheid van onze geest, omdat wij hen in een eeuwige onwetendheid houden. De rechtmatigheid van onze Heerschappij, omdat wij hun zwakheid misbruiken. Gij hebt alles gedaan om deze ongelukkigen te vernederen, en dan beklagt gij u nog dat zij dom en boosaardig zijn.

JOHN: Maar de negers worden slaven geboren.

WILLIAM: Dit is vals. Niemand wordt slaaf geboren. Wees vorst of vader, wie gaf u zulk een recht?

³⁴ In de christelijke traditie komen veel argumenten voor slavernij uit de Bijbel.

JOHN: Maar wanneer nu de neger zichzelf verkocht? Hij is heer van zijn leven: waarom ook niet van zijn vrijheid? Hijzelf bedingt de prijs.

WILLIAM: De vrijheid van mensen heeft geen prijs.

JOHN: Des te erger voor hem, wanneer hij mij zulk een kostbare schat gewillig verkoopt: hij is een Zot; maar ik ben geen schelm.

WILLIAM: Verkopen? Dat kan hij niet, vermits hij niet alles vermag wat een onrechtvaardige heer van hem vorderen kon. Hij behoort als eerste aan zijn heer, aan God, die hem niet vrij gaf. De mens kan zijn leven verkopen, gelijk de soldaat; maar niet het misbruik van zijn leven, gelijk de slaaf.

JOHN: Maar de meesten waren krijgsgevangen: buiten ons zou men hen omgebracht hebben. Buiten ons waren zij niet gevangen geworden; hun oorlogen zijn uw werk; en als de overwinnaar zijn zege misbruikt, waarom wilt gij zijn medeplichtige zijn?

JOHN: Maar velen waren misdadigers, die reeds in hun vaderland de dood verdienden.

WILLIAM: Zijt gij de beulsknecht van Afrika?

JOHN: Zijn zij niet hier ten minsten zo gelukkig als dáár?

WILLIAM: Waarom zuchten zij dan onophoudelijk naar hun vaderland? Waarom leven zij liever onder tijgers en leeuwen als onder u? Waarom vergeven³⁵ en verhangen zij zich? Waarom zijn van negen miljoen slaven, welke de nieuwe wereld inhieldt, zeven en een halve miljoen omgekomen?

JOHN: Maken het de overige natiën beter dan wij Engelsen?

35 vergiftigen.

WILLIAM: Helaas! Neen. De Spanjaard maakt van de negers gevaarten van zijn luiheid; de Portugees misbruikt hen tot zijn uitspanningen; de Hollander meestal tot slachtoffers van zijn gierigheid; anderen laten hen zwaar arbeiden, en verzorgen hen de nooddruf; maar lachen nog somtijds met hen, hun ellende is dragelijk. De Engelsman lacht niet, laat hen niet tot hem komen.....

JOHN: Ik wil uw gehele valse filosofie met één slag de bodem inslaan: buiten ons zouden zij de Christelijke Godsdienst niet hebben leren kennen: zij verruilen hun vrijheid tegen het heil van hun zielen.

WILLIAM: O Goddelijke insteller! Hebt gij voorzien dat men door uw zachte leer ééns zulk een gruwel rechtvaardigen zou! Wanneer de Godsdienst de misdaad billijkt, weg dan met hem voor eeuwig! Welaan gij dienaars van de kerk! Weerspreekt luid: drift ware hier wijsheid, en zwijgen een misdaad.

JOHN: Dit zijn ijdele temerijen van de hogeschool medegebracht. Daarvan wast³⁶ geen koffieboon noch wordt geen suikerriet rijp. Gij bezit een lief vermogen, en dat heeft onze vader door negerslaven verkregen, het behaagt u wel, niet waar?

(Hij gaat lachende heen.)

WILLIAM *(nadat John vertrokken is.)*: Wee mij, dat hij gelijk heeft! Ieder schelling in mijn zak gloeit, ieder beet in mijn mond is door de tranen der lijdende mensheid vergiftigd!

36 groeit.

ELFDE TONEEL

WILLIAM, ADA, LILLI

ADA: Goede blanke man! ik vind u alleen, wordt niet kwaad. Toen straks uw broeder zo onvriendelijk tegen mij was bemerkte ik wel dat het u leed deed: en éénsklaps viel mij de gedachte in: Ga bij William; hij zal u beschermen. Goede blanke man! bescherm mij!

LILLI: Gij hebt ogen als uw vader; vriendelijke vrome ogen.

WILLIAM: Lieve kinderen! Wilde God dat ik u kon helpen!

ADA: Gewis, God wil het. Ik ben een arm, onschuldig schepsel; nooit heb ik met opzet een worm vertreden: waarom word ik dan zo gemarteld?

WILLIAM: Noemt gij bemind worden een marteling?

ADA: Noemt gij, hetgeen uw broeder aandrijft, liefde?

LILLI: Brandende boomwolfe en naalden hebt gij vergeten.

WILLIAM: Ruwheid en norsheid is meer bij hem een gewoonte: gij moet dit verschonen.³⁷

ADA: Ik kan niet al wilde ik! Mijn hart is niet ruim genoeg voor twee mannen.

WILLIAM: Gij hebt een geliefde in Afrika achtergelaten?

ADA: Een geliefde slechts? Meer dan een geliefde, een gade!³⁸

WILLIAM: Men hoort dat gij geen Europeëane zijt.

³⁷ vergeven.

³⁸ echtgenoot.

ADA: Wij waren naauw³⁹ zolang getrouwd als de pisang bloeit. Wij woonden aan het strand, de zee gaf ons vissen, het bos achter ons wild gevogelte, van weerszijden Turkse tarwe, in het midden wij zelf en in ons slechts één hart. Geloof mij, wij hadden genoeg.

WILLIAM: Ik geloof u, goed kind!

ADA: Een weinig geroost Turks weitemeel stilde onze honger, en als ik des avonds mijn kalabasfles met palmwijn te huis bracht, verkwikten wij ons meer dan de blanken bij hun rum, en als wij 's nachts op een zelf geweven mat rustten, sliepen wij zachter als onze kabosfier⁴⁰ op zijn Europeëans tapijt: er was iets met ons en om ons, dat wij geen naam wisten te geven: het was liefde!

WILLIAM: En wie verstoorde uw stil geluk?

ADA: Blanke mensen roofden mij, terwijl mijn gade afwezig was. Zij hebben Ada, de geroofde slavin, aan uw broeder verkocht; doch Ada, de beminnende en beminde, konden zij niet verkopen: tussen de wanden van palmtelgen⁴¹ gevlochten, ademt nog de geest van mijn liefde!

WILLIAM: Wat baat deze dweepachtige trouw een gade, die gij nimmer zult weerzien?

ADA: Ik zie hem altoos; hij staat overal voor mijn ogen. Gij zult mij mijn laatste hoop niet benemen!... Hem nimmer weerzien!... Wat hebt gij er aan dat gij een ongelukkige de strohalm uit de hand rukt, waaraan zij zich vasthield? Wat bekommert mij deze druppel tijds, deze span lands, van u wereld geheten! Ééns zal ik hem toch wederzien. Niet waar, gij gelooft aan een beter leven, waar óók de zwarten gelukkig zijn zullen?

39 nauwelijks. Krap.

40 Kafir of kafier is de aanduiding voor een ongelovige door moslims. In een meer bredere betekenis betekent kafir hij die het bestaan van God ontkent, een atheïst dus. In het Nederlands is de term verbasterd tot het scheldwoord kaffer dat iets als domoor betekent.

41 bladeren, tenen van de palmboom.

LILLI: Daarom laat ons de blanke tirannen wat uitlachen. Het kan toch niet eeuwig duren. Onze kabosfier noemde zich ook een heer over hemel en aarde; maar de aarde is meester over hem geworden, en heeft hem bedekt: wat is hij nu meer?⁴² De blanken plagen ons voor een tijd; doch als het te erg wordt hebben wij een vriend, die de hunne niet is: hij heeft een hatelijke naam, hij heet “dood”; doch wie zal zijn redder vragen hoe hij heet? Wie voor de naam eens weldoeners verschrikken?... Lustig, Ada! Het leven is maar een speelgoed: wij zijn geen kinderen meer en werpen het weg.

WILLIAM: Vrolijk meisje! Gij schikt u in uw noodlot?

LILLI. Ik ben uit Kongo geboortig. In Kongo en Loango zijn wij altoos vrolijk; wij leven heden en genieten heden, zeggen niet: “Morgen komt er ook een dag.” Daarom woont de gastvrijheid in onze hutten, en de gierigheid verfoeien wij. Daarom noemen wij u, Europeanen: “gesloten handen.” Wij denken niet aan het voorledene; wij tellen onze jaren zo weinig als de waterdruppelen, welke de grote Voltavloed onder onze voeten laat heen rollen. Wij geloven aan de hoogste god Numbo, die nochtans veel te voornaam is, dat hij zich om ons bekommeren zou.

In Kongo en Loango kunnen wij dagen lang om kleinigheden lachen; onze jonge knapen verstaan zich goed op pantomimen, zij weten het geluid der dieren na te doen; zijn vrolijk zodra zij maar muziek horen, en worden niet vermoeid in de dans.

WILLIAM: Vergenoegd volk!

LILLI: Wil ik u leren altoos vrolijk te zijn?

WILLIAM: Dan zou gij mij leren hetgeen honderd Europese wijsgeren mislukt is.

LILLI: Niets lichter als dat. Onthoud slechts deze twee korte regels: “Doe niets kwaads, en eet u niet zat” zo blijven ziel en lichaam altoos gezond. Voor het een zorg ik zelf, en voor het andere uw broeder.

(Zij lacht.)

⁴² De kaffer/kafier is dood en begraven.

WILLIAM: Gouden regelen!

LILLI: Waarom “gouden”? Ik vertrouw de mens niet, die alles, wat schoon en goed is, bij goud vergelijkt. Noem ze liever “zonneregelen”; want zij verwarmen het hart; of “doodsregelen”; want zij leren vrolijk sterven. Uw vader kon ze wel. Ik verheug mij altoos als ik nadenk hoe de oude heer stierf.

WILLIAM: Gij verheugt u?

LILLI: Ja, wel. Hij zat op een stoel in deze kamer.

WILLIAM (*met drift.*): In deze kamer?.. waar? waar?...

LILLI (*op een plaats wijzend.*): Dáár zat hij.

WILLIAM (*bewogen.*): Dáár? Nu, verder.

LILLI: Hij liet alle zijn slaven binnen komen. Kinderen! zei hij, ik ga tot God. Vader! riepen wij, geef ons uw zegen! Toen zegende hij ons en wij zegenden hem. Hij lachte, en wij weenden.

WILLIAM: Ik zie gij kunt toch niet altijd lachen.

LILLI: Waarom niet? Denkt gij dat om de traan, die mij daar langs de wang rolt? Als ik zó ween dan lacht mijn hart.

WILLIAM: Goed, beminnenswaardig schepsel!

LILLI: Wat baten uw gladde woorden? Prijs niet; help ons.

WILLIAM: Ik kan niet.

LILLI: Waarom niet? Zijt gij ook geen zoon van de oude heer?

WILLIAM: Ik ben slechts de jongste broeder.

LILLI: Kan dan alleen de oudste broeder goed doen? Deelt vrij uw schatten: het recht om wel te doen zal tussen broeders ongedeeld blijven. Gij zwijgt; gij ziet Ada en mij met medelijden aan: O! bekommer u om mij niet: mijn beschermgeesten zijn hoop en goede moed; maar help Ada: het mangelt⁴³ haar aan beide.

ADA: Help mij, goede blanke man!

WILLIAM: Wat kan ik doen? Ik heb mijn broeder veel goud voor uw vrijheid geboden; hij heeft het afgeslagen.

LILLI: Hij heeft goud afgeslagen?... Arme Ada! Als hij u meer bemint dan goud, dan zijt gij verloren.

ADA: Ach, had uw vader nog maar enige weken geleefd!.. Reeds werd het schip uitgerust, dat mij in de armen van mijn gade voeren zou... Mijn weldoener stierf; welaan, ik kan óók sterven!

LILLI: Hoort gij de arme Ada! Beschouw haar: is zij niet schoon als de bloem gloriose?⁴⁴ Foei, gij zijt hatelijke mensen! Wij kerven onze huid, gij uw zielen; wij geloven dat de naden in het aangezicht ons schoner maken, gij houdt uw laster voor schoon: wie heeft de anderen wat te verwijten?

WILLIAM: Bij God! Wij niet!

43 mangeln (Du.) ontbreken.

44 Gloriosa: lelie.

TWAALFDE TONEEL

WILLIAM, ADA, LILLI, TRURO
koffie brengende.

TRURO: Hier is het ontbijt.
(Hij zet het op de tafel.)

WILLIAM: Wat is het? Uw ogen zwemmen in tranen.

TRURO: O. Niets, goede heer! De planter moet zich aan tranen gewennen als de bergwerker aan bleke gezichten. Als gij mij éénmaal lachen ziet moogt gij wel vragen: Waarom lacht gij, Truro?

WILLIAM: Goede God! is dan Jamaica het tranen-eiland?

TRURO: Jammer om de zachte lucht en de vruchtbare aarde: alles groeit en gedijt; slechts geen vreugde,

WILLIAM: Spreek; wat ontwong u deze tranen?

TRURO: Een paar alledaagse gevalletjes. Het eerste van een arme duivel, die met een stok over het veld ging. Het is scherp verboden, wij durven geen wapens voeren, niet eens een knuppel, om ons tegen de honden te verweren, of een slang daarmee de kop te verpletten. De opzichter zag het, en zweeptte hem, als gewoonlijk; de slaaf schreeuwde en wierp zijn stok weg. Kort daarna viel hem een dolle hond aan, hij wilde hem met de hand van zich afhouden en werd gebeten. Nu heeft hij de watervrees; in een paar dagen breekt de woede uit: dan is hij wél.

WILLIAM: Vreeslijk!

TRURO: Het andere gevalletje is nog veel gemaklijker: het handelt van een paar broeders, die bij de suikerketel arbeidden. Ach, heer! Dat is een zure arbeid, waarbij men de ganse dag van de gloed gebraden wordt. De jongste broeder is niet recht gezond, hij kon het niet langer uithouden, liep naar het bos en verstak⁴⁵ zich. Deze morgen hebben zij hem weer gevangen.

Master John kwam beneden en was zeer boos: hij beval de oudste broeder de jongste half dood te geselen; en als hij dit weigerde, en ach! hoe kon hij anders? liet hij hem zelf geselen, dat het bloed langs de rug liep. Eensklaps greep de arme schelm in de angst naar een bijl, die nevens hem lag, hakte zich de rechterhand af, en zei dat hij liever zonder hand wilde zijn, dan zich daarmee aan zijn broeder vergrijpen. Ik kwam juist daarop toe en zag de bloedige stomp; toen moest ik, oude gek, wenen.

WILLIAM: Hou op! gij verplettert mij.

LILLI: Wat zegt gij nu, goede blanke man?

TRURO: Zó behandelt men ons, omdat wij zwart zijn.

LILLI: En toch was de moedermelk, die wij zogen, wit.

ADA: En ons bloed is óók rood en warm.

WILLIAM: Geen wonder als het ziedend heet ware, als de vertwijfeling het in vlammen zette, en gij uw beulen verwoegdet!

TRURO: Ach, ja! de vertwijfeling heeft reeds menige gruwelijke wraak gebaard. Er zijn negers, die door uw volken voor toveraars gehouden worden, omdat zij uit zekere insecten een fijn vergif toebereiden, waarmede zij hun dorst naar wraak lessen.

Er zijn anderen, welke de vertwijfeling nog vindingrijker maakt. Voor twee jaren liet een onzer naburen zijn onschuldige slaaf gruwzaam geselen, vervolgens ging hij gerust uit, op zijn plantage. Drie kleine kinderen, die hij te huis liet, werden door de mishandelde

⁴⁵ verstoppte.

op het dak gesleept; dáár zat hij, brandende wraak, en loerde op de terugkomst van zijn boze heer; als deze nu juist voor zich neder ziende van het veld te huis kwam, viel hem éénsklaps zijn jongste zoon voor de voeten: verschrik: zag hij omhoog... daar storte de tweede naar beneden. Bevend viel hij op de knieën en bad voor het leven van de derde: vergeefs: óók de derde, en eindelijk de slaaf-zelf, lag verpletterd voor zijn voeten.

WILLIAM: Gruwelijk!... Waarom verbergt gij u niet in holen en bossen?

TRURO: Dat doet ook nog wel deze en gene; maar wordt hij gevangen dan snijdt men hem voor de eerste maal de oren af. Voor de tweede maal snijdt men hem de knieschijf in tweeën, en brandmerkt hem op de schouder. De derde maal moet bij zonder genade sterven.

WILLIAM: Is er dan geen gerechtshof, waar gij uw nood klagen kunt?

TRURO: Een gerechtshof? Niet eens als getuigen mogen wij opkomen, veel minder als aanklagers: een neger heeft geen recht. Ieder Europeaan, zelfs een vreemdeling, mag hem ongestraft geselen; en heft de neger de hand tegen hem op, dan is hij des doods.

WILLIAM (*op de tanden knarsende.*): Voortreffelijk! werpt dan ten minsten de liefde niet één zonnestraal in uw eeuwige nacht?

TRURO. De liefde? Ach, daar rijt gij mij een oude wonde op. Toen ik nog een jonge frisse, knaap was verliefde ik op een negerin van een vreemde plantage; maar zulke huwelijken zijn verboden, en ik heb veel daarom geleden.

WILLIAM: Verboden?

LILLI: Wat is hier niet al verboden? Trouwen tegen de wil van onze ouders mogen wij; doch niet tegen wil van onze heren.

TRURO: Toen uw goede vader mij vrij liet nam ik een vrouw; maar mijn kinderen zijn nochtans slaven.

WILLIAM: Zo moogt gij toch nog kinderen hebben?

LILLI: Maar zij mogen ons niet beminnen.

TRURO: Ook kunnen wij hen niets nalaten: wij bezitten geen eigendom.

LILLI: Hoe denkt gij dat een vader te moede is, die zijn kinderen als paarden voor een rijtuig gespannen ziet?

WILLIAM: Wat zegt gij?

TRURO: Zij liegt niet onze heer gaat dikwijls in de heren zonnegloed⁴⁶ uit rijden met een span van zes negers.

WILLIAM: Heilige natuur! is het mogelijk! (*Hij droogt zijn ogen af.*) Ik moet in mijn tranen versmelten.

(Hij schenkt koffie in.)

TRURO: Ja, ja, goede heer! De koffie smaakt u wel zoet; maar als gij de bittere tranen tellen kost, waarmede deze suiker is begoten geworden!... (*William, die drinken wilde, verbergt zijn aangezicht, en gaat schielijk heen. Truro ziet hem na.*) Juist het evenbeeld zijns vaders: God zegene hem!

LILLI: Ware hij zwart ik zou op hem verlieven.

ADA: Ach, hij kan mij toch niet helpen!

TRURO: Als wij eens, zwart en blank, door elkander, voor Gods troon staan!...

⁴⁶Overdag in de volle zon (van onzelveheer).

LILLI: Als de kleur geen misdaad meer is!...

ADA: En de natuur haar rechten terug vordert!...

TRURO: Daar zal geen opzichter ons geselen!

LILLI: De Hemel is zoet; daar wordt geen suikerriet geteeld.

ADA: Mijn gade! dáár zal ik u weer vinden.

Einde van het eerste bedrijf.

TWEEDE BEDRIJF

Een groot veld, waarop enige negers met de cultuur van het suikerriet bezig zijn, het zij met planten, snijden, of van daar tussen groeiend onkruid te zuiveren. Op de voorgrond des toneel ziet men ter rechterzijde een graf, en ter linkerzijde een prieel.

EERSTE TONEEL

*DE NEGERS zingen bij de arbeid, naar een eenvoudige en treurige
melodie.*

Wij weken slavenbrood
In bittere tranen. Gij,
Ô Lieve broeder, dood!
Komt ééns, en maakt ons vrij.
Aan uwe met ruste gezegende hand
Geleid gij ons ééns in 't betere land.

(Gedurende het gezang komen William en Truro op.)

TWEEDE TONEEL

WILLIAM, TRURO, ENIGE NEGERS.

WILLIAM: Waar brengt gij mij? overal tonen des jammers!

TRURO: Dat is mijn lieflingsplaatsje. Zie eens om, goede heer! Zegt uw hart u niets?

WILLIAM: God! Dit graf?...

TRURO: Is dat van uw vader.

WILLIAM (*zich op het graf werpende.*): Mijn vader! mijn goede vader! Wie plantte deze rozen bij dit graf?

TRURO: Zulks deden de arme negers: de natuur gaf hen een hart en bloemen, anders hebben zij niets.

WILLIAM: Welk een heilige ontzetting dringt door mijn leden! (*Met opgeheven ogen en handen*) Vader! ik durf niet wensen dat uw geest over deze stof zweve: dit tafereel, deze klaagtonen zouden uw Hemelse vreugde verbitteren!

TRURO: Het is troostlijk te geloven: Hij ziet en beklagt ons.

WILLIAM: Waarom werd hij juist hier begraven?

TRURO: Hij heeft het zo gewild. Hier placht hij altoos te zitten om de arbeid te overzien. Wie onder ons dan iets op zijn hart had, kwam, en zei het met bescheidenheid, werd altoos geholpen. Maar thans!... Hoe dikwijls moest ik getuige zijn dat een hongerige slaaf voor de opzichter trad, zijn buik over elkander sloeg als een kleed, en zijn likkende tong uitstak als een dor blad! Een zweepslag was het antwoord.

WILLIAM: Welk een vijand van mijn rust blies mij de onzalige gedachte in om in dit land der ellende terug te keren!... Maar neen! ik heb het graf van mijn vaders bezocht: door weldaden wil ik zijn as een lijkkoffer brengen, en dan voort, voort van deze kust. Waarheen?...

Naar Engeland, in de armen van de man, die naar de inspraak van zijn hart de redenaar der mensheid werd. Naar Denemarken, bij de vorst, die de eerste de boeien dezer ongelukkigen verbrak, en dankbare tranen tegen goud inruilde.⁴⁷ Naar Frankrijk, onder mensen die de slaven deelgenoten hunner vrijheid gemaakt hebben, en de rechten van de mens ook in de nieuwe wereld doen gelden.⁴⁸

TRURO: Waart gij een jaar vroeger gekomen gij zou het anders gevonden hebben. Hoe dikwijls hebben wij 's avonds, na volbrachte arbeid, op deze plaats gezongen en gesprongen! Dan zat de oude heer in 't midden van de kring, verkwikte ons met allerlei dranken, en had het gaarne dat wij lustig schreeuwden, als de keteltrommel klonk, en wij bij de dans de maat wakker in de handen sloegen.

Toen werd de brandewijn nog niet gewaterd,⁴⁹ en met zeep tot schuimen gebracht. De neger behoeft zo weinig tot vreugde: geef hem een glas onvervalste rum, zo werkt hij weken lang zonder morren.

(Hij zucht.)

Het is voorbij! deze blijde dagen komen niet weer. Ik heb daar, tot een gedachtenis, dit prieel geplant, en begiet het dikwijls met mijn tranen.

47 Zie biografieën.

48 Napoleon Bonaparte. Franse revolutie.

49 met water aangelengd, verdund, versneden.

DERDE TONEEL

DE VORIGEN, een NEGERIN, met een dood kind in de armen.

DE NEGERIN (*woest en uitzinnig.*): Weg daar, weg daar! deze plaats behoort mijn kind!

WILLIAM (*terugtrekkende.*): God? wat is dat!

DE NEGERIN (*naast het graf knielend.*): Hier, rust zacht, arme worm! Daar onder woont een man, die zal u beschermen!

WILLIAM (*ontsteld.*): Truro! Wat is dat? Het kind bloedt!

DE NEGERIN (*het lachende aanziend.*): Het bloedt? Zeker bloedt het! Zie deze druppelen op mijn klederen, en deze... Een... Twee... Drie...

WILLIAM: Wiens kind is het?

DE NEGERIN (*het met aandoening in haar armen drukkende.*): Het is mijn kind!

WILLIAM: Wie heeft het vermoord?

DE NEGERIN (*lachend.*): Ik heb het vermoord. Wie anders dan de moeder kon zich om hem erbarmen!

WILLIAM: God erbarme zich over u, arme moeder!

DE NEGERIN: Ja, God erbarm zich over mij!

WILLIAM: Waarom deed gij dat?

DE NEGERIN: Zal de moeder niet voor haar kind zorgen?

WILLIAM: Wat bewoog u tot deze schrikkelijke daad?

DE NEGERIN: Moederliefde. Mijn arme kind zou vele jaren gekweld worden: nu heeft zijn kwelling maar drie dagen geduurd. Vóór drie dagen heb ik het gebaard. Ik was zeer zwak, toen kwam de opzichter en begeerde dat ik de suiker tussen de zware metalen molen zou persen: dat kon ik niet. Toen heeft hij mij geslagen....

(Zij ontbloot haar schouder.)

Zie hoe hij mij geslagen heeft; zie hoe de striemen van de zweep van de nek langs de borst lopen. Daarna zou ik mijn kind melk geven, en het kreeg bloed. Twee dagen heeft mijn arme kind van bloed geleefd, dat het uit de borsten zoog, en weende zo erbarmelijk!... *(lachend.)* Nu weent het niet meer!

WILLIAM: Ach, wat hebt gij gedaan!

DE NEGERIN: Mijn plicht. Had God gewild, goede heer! dat mijn moeder mij de hersenpan verplet had, toen ik geboren werd! ik heb geen vreugde op aarde: alleen om te lijden heeft God de zwarten geschapen.

Toen ik nog klein was stal men mij van mijn ouders, en verkocht mij voor een koperen ketel. Tussen arbeid en honger zijn mijn dagen, tussen korte sluimering en tranen mijn nachten heen gekrompen, tot men mij een man gaf, om de wereld nog meer slaven te geven. Drie malen hoopte en vreesde ik moeder te worden, drie malen ontging mij, onder harden slavenarbeid, een onrijpe vrucht.

De jachthond laat gij te huis als hij werpen moet, en niet meer kan gaan; maar de negerin moet arbeiden tot haar de geboortesmart in het zand krommen. Dit kind was het eerste wiens leven mij een vrolijk ogenblik schonk. Het heb ik horen schreien... Het heeft aan mijn borst gelegen... Ik heb mij verheugd... Ik heb ondervonden hoe een vergenoegd mens te moede is!... Zoete droom der moederliefde!... hij is verdwenen! men heeft mij tot nieuwe kwellingen gewekt, tot nieuwe verdubbelde kwellingen!

Ik zou niet meer alleen lijden! dit arme schepsel zou in mijn martelingen gedeeld hebben.

Toen mij de opzichter sloeg... God weet! ik leed het geduldig, en bedekte mijn kind met mijn armen; nochtans een streek viel op mijn kind: toen werd ik zinneloos... toen drukte ik het een spijker in het

hart!.. het kreet niet... het zuchtte slechts éénmaal... en zie, het is dood!... Wilde God, goede heer! dat mijn moeder ook zo barmhartig geweest was, en had mij de hersenpan verplet toen ik geboren werd!

WILLIAM (*op de tanden knarsend.*): Mijn hart zal barsten!

TRURO (*een traan afvegend.*): Ik heb dat zo dikwijls beleefd, en kan het toch niet gewend worden!

DENEGERIN: Vloei zacht, onschuldig bloed! vloei neder, en bevochtig het gebeente van een man, die vroom en goed was. Ach! hier rust een dode... Hij was blank; maar menselijk: hij had medelijden met mij: hij kocht mij, omdat ik ongelukkig was. Kort daarna stierf hij, en ik ben weer ongelukkig! Maar niet lang meer, neen, niet lang meer

Men zal mij martelen, omdat ik mijn kind zo lief gehad heb: ik ben ziek en zwak, en zal de marteling niet overleven. God dank! ik zal haast sterven! ... Gij weent!... kan een blanke ook wenen?... Laat mij zien... waarachtig! het zijn tranen!

Ik ben zo arm, dat ik ook die niet meer heb: Met mijn laatste tranen heb ik de wonde van mijn kind uitgewassen.

(William verbergt zijn aangezicht en werpt zich op de bank in het prieel.)

Ziedaar een blanke, die ook een mens is. Daal neder tot deze doden: hier boven zijt gij onder uw broederen alleen... Hoor, wat was dat?... Hoorde ik niet de stem van de opzichter?...

Goede nacht, lieve kind slaap wel! Nu zal men uw moeder slaan; maar gij zijt de ellende onttoegen... Rust stil op dit graf... rust zacht!... slaap wel!...

(Zij kust het kind nog eens, en wil gaan.)

Neen, ik kan het toch niet hier laten! Het is dood, maar het moederhart leeft nog..... Ach! mijn kind! mijn kind!

(Zij neemt het in haar armen en loopt vertwijfeld heen.)

VIERDE TONEEL

WILLIAM, ZAMEO, TRURO, NEGERS.

TRURO: Gij weent, goede heer!... Ach, het verrukt mij: Ik heb dit in lang niet gezien.

WILLIAM (*zijn aangezicht verbergend.*): Laat mij alleen, Truro!

TRURO: Gij zijt niet alleen, de geest van uw vader zweeft omtrent u... de geest van onze vader!

(Hij knielt naast het graf.)

Gij goede oude heer! kon ik u met mijn nagels uit de aarde krabben!...
(De negers laten hun arbeid liggen, en komen voor op het toneel.)

EEN NEGER: Komt maar, broeders! De opzichter is nog ver weg.

EEN ANDER: Gij bidt, Truro? wij willen met u bidden.

EEN DERDE: Ach, hij hoort ons niet meer.

TRURO: Wat wilt gij, broeder?

EEN NEGER: Hulp van onze oude heer.

TRURO: Dood is dood.

DE NEGER: Zeg dat niet. Als bij geheel dood ware, waarom was hij dan zo goed? En als alles met ons sterft, waarom lijden wij zo veel?

EEN ANDER: Hij zal ons horen: knielt neder om het graf.

EEN DERDE: Lieve heer! help ons!

EEN VIERDE: Onze ellende is groot!

ALLEN: Goede oude heer! help ons!

DE EERSTE: Mijn krachten zijn vervlogen!

DE TWEEDE: Mijn rug bloedt!

DE DERDE: Mijn wonden helen niet!

DE VIERDE: Men geeft mij slechte maniok te eten!

DE VIJFDE: Mij wordt geen slaap vergund!

DE ZESDE: Geen slaap en geen vreugde!

DE ZEVENDE: Help ons, heer! Gij waart anders zo goed!

ALLEN: Ach, gij waart zo goed!

DE EERSTE: Mijn ongehoorzamen hebt gij vergeven!

DE TWEEDE: Mijn zieken hebt gij met wijn verkwikt.

DE DERDE: Mijn oude vader hebt gij de vrijheid geschonken!

DE VIERDE: Mijn kinderen hebt gij van de kinderziekte genezen!

TRURO: Hij was ons aller vader!

ALLEN: Dat was hij!

TRURO: Dankt hem nog in het graf!

EEN NEGER: Rust zacht op onze zegen.

(Allen buigen zich en kussen het graf.)

WILLIAM (*in het preeel, zeer aangedaan.*): Wie verruilde niet het marmeer van het graf van de overwinnaars tegen dit levendige gedenkteken!

DE NEGER: Uw zoon is hard onvriendelijk!

DE TWEEDE: Stil! Beklaag u liever over de opzichter.

DE DERDE: Geef ons uw andere zoon tot heer!

DE VIERDE: Zijne gestalte gelijkt de uwe.

DE VIJFDE: Hij zal goed zijn, als gij.

(William komt bewogen uit het preeel.)

ALLEN: Daar is hij! (*Zij springen op en omringen hem.*) Wees gij onze heer!

WILLIAM: Ik dank u, kinderen! Ik zal uw noodlot trachten te verlichten.

DE NEGERS: God zegene u!

WILLIAM: Kon ik maar veel voor u doen!

EEN NEGER: Wij zijn reeds getroost, dat gij het zegt.

EEN ANDER: En dat uw vroom oog ons nog veel meer zegt.

EEN DERDE: Ziet, broeder, hij weent!

ALLEN (*zich om hem scharend.*):
Hij weent! Hij weent om onze ellende!

WILLIAM: Hoopt, arme mensen! het zal beter worden. In Engeland leeft een man, die u bemint, die dag en nacht op uwe bevrijding bedacht is, en, van de schonen gloed der mensenliefde verwarmd, uw rechten met een vurige bereidvaardigheid verdedigt.

DE NEGERS: Zegen over de goede vreemdeling!

EEN NEGER: Noem ons zijn naam.

WILLIAM: Hij heet Wilberforce.⁵⁰

DE NEGER: God in de Hemel! Schrijf zijn naam in uw boek.

WILLIAM: De slavenhandel zal ophouden, en men zal geen van onze broeders meer herwaarts brengen.

DE NEGER: Gelukkig zij! Weê ons!

WILLIAM: Ook uw last zal lichter worden.

DE NEGER: Troostrijke woorden!

EEN ANDER: Hoop! zoete palmwijn!

WILLIAM: Ik zal mijn broeder bidden dat hij u heden een vrolijke dag geef.

EEN NEGER: Doe dat, goede heer! op dat wij het vrolijk zijn niet geheel verleren.

WILLIAM (*tegen Zameo, die, van de overige verwijderd, tegen een' boom leunt.*): Wie zijt gij, stille jongeling, die geen klacht ontvalt?

ZAMEO: Ik ben met mijn lot tevreden.

⁵⁰ William Wilberforce (Kingston upon Hull, 24 augustus 1759 – Londen, 29 juli 1833) was een Engels parlementariër, een overtuigd evangelisch christen en leider van de anti-slavernijbeweging.

EEN NEGER: Hij liegt; van hem is het lied aan de dood, dat wij altoos zingen.

WILLIAM: Gij wenst te sterven!

ZAMEO: O. Ja!

WILLIAM: Toch liever vrij te zijn?

ZAMEO: De dood maakt vrij.

WILLIAM: Hebt gij dan niets meer op de wereld?

ZAMEO: Ach!... Ik weet het niet!...

WILLIAM: Hoe geraakte gij in slavernij?... Gij antwoordt niet?

EEN NEGER: Zo doet hij altoos: nooit wil hij ons vertrouwen winnen.

WILLIAM: Gaat hem vóór met uw voorbeeld. Vertelt mij hoe elk van u om zijn vaderland en vrijheid bedrogen werd.

TRURO: Bedrogen! Dat is het rechte woord. De eerste Spanjaards gaven voor dat zij van de gelukkige eilanden kwamen waar onze gestorven vaders en vrienden woonden.... Wij arme licht gelovigen!... Wie een gade, vader, zoon of broeder verloren had, scheepte zich welgemoed in en werd slaaf.

EEN NEGER: De Portugese stadhouder verkocht het recht om met honden op de mensenjacht te gaan.

EEN ANDER: Men stempelde ons met een gloeiend ijzer, onder voorwendsel dat in Portugal slechts hij voor een man gold, die diergelijk een teken op de schouder droeg.

TRURO: Zo onderging men onze eenvoudige vaders. Tot misdadiger werden zij gestempeld, toen zij nog in vrede en onschuld geen misdaad kenden.

Wanneer u ééns een hoop van zulke ongelukkige ontmoet, zult gij denken enige misdadigers te bejegenen. Kommer en ketens buigen lijf en ziel; tussen grote houten borden steken hun hoofden, onder met ijzeren klampen vastgemaakt. Geen vermag een schrede te doen, als de zware kraag niet op de schouder rust van hem, die voor hem heen gaat; hun vastgebonden handen kunnen niet eens het zweet afdrogen: slechts hun tranen wassen bloed en zweet van hun aangezichten.

Zo drijft gij uw slaven te markt; uw mestvee gaat ten minste vrij naar de slachtbank.

WILLIAM: God! Dit alles wist gij, en waart niet op uwe hoede?

TRURO: Ik werd als krijgsgevangen verkocht. Voormaals voerden mijn landgenoten zelden oorlog, en gebeurde het somwijlen, dan was het om een duizend vissen, of een hand vol zout. Thans vermoorden zij elkander dagelijks om de overblijvenden te verkopen. Eertijds handelden wij met gedroogde vissen, lijnwaad, was en elpenbeen:⁵¹ de mensenhandel leerden wij van u.

EEN NEGER: Mij ontvoerde men met geweld, als ik zorgeloos aan de oever mijn visnet stopte.

DE TWEEDE: Ik verloor al mijn bezitting in het schip, en eindelijk mij-zelven.

DE DERDE: Ik stal een tabakspijp, en werd verkocht.

DE VIERDE: de diefstal kennen wij slechts sedert de blanken onder ons kwamen.

DE VIJFDE: Zij hebben ons zo rijk van behoeften gemaakt, dat wij overal gebrek lijden.

51 ivoor.

DE ZESDE: Mij hebben mijn ouderen uit nood verkocht, toen ik nog klein was.

WILLIAM (*tegen Zameo*): Nu, en gij? Gij zwijgt nog?

EEN NEGER: Het is vergeefs: hij spreekt nooit van zijn noodlot.

EEN ANDERE: Hij is altijd eenzaam; 's nachts weent hij.

WILLIAM: Hebt gij geen vertrouwen in mij?

ZAMEO: Waarom wilt gij mijn wonden zien bloeden?

WILLIAM: Ik wil ze helen.

ZAMEO: Dat kunt gij niet.

WILLIAM: Hebt gij een misdaad bedreven.

ZAMEO: Neen!

WILLIAM: Is uw lijden zwaarder als dat van uw broeders?

ZAMEO: Ach, ja!

WILLIAM: Dan is hij de ongelukkigste onder u.

(Hij nadert Zameo en legt zijn hand op zijn schouder.)

Jongeling! Mocht ik uw vertrouwen winnen, gelijk gij mijn medelijden!

ZAMEO: Goede heer! Uw kleur ontstelt mij niet: ik zie wel dat gij het eerlijk meent.

WILLIAM: Ontdek mij u dan.

ZAMEO: Gij wilt het?... Welaan, het geschiede!...

Noch losbandigheid, noch misdrijf bezwaren mijn hart. Mijn vrije wil gaf mij slavenketens. Toen ik vóór een jaar.....

EEN NEGER (*luid schreeuwende.*): De opzichter komt!

ALLEN: Voort aan de arbeid!

WILLIAM: Blijft; ik bescherm u.

DE NEGER: Neen, goede heer! dat kunt gij niet. Hij slaat. Voort! voort! ons.

(Zij verstrooien zich allen.)

WILLIAM: Foei de mens, voor wien alles vliedt, gelijk voor een tijger!

TRURO: Ach! hij is gruwzaam als de Afrikaanse boshond, die kinderen en schapen steelt, en die men niet schieten mag, omdat hij voor heilig gehouden wordt.

WILLIAM: En zulk een mens vertrouwt mijn broeder?...

TRURO: Huichelen en vleien, de negers kwellen en de heer bestelen, dat verstaat master Paul. Een rijk man is als een haai, aan welke zich altoos kleine vissen hechten, en van de slijm leven dat hij uitwasemt. Ga in het prieel, goede heer! daar zult gij ongemerkt getuige zijn hoe hij de arme zwarten pijnigt.

WILLIAM: Ach, ik heb reeds te veel gezien!

(Hij gaat met Truro in het prieel.)

VIJFDE TONEEL

PAUL, AYOS, ZAMEO, NEGERS; WILLIAM en TRURO in het preeel.

PAUL (*tegen Ayos*): Daar, ga heen, en zoek uw zoon! Ik zal intussen het veld eens overzien. Als ik weer kom moet gij aan de arbeid.

(Hij gaat op een andere zijde af.)

ZESDE TONEEL

AYOS, ZAMEO, NEGERS, WILLIAM en TRURO, in het preeel.

AYOS: Ik kan niet meer!... Verlangen, ongeduld, angst en vreugde hebben mij uitgeput. Het is als waadde ik door hoog opgeschoten riet, en dat de zon mij lijnrecht op het hoofd stak... en toch... Als ik hem maar zag... als ik maar wist welke hij is!.. (*Hij ziet rondom zich.*)
Zameo! mijn zoon Zameo!

ZAMEO (*op de achtergrond, bij de arbeid.*): Wie roept?

AYOS: God! ik hoor zijn stem!... Hoe zal ik... Zameo! mijn zoon!...
(*Zameo nadert; zijn vader strekt sidderend beide armen naar hem uit; Zameo blijft verschrikt enige treden van hem staan, beschouwt hem een ogenblik verwonderd en bevende, valt vervolgens op beiden knieën; zijn vader valt hem in de armen.*)

ZAMEO (*na een stomme pozing.*): Geen droom?... Geen geest?...

AYOS: Nu wil ik gaarne sterven!

ZAMEO: Gij zijt het, vader?

AYOS: Ik ben het, mijn zoon!

ZAMEO: Welke onmens heeft u verkocht? Welke duivel heeft mij de laatste troost ontroofd door mijn ellende de rust van uw oude dagen verkregen te hebben?

AYOS: Ik-zelf, mijn zoon! Ik kom u verlossen.

ZAMEO: Mij verlossen?

AYOS: Gij hebt een jaar lang mijn ketens gedragen: geef ze mij weer?

ZAMEO: Nooit! Hoe vader! gij kost zo wreed zijn mijn oude moeder te verlaten?

AYOS (*na een poos zwijgen.*): Zij heeft mij verlaten.

ZAMEO: Ik versta u: zij is dood! (*na een poos zwijgen.*) Maar mijn broeders?

AYOS (*stamelende.*): Zij hebben... de moeder vergezeld!

ZAMEO (*ontzield.*): Ook dood!... Maar hun kleine kinderen?

AYOS (*met een gesmoorde stem.*): Zij zijn... de ouderen nagevolgd!

ZAMEO (*de handen wringende.*): Alles dood!

AYOS: Alles dood!

ZAMEO: Vreeslijke herinnering!... Hoorde gij niets van mijn vrouw?

AYOS: Niets.

ZAMEO: Alles dood!

AYOS: Onlangs kwam een orkaan en nam mijn weinige rijst en linzen weg; toen liep ik naar het strand, en wilde mij in de zee storten; éénsklaps zag ik een gezicht, dat mij vreeslijk bekend voorkwam: het was dezelve schipper, die u naar Jamaica bracht. Ik omvatte zijn knieën, en bad hem mij mede te nemen. Tot welk een prijs? vroeg de ruwe man. Om het aanschouwen van mijn zoon, riep ik. Toen lachte hij wild en schamper, en stiet mij omlaag in het scheepsruim, waar meer dan vierhonderd van mijn broeders nevens elkander gebonden lagen; want een schip, dat nauwelijks tweehonderd mensen bevat, wordt met vierhonderdtweënvijftig slaven en tweehonderd Europeanen vol gepropt.

Men smeedde mij met een jongeling tezamen; men trok bovendien een lange keten door ons allen geen vermocht op te staan zonder de overigen mede op te jagen; moeden en zieken, slapenden en doden; ja, doden! want niet zelden dwong ons de smart onze beulen toe te roepen: Wij hebben nog een gelukkige onder ons!

De overige rampzaligen voedde men met erwten en bonen; krijtende kinderen stak men in zakken; brullende mannen stiet men ballen in de mond. Zuchten en vloeken zongen mij in slaap. Jammerklachten wekten mij weer. Hier vervloekte een het uur van zijn geboorte, daar lachte een ander over. Deze bad om verlossing luid in een ijvende koorts. Geen vervloekte zijn Schepper. Dikwijls zuchtten wij in de brandende hitte naar een droppel water, en slechts tranen bevochtigden onze dorre tongen.

De frisse lucht was een zeldzame weldaad. Kwamen wij eenmaal op het verdek, dan staarden wij met holle ogen naar de kusten van ons vaderland. Dit gezicht maakte veel van mijn tochtgenoten weemoedig, de weemoedigheid ging in treurigheid, en eindelijk in vertwijfeling over.

De wens te sterven brandde in ieders hart, de naam van de dood ging ieder van de lippen. Onze beulen hadden dit vóórzien, en getracht de dood te verschalken. Niet eens een smal strookje lijnwaad, om onze schaamte te bedekken, liet men ons, uit vrees dat wij ons daaraan zouden verhangen.

ZAMEO: Ach, vader! gij verhaalt mij mijn eigen geschiedenis!

TRURO (*in het preeel, met een zucht.*): En de mijne!

AYOS: Alle weldaden van de Hemel durfde een tiran ons voorhouden, maar de dood niet. Verbitteren kan hij hen, maar niet dwingen. Mijn ongelukkige reisgenoten vonden, niettegenstaande alle voorzorg, middelen om hun ellende te eindigen. Hier lag er een en hongerde zich dood; daar verpletterde een ander zich de hersenen tegen de wanden van het schip; ginds verslikte zich een derde, terwijl bij zijn eigen tong opslokte.

ZAMEO: Hou op, vader was ik niet zelf getuige dezer vreeslijke uitwerkselen der vertwijfeling!

TRURO (*in het prieel.*): En ik!

AYOS: Zie, mijn zoon alles heb ik standvastig geleden om de vreugd van u weer te zien, en uw ketenen los te maken.

ZAMEO: Ach! gij weet niet wat gij begeert! Uw hoge ouderdom is onvermogen zulk een ellende te verduren.

AYOS,

Leed ik niet reeds het zwaarste?... Hier is toch frisse lucht. O. Lucht, brood en een goed geweten!... Het overige is ligt te dragen.

ZAMEO: Gij kent het noodlot niet, dat u verwacht. 's Avonds, als ieder vogel op zijn tak gerust sluimert, al sluit men u in een laag eng huis. Een ruimte van twintig voeten in de lengte, in drie vertrekken verdeeld, is met slaven vol gepropt. Licht en lucht dringen maar zelden door de open deuren; in het achterste vertrek is noch licht noch lucht; een harde plank dient u tot een leger; een ton, om wortelen te bewaren, een wastobbe en een kalebasfles, zie daar uw gehele rijkdom.

Gelukt het u, ondanks het jammeren en klagen om u heen, tegen de morgen, in te sluimeren, zo wekt u onverwacht de zweep van de gruwzame opzichters; zij wekt u uit de onmacht, wanneer gij krachteloos neerzigt; zij tracht u nog van de dood te wekken, wanneer gij reeds uw laatste strijd begint. Arbeiden moet gij: rust alleen de doden!

De Europeanen handelen met ons als wij met de palm: wij trekken er het sap uit, en laten de verdorde stam liggen. Zij zijn onnutte Fetischslangen, die wij kostelijk voeden moeten. Onze spijzen nochtans zijn vorse, haagdissen, veldmuizen en maniok... Maniok! voor elk dier een vergif,⁵² dat alleen door een zorgvuldige bereiding wat verzwakt wordt; doch wie ziet zorgvuldig op een schotel, om welke slaven aanzitten zullen? Van dáár de kwaadaardigste ziekten, verharde

52Maniok is een bron van HCN, blauwzuurgas, waterstofcyanide. Door (langdurig) koken verdwijnt het cyanide uit manniok.

zweren... een eenzame dood!... Gevoelt gij, vader? alles ellende, het welk in een paar woorden ligt: een eenzame en smartvolle dood!

AYOS (*ontroerd in zijn armen vallende.*): Ik zal niet verlaten sterven! mijn zoon zal mij niet verlaten!

ZAMEO: Ach, vader! waarom ontroofst gij mij de laatste troost u vrij of dood te dromen?

AYOS: Ben ik u onwelkom?

ZAMEO: Kwel mij niet. Ô Zalig ogenblik, in het welk de vader de eerste maal de hut des zoons betreedt! Hoe versiert zich alles door de hand der liefde! Hoe bespaart men weken lang te voren het beste voor het aangenaam bezoek! Hoe verwacht hem alles vrolijk op de plechtige dag: heden, heden zal hij komen! hoe reikhalzen de kleinen door de vensters: komt hij nog niet?

Nu zien zij hem, omringen hem, geleiden en dragen hem binnen; de een brengt hem dit, de andere dat; ieder wil deelnemen en gezien zijn, de kleinen zo wel als de groten. Hij lacht, en de Hemel lacht met hem; hij is tevreden, en de hut wordt een paleis; hij zegent, en zij wordt een tempel!..

Ach, vader! hoe dikwijls en hoe schoon heeft mijn vurige verbeeldingskracht mij dit tafereel gemaald, toen ik nog een hut bezat, en een vrouw aan mijn boezem lag!... Maar hier, waar ik niets heb om u te verkwikken... geen mat om uw hoofd op te leggen... geen zoete vrucht... geen dronk palmwijn...

AYOS (*zich vermoeid tegen hem leunende.*): Kinderlijke liefde is verkwikkender dan palmwijn.

ZAMEO (*angstig.*): Wat is het, vader? Zijt gij ziek?

AYOS: Wees gerust, lieve zoon!... Slechts de vreugd... Haal mij een dronk water: ik heb dorst.

ZAMEO: Snel als een pijl! Zet u intussen op het graf van onze oude heer. Deze heuvel bedekt een heilige; deze aarde wasemt kracht uit.
(Hij zet zijn vader op het graf en wil gaan.)

ZEVENDE TONEEL

DE VORIGEN, PAUL

PAUL (*vat Zameo aan.*): Halt! waar wilt gij heen?

ZAMEO: Een dronk water voor mijn vader halen.

PAUL: Satans! de middag is nog ver. Voort aan de arbeid!

ZAMEO: Hebt gij mij verstaan? De oude man heeft dorst.

PAUL: Hebt gij mij verstaan? Voort aan de arbeid!

ZAMEO: Onmens! al zou het mijn leven kosten...
(*Hij wil gaan.*)

PAUL: Niet van de plaats!
(*Hij mishandelt hem.*)

AYOS: Ach, mijn zoon!

ZAMEO (*zich ter aarde krommend.*): Ziet gij nu, vader? Heb ik waar gesproken?
(*William en Truro treden uit het prieel.*)

WILLIAM: Hou op geen gruwelen in mijn tegenwoordigheid!

PAUL: De hond verzette zich.

TRURO: Weest gerust, Zameo! ik zal uw vader met een slok rum verkwikken.
(*Hij geeft Ayos een kalebasfles.*)

ZAMEO: De grote Numbo zegene u!

AYOS: En vergeld het u aan uw kinderen!

TRURO: Dan geeft hij mij een zoon als de uwe.

WILLIAM (*drukt Ayos geld in de hand.*): Neem aan, oude! en doe u wat goed.

ZAMEO: Dank, dank! gij geeft het mij!

PAUL: Sir William! gij bederft het volk. Uw goedhartigheid verblindt u; gij kent deze mensen niet: zij denken slechts op logen en bedrog; zij zijn ondankbaar, trouweloos: zij zouden gaarne ons allen vergeven.
(*Zameo, onverwacht opspringende, grijpt een werktuig dat hem voor de hand ligt, en doodt daarmede een slang, die op het zelve ogenblik Paul wilde steken.*)

PAUL (*verschrikt.*): Wat doet gij daar!

ZAMEO (*houdt de slang omhoog.*): Ziet gij niet?
(*Hij werpt haar weg.*)

TRURO: Ha, Paul! dat had uw leven gekost!

WILLIAM: Kom in mijn armen, edele Jongeling!

AYOS (*vrolijk.*): Goede heer! neem uw geld terug. Dat heeft mijn zoon gedaan: wie is rijker dan ik!

ZAMEO: Hoe! was dat prijswaardig? ik deed het onbedacht.

TRURO: Wat zegt gij, Paul! zijn de negers inderdaad zulke trouweloze schepsels?

PAUL: met enige verlegenheid. Wat soort van slang was het toch?

TRURO: De vergiftigste, een brillenslang: in weinig uur viel gij dood ter aarde.

PAUL: Waarachtig! een brillenslang?.. Hm! Zameo! Dat was goed en braaf van u. Daar hebt gij een kroon om voor te drinken op zondag.

ZAMEO: Geef mij de kroon op een andere tijd. Wat ik deed heeft mij niets gekost, en het zou mij berouwen als ik het mij liet betalen.

PAUL: Zot!

WILLIAM: Mens! Ik geloofde altoos dat God ons uit één stof gevormd heeft; ik bedroog mij: hij schiep u beter.

ZAMEO: Goede heer! Ik versta u niet.

WILLIAM: Ga, Paul! hij heeft u dubbel beschaamd.

PAUL: Gekheid! hij deed zijn plicht.

WILLIAM: Ik bid u, Zameo! vereer mij met uw vriendschap.

ZAMEO: Heer! gij spot met mij.

WILLIAM: Versmaad mijn hart niet.

ZAMEO: Ik ben maar een arme slaaf.

WILLIAM (*met vervoering.*): Gij zijt de rijkste man op aarde!

AYOS: Hij is mijn zoon! hij is mijn zoon!

ZAMEO: Gij maakt dat ik mij schamen moet.

ACHTSTE TONEEL

DE VORIGEN, JOHN

JOHN: Nu, wat staat gij daar, en werkt niet?

PAUL (*slaat met de zweep.*): Voort, aan de arbeid!

AYOS (*John te voet vallend.*): Heer! Toen uw schipper eens mij kocht, en voor een zwakke grijsaard enige schellingen betaalde, kwam deze wakkere sterke jongeling, liet zich, in mijn plaats, in ketens smeden, en heeft langer dan een jaar uw veld gebouwd. Vrijwillig droeg hij mijn ketens, vrijwillig kom ik hem verlossen.

JOHN: Een schone ruiling!

ZAMEO (*zich voor zijn voeten werpende.*): Hoor niet wat de oude man bidt! Hij is ziek en zwak: hij kan u van weinig nut wezen; ik ben gezond en sterk: ik kan nog lang arbeiden.

JOHN: Dat verstaat zich.

AYOS: Mij hebt gij gekocht, niet hem: gij hebt geen recht op mijn zoon.

ZAMEO: Geen recht? Heb ik uw ketenen niet overgenomen? Hebt gij-zelf de ruiling niet toegestemd?

AYOS: Ik heb haar toegestemd. Doch thans vorder ik de plaats terug, die mij behoort. Ik ben uw vader, en verg dat gij mij gehoorzaamt.

ZAMEO: Nooit! Liefde en plicht zijn sterker dan uw bevel.

AYOS: Hoor niet naar zijn woorden: ik vorder wat recht is.

ZAMEO: Hoor niet naar de kreet der vaderliefde: denk aan uw voordeel.

JOHN: Wees onbezorgd. Ha! ha! Ik moet waarachtig lachen. Gij strijdt om de voorrang mijn slaven te zijn, en in de daad zijt het toch beiden.

ZAMEO: Ik alleen! ik nam zijn ketenen.

AYOS: Ik alleen! mij hebt gij gekocht.

JOHN: Het is hetzelfde; ik hou u beiden,

AYOS: Dat kunt gij niet: ik klaag u aan.

JOHN (*lachende.*): Waar?

AYOS: Voor God!

ZAMEO: Mijn vader is vrij. Hij heeft zich vrijwillig op uw schip begeven... Gij hebt geen prijs voor hem betaald

JOHN: Zo? Rekent gij overvaren, spijs en drank, voor niets? Wie betaalt mij dat?

ZAMEO (*schielijk tegen Paul*): Geef mij thans het geld dat gij mij aanbood.

PAUL: Laat mij in rust.

WILLIAM: Broeder! ik bezweer u bij het graf van onze vader; handel menselijk! Geef beiden de vrijheid.

JOHN: Dat noemt gij menselijk? Noem het liever uitzinnig.

WILLIAM: Eis; wat wilt gij voor de jongeling?

JOHN: Geef mij honderd Guinness, dan geef ik u de oude op de koop toe.

WILLIAM (*haalt een zakboek uit.*): Daar zijn ze.

JOHN: In ernst.

WILLIAM: Ik scherts niet met mensengeluk.

JOHN: Er zijn ook ernstige zotheden.

WILLIAM: Neem het geld: Zameo is de mijne.

JOHN: Naar het u gelieft.

ZAMEO (*tegen William*): Uw slaaf met blijdschap!... Maar mijn vader...

WILLIAM: Is vrij. Kom hier, oude!

AYOS: Help mij, mijn zoon! voor de voeten van deze goede blanke mens!

(Zameo helpt hem, en brengt hem bij William, voor wie hij zich neerwerpen wil)

WILLIAM: Gij; Niet knielen, oude! dat beschaamt mij. Waart vrij en zijt vrij; doch met al uw vrijheid kost gij licht gebrek lijden, als ik u geen geschenk gave dat u voortaan voor gebrek behoeden zal... Daar, ik schenk u uw zoon: hij mag voor u arbeiden!

(Hij werpt Zameo in de armen van Ayos.)

TRURO (*bewogen.*): Geest van mijn oude heer! zie neder, en verheug u!

JOHN: Broeder! als gij zo voortvaart wens ik u haast geluk als bedelaar.

WILLIAM: Liever brood bedelen als een vrolijk hart: brood kan ieder vreemdeling u geven; doch een vrolijk hart gij-zelf.

(Ayos en Zameo bekomen van hun stomme verrukking.)

ZAMEO *(omvat Williams knieën.)*: Wie door weldaden boeit behoeft geen ketens. Gij hebt mij vrijgelaten, en ik ben uw slaaf voor eeuwig. Met gebonden armen had ik u kunnen ontlopen: maar gij boeit mijn hart.... ik wijk nimmer van u!

AYOS: Ik kan niet spreken... De grote Numbo ziet mijn hart en mijn tranen!... Er zullen zich weldadige Fetischen om u legeren, die, zolang gij leeft, uw vat met palmwijn en uw hart met vreugde vervullen!

TRURO: Goede heer! hoe wél moet het u zijn! Al het goud van Timboektoe nam ik niet voor dit verkwikkende schouwspel.

WILLIAM *(ontroerd.)*: Wat dunkt u, broeder! hoe vele rijke plantages weegt zulk een ogenblik op!

JOHN: Geen honderd ponden suiker.

WILLIAM *(drukt vader en zoon in zijn armen.)*: Blijft bij mij, zolang het u behaagt: ik zie zo gaarne mensen om mij die beminnen.

TRURO: Ach! wij allen beminnen u!

WILLIAM: Wilde God dat ik u allen kon verlossen!

JOHN: Gij zou een sobere staat voeren.

WILLIAM: Broeder! een bede aan u. Geef uw slaven heden een vrolijk dag; laat hen dansen en drinken: de kosten neem ik op mij.

JOHN: Heden zou er te veel verzuimd worden. Op een andere tijd, bij slecht weer.

WILLIAM: De hemel is helder en wij zijn vrolijk. Een vrolijk hart en zonneshijn moet men beide waarnemen.

Broeder! stem uw ziel voor dit maal eens met die van ons.

JOHN: Gij zult mij tot een kind maken. Welaan, het geschiede, om uw geloof aan mijn hardvochtigheid te weerleggen.

WILLIAM: Ik dank u.

JOHN (*tegen Paul*): Ga, en zweep hen hier, dat zij dansen.
(*Paul vertrekt.*)

NEGENDE TONEEL

JOHN, WILLIAM, TRURO, AYOS, ZAMEO, NEGERS.

WILLIAM: Laat ook uw meisjes beneden komen, zij behoeven de vreugde wellicht nog meer als deze ongelukkigen.

JOHN: Allen, allen mogen komen. Ga, Truro! haal hen.

TRURO: Gaarne, gaarne, zulk een last is mij in lang niet gegeven. Die arme kinderen zijn reeds in jaar en dag niet uit hun kamer geweest.

(Hij vertrekt.)

TIENDE TONEEL

JOHN, WILLIAM AYOS, ZAMEO, NEGERS.

WILLIAM: Gij zijt zo stil, Zameo?

ZAMEO: Vergeef mij, goede heer! spreken kan ik niet, en dansen... ook niet.

AYOS: Hij heeft gelijk; de vreugde is een kind, en schreit slechts.

WILLIAM: Ik zoek ook de vreugde niet in woorden: mocht ik haar slechts in uw ogen zien blinken!

ZAMEO: Het is ondankbaar dat mijn vreugde zo karig is met blikken en woorden... Maar het heeft mij verrast... betoverd... vergun mij een eenzaam ogenblik.

(Hij vertrekt.)

ELFDE TONEEL

JOHN, WILLIAM, AYOS, NEGERS.

WILLIAM: Hij is niet vrolijk.

AYOS: Hem knaagt een geheime kommer als de Guineese muskelworm.

WILLIAM: Dan is zijn vrijheid hem geen geschenk. Alleen arbeid verlicht kommer.

AYOS: Denkt gij dat alleen slaven arbeiden?

JOHN: Geen slaaf, geen zweep, en zonder zweep weinig arbeid.
(Men hoort van verre het geluid van keteltrommels, bekkens en andere negerinstrumenten.)

JOHN: Zij komen, tot dansen en drinken behoeft men hen niet tweemaal te nodigen.

TWAALFDE TONEEL

DE VORIGEN, PAUL, NEGERS en NEGERINNEN, met muziek.

WILLIAM (*gaat hen tegemoet.*): Verheugt u, kinderen! en vier deze dag de gedachtenis van uw oude heer.

KOOR VAN NEGERS EN NEGERINNEN.

Schaarse vreugd!
Heel elks smarte;
Gij verheugt
Ieders harte.

O! Vergeet
Thans uw leed,
Broeders! morgen
Nieuwe zorgen.

Morgen weer
Slavernij;
Heden, broeders!
Vrij en blij!

(Een neger met een blikken muilband, en een ander met een ijzeren halsband, treden voor William.)

DE EERSTE: Ach, goede heer! wij kunnen ons niet recht verheugen. Ik kan nauwelijks ademen.

DE ANDER: Ik kan mijn hals niet roeren, en zal dansen.

WILLIAM: Broeder! wat beduidt dat?

JOHN: Die met de halsband, is weggelopen, en draagt die opdat men hem zal kennen. Die met de muilband is een zuiper.

DE NEGER: Ach! ik heb somwijlen gedronken, om mijn ellende te vergeten.

WILLIAM: Ik bid u, broeder! bevrijd hen ten minsten heden van hun marteling.

JOHN: Maar zij dansen immers noch met de mond, noch met de hals. De voeten zijn vrij.

WILLIAM (*biddende.*) Misdaad en straf zijn heden vergeten.

JOHN: Gij zou mij het volk in één maand bederven. Welaan, Paul, maak hen los.

(Het geschiedt. De beiden negers omhelzen dankbaar Williams knieën, en mengen zich vrolijk onder de overigen.)

DE TIENDE TONEEL

DE VORIGEN, TRURO, ADA, LILLI.

LILLI: Mag ik mijn ogen geloven? Hier is dans en vreugd!

JOHN: Kom, Ada! zie, dit heb ik om uwentwille aangericht.

ADA: Ik dank u.

LILLI: Neen, waarachtig!... Als gij begint goed te worden zijt gij waarlijk verliefd: zulke luimen moet men waarnemen als zonneshijn in de regenmaanden. Op, broeders en zusters! (*Zij grijpt een neger bij de hand.*) Kom, landsman uit Kongo! gij zult met mij dansen. (*Men hoort de trommel; de negers en negerinnen dansen hun geliefden dans, de Kalenda,⁵³ waarbij zij de maat in de handen slaan.*)

WILLIAM (*tegen Ada*): Meng u onder de vrolijken.

ADA: Zal ik hun vreugde storen?

JOHN: Gij wilt niet dansen, Ada?

ADA: Verschoon mij... Ik heb mijn voet vertreden.

JOHN: Zet u dan in het prieel, en geniet het vrolijk gezicht.
(*Ada zet zich in het prieel, en verzinkt in zwaarmoedigheid.*)

53 Calinda (Kalinda of Kalenda) is een krijgskunst, evenals een soort volksmuziek en oorlogsdans in het Caribisch gebied, die ontstond in de jaren 1720. Het werd door Afrikanen naar het Caribisch gebied gebracht tijdens de transatlantische slavenhandel en is gebaseerd op inheemse Afrikaanse gevechtssporten.

JOHN: Paul! mijn pijp!

*(Men brengt hem een aangestoken pijp. Hij zet zich op zijn' vaders graf,
en rookt gedachteloos.*

*William leunt met gefloten armen tegen een' boom, en ziet naar het
dansen. Kort hierna komt Zameo.)*

*Calinda, dance of the Negroes in America, 1783
Musée historique de Vevey
François Aimé Louis Dumoulin (1753–1834)*

VEERTIENDE TONEEL

DE VORIGEN, ZAMEO.

WILLIAM (hem tegemoet gaande.): Komt gij eindelijk? Vergeet heden wat u kwelt; dans, drink!

ZAMEO: Vergeef mij, goede heer! ik schep geen vermaak meer daarin.

WILLIAM: Ik bid u!

ZAMEO: Gij moogt bevelen

WILLIAM: Geen bevel: doe het om mijntwil.

ZAMEO: Om uwentwil? O Ja!...

WILLIAM: Kom hier, ik zal u een danseresje geven.

ZAMEO: Om 't even welke.

WILLIAM (*brenghem bij het prieel.*): Goed meisje ik bid u, dans met deze jongeling.

ADA (*ziet op.*): Zameo!

ZAMEO: Ada!

(Zij vallen in elkanders armen.)

JOHN (*opspringende.*): Wat is dat?

ZAMEO: Ada!... mijn vrouw!

JOHN: Rukt hen van elkander!

WILLIAM: Broeder welk een gezicht!...

(De dans houdt op. Alle negers en negerinnen verzamelen zich om hen heen. Ada ligt in onmacht.)

JOHN en PAUL (*vatten Zameo*): Slaaf! laat los!

ZAMEO (*scheurt zich los.*): Terug! zij is mijn vrouw! geen macht op aarde zal haar mij ontroven!

JOHN: Brengt ketens.

WILLIAM: Geen geweld, broeder: ik heb hem gekocht.

JOHN (*tegen Zameo*): Terug! of gij zijt des doods!

ZAMEO: Liever sterven als Ada missen!

JOHN: Hier slaven! Zweep er op, Paul! Rukt hem van haar af! het geldt uw leven!

(De slaven vallen op Zameo aan, en rukken hem, niettegenstaande zijn woedende tegenweer, van de bijna levenloze Ada.)

WILLIAM (*die hem vergeefs bijgestaan heeft.*): Gij zijt mijn broeder niet meer!

JOHN: Zo gij wilt. Het meisje is het mijne.

(Hij vat haar in zijn armen.)

ZAMEO: Mijn vrouw in zijn armen!...

(Hij valt zinneloos neder.)

Einde van het tweede bedrijf.

DERDE BEDRIJF

Ada's kamer.

EERSTE TONEEL

Ada ligt nog onmachtig op een rustbed; Lillie zit naast haar, en poogt haar te troosten.

LILLI: Eindelijk een levensteken.

ADA (*ontwakende.*): Waar ben ik?

LILLI: In de armen van uw Lillie.

ADA: Ô! Gij wekt mij uit een zoete droom. Denk eens! ik droomde... Het was mij als of... God! hoe is het mij!... Heb ik gedroomd?...

LILLI: Wilde dat de Hemel!

ADA: Ik lag in Zameo's armen...

LILLI: Men rukte u van elkander...

ADA (*opspringend.*): Ha! ik heb niet gedroomd!... Waar is hij? waar is mijn Zameo?...

(Zij gaat haastig naar de deur, die zij gesloten vindt.)

LILLI: Vermoei u niet. Ach! de deur is gesloten en gegrendeld als het hart der blanken.

ADA (*rammelt aan de deur.*): Doe open! doe open! Barmhartigheid! (*Zij gaat haastig naar Lilli.*) Lilli! wat is dat?... Hebben zij hem omgebracht?... Zeg het, zeg het schielijk!...

LILLI: Toch niet. Wat heeft hij dan misdaan?

ADA: Zijn liefde voor mij is een misdaad... Ha! Zameo hier en Ada van hem gescheiden!... (*Zij gaat weer naar de deur.*) Doe open! doe open!

LILLI: Gij zult het ganse huis in beweging brengen.

ADA: Wat raakt mij het huis... de wereld!... Ik wil bij mijn man!... Ik wil er uit, er uit!...

LILLI: Gij kunt niet.

ADA: Ach! ik kan niet!... en hier blijven kan ik ook niet.

(Zij gaat naar het venster en rukt het open.)

Help! help!... God! niemand hoort mij!

(Zij komt bij Lilli en valt voor haar op de knieën.)

Gij! vertrouwde van mijn kommervolle ziel! Lieve, beste Lilli! help mij!

LILLI: Hoe kan ik...

ADA *(breidt haar armen ten hemel.)*: Maar God! gij kunt! gij schiep harten voor de liefde, en deze man voor mijn hart! Gij gaf de duif vleugels en de onschuld moed!... Welaan, ik spring uit het venster.

(Zij vliegt naar het venster.)

LILLI *(houdt haar tegen.)*: Zijt gij zinneloos?

ADA: Is de angst van een beminnende gade zinneloosheid? Laat mij begaan; een goede engel zal mij beschermen!

LILLI: Ik zal niet; gij waagt uw leven!

ADA: Kan ik minder voor hem wagen? Beter mijn leven dan mijn onschuld!... Voort, voort! Laat mij...

LILLI *(haar met geweld tegenhoudend.)*: Nooit.

ADA *(Smartelijk.)*: Ook gij!... gij!... mijn angst treft u niet...

Gij hebt niet bemind!... *(Zij vliegt weer naar de deur.)* Zameo! Zameo! Doe open! doe open! ha! ik hoor sleutels rammelen... of zijn het ketens?... Lilli! ondersteun mij... hij komt.

TWEEDE TONEEL

ADA, LILLI, PAUL, *achter hem* AYOS

PAUL: Wat een leven! Wilt gij het huis omkeren?

ADA: Waar is mijn man?

PAUL: In zekere bewaring.

ADA: Barmhartigheid! Breng mij bij hem.

PAUL: Gij moogt niet uit deze kamer.

ADA: Tijger! Gij hebt een menselijk aangezicht; erbarm u!

PAUL: Vergeefs.

ADA: Beul! sidder voor de woede een beminnende gade!
(Zij wil met geweld weg; Paul werpt haar op de grond.)

PAUL: Onmachtig schepsel! gij blijft opgesloten, zo wil het onze heer. Maar hier breng ik u gezelschap: deze oude heeft naar u verlangd. Wees gerust, meisje en zwem niet tegen de stroom. U, oude haal ik in weinig minuten weer af.

(Hij gaat heen en sluit de deur.)

DERDE TONEEL

ADA, LILLI, AYOS

LILLI: Ik wilde wel eens weten welk een ereplaats de duivel deze mens in de hel aanwijzen zal.

AYOS (*met smart.*): Mijn dochter!

ADA (*zich langzaam oprichtend.*): Wie zijt gij, oude?

AYOS: Zameo's vader.

ADA: Gij zijn vader? Gij mijn vader? (*Zij drukt hem in haar armen.*) God zij gedankt! ik heb dan een mens die mij verstaat... die mijn Zameo bemint... doch niet zo als ik hem bemin; neen, neen ik ben zijn vrouw... gij zijt slechts zijn vader! maar gij begrijpt mij toch als mijn angst mijn woorden verwart; uw hart klopt ook sneller als ik zijn naam noem... Gij zijt niet zo koel als deze... (*Zij wijst op Lilli.*)

LILLI: Ik vergeef uw smart.

ADA: Ach, vader! waarom hebt gij uw kinderen gevloekt!

AYOS: Gevloekt?

ADA: Zouden wij zo rampzalig zijn, als uw zegen op onze verbintenis rustte?

AYOS: U zegenend sluimerde ik elke avond in, ontwaakte ik ieder morgen: u zegenend zal ik ééns hier insluimeren, en dáár ontwaken.

ADA: Waar is mijn Zameo?

AYOS: Hij ligt gebonden onder de bomen, en zijn tanden knagen aan de banden.

ADA: Naar beneden! met gloeiende tranen wil ik zijn strikken tot as verbranden!... Vader! Redt uw kinderen!

AYOS: Wat kan de zwakke grijsaard...

ADA: Laat ons vlieden, in de bossen, in het gebergte...

AYOS: Vlieden? Lieve kind! wij worden scherp bewaakt.

ADA: Er is toch zo menig ontvloten, die slechts dorst naar vrijheid, moed en middelen gaf: ach! liefde is machtiger dan vrijheid!... Kom, het zal gelukken, en zijn uw benen te zwak, dan verwisselen uw kinderen met elkander de geliefden last. Voort, voort in het gebergte! daar zijn wij vrij als in de Fetishtempel te Malfi.

AYOS: Vergeefs: over de slaven waakt alleen eigenbaat, over u en Zameo waakt de ijverzucht.

ADA: Ik wil mijn lichaam mismaken; ik wil dit gezicht met mijn nagels bekrabben; ik wil hatelijk worden, als de vleermuis, die zich met haar klauwen aan de vijgenboom hang... Zameo zal mij toch beminnen!

AYOS: Goede Ada! Uw angst, uw woede zal onze laatste hoop vernielen.

ADA: Hoop! Is er nog hoop?... O ik zal zacht worden als een duif. Zie, ik ben gerust, zeer gerust!... Wat wilt gij?... schielijk! wat verstaat gij door hoop?

AYOS: Slechts met moeite en door een logen is het mij gelukt tot u dóór te dringen. Mijn zoon, uw gade, is in levensgevaar.

ADA: In levensgevaar? Ha! doe open! doe open!
(Zij slaat hevig tegen de deur.)..

AYOS: Gij bevordert zijn ondergang.

ADA (*in een vreselijke angst.*): Hoe!... wat zal ik doen!... ach, God! Wat zal ik doen!...

AYOS: De boze John dreigde Zameo met een wrede dood. Vergeefs sprak William met een edele warmte voor hem. Zameo lachte en zweeg. Toen wierp ik mij in de angst op de knieën, bad, en beloofde de boze heer uw gunst door overreding te winnen. Ga, riep hij wild, beproef het! het is het enige middel om uw zoon te redden.

ADA: Het enige?... Dan is hij verloren!... Hoorde Zameo deze woorden?

AYOS: Hij hoorde ze.

ADA: En wat sprak hij?

AYOS: Hij wende zijn ogen ten Hemel en schudde het hoofd.

ADA: Dank, Zameo! dank voor dit luide getuigenis van zijn trouw! Deze blik ten Hemel, dit hoofdschudden... ! Het is meer dan woorden! Nooit, nooit zal de tiran uw getrouwe gade in zijn armen drukken! Gij kunt sterven, en... ik!

AYOS: Ook ik kwam waarlijk niet hier, om voor zulk een prijs het leven van mijn zoon te bedelen. Doch veins, lieve Ada! Veinzerij kan ons tijd doen winnen, en tijd... redding.

ADA: Veinzen? Zie mij aan; zie hoe ieder zenuw siddert; voel mijn wang hoe hij gloeit; kan ik mijn pols gebieden? kan ik thans veinzen?

AYOS: Het leven van uw man...

ADA: Kan ik toveren, gelijk onze Fetischpriester?... Ga, zeg uw zoon dat hij gerust zij: ik was waardig Zameo's gade te zijn.

AYOS: Hij zal sterven.

ADA: Niet zonder mij!

AYOS: En wat wordt van mij!

ADA: Een weeklacht ter middernacht; een spook op ons graf.

AYOS: Ben ik daarom onder duizend gevaren over de zee...

ADA: Zwijg! mijn hart heeft geen plaats voor uw kommer: ik hoor slechts Zameo's zuchten, ik zie slechts zijn banden.

AYOS: Die gij niet losmaken wilt!

ADA: Is hij slechts gebonden, met die strikken die de huid knellen? Ô! Er zijn banden, uit onzichtbaar ijzer geweven, die geen sterveling verbreekt! Zacht en sterk zijn de banden der deugd: geen geweld maakt haar sterke knopen los; geen zwaard scheidt ze van mijn ziel. Zij heeft mij van mijn kindheid tot de huwbare ouderdom geleid; zij heeft mij in de bruidskamer gevoerd; zij is mij in mijn ellende gevolgd, en zal mij ook in de dood niet verlaten.

Weg amulet, met slangenkoppen bezaaid, dat ééns de priester mij gaf! (*Zij rukt het van haar hals, en werpt het van zich.*) De deugd is het enige amulet: zij verkoelt een brandende koorts en verwarmt in een koude; met de deugd leeft men, als met de liefde, vrolijk onder een dak van palmbladen.

Deugd en liefde geven een aangenaam leven en een zachte dood. Ha! welk een vernieuwde kracht ontwaakt in mij! ik ben niet meer die ik was: mijn hart is groter, mijn boezem ruimer: er ontstaat een wezen in mij dat ik niet kende; een inwendige gloed verteert de vrees, en droogt mijn ogen. Ik heb geen tranen... ik sidder niet... ik verwacht de dood! Ga, grijsaard! zeg mijn Zameo zó hebt gij mij gevonden. Ga, zeg mijn tirannen dat ik hen verwacht!

AYOS (*drukt haar in zijn armen.*): Ada! ik ben er trots op de vader van uw echtgenoot te zijn!

VIERDE TONEEL

ADA, LILLI, AYOS, PAUL opent de deur.

PAUL: Voort, oude! Men vraagt naar u.

AYOS (*reikt Ada weemoedig de hand.*): Wij zullen elkander weerzien!

ADA: Vrij van alle banden!

AYOS: God geve, u kracht!

ADA: U en mij!

PAUL: Voort, oude!

ADA: Mag ik niet met hem gaan?

PAUL: Neen!

ADA: Onmens! ik belach u. Vaarwel, vader! Mijn hart volgt u.

PAUL: Dweepster! troost u met een woordspeling.

(Hij gaat heen met Ayos, en sluit de deur.)

VIJFDE TONEEL

ADA, LILLI

ADA (*Schielijk.*): Niet waar, Lilli! gij bemint mij?

LILLI: Ziet gij niet hoe ik om u ween!

ADA: Gij kunt mij helpen.

LILLI: Ik?

ADA: Geef mij een mes.

LILLI: Een mes? waartoe?

ADA: Ik weet het niet; maar ik behoef een vriend in de nood: men is gerust, als men meester van zijn noodlot is?

LILLI: Ada! Er ontstaat een gruwelijk voornemen in uw ziel.

ADA: Een voornemen?... Neen, ik zweer u ik weet zelf niet wat ik wil! De storm buigt de boom hier en ginds, en de zwakke telgen⁵⁴ gehoorzamen de storm. 't Zij dat deze arm mijn onschuld redden zal, of dat God hem als wreker van duizenden bestemd heeft... ik weet het niet. Doch geef mij een mes, opdat ik gerust zijn kan.

LILLI: Ik heb er geen.

ADA: U zal het licht vallen de huisgenoten te bedriegen: u bewaakt men niet. Gelukkig meisje! naar u tracht men niet. Sluip heen zodra gij kunt. Vergif, of dolk, het is om 't even. Zuster! zuster! red mij!

LILLI: Zodra ik kan.

54 takken, tenen.

ADA: Gij belooft het mij?

LILLI (*wenende.*): Ik beloof het u.

ADA: Welaan, tiran! Zo belach ik uw geweld!

ZESDE TONEEL

JOHN, ADA: (Lilli sluipt gedurende dit toneel onbemerkt heen.)

JOHN (*altoos koel en trots.*): Gij. hebt besloten, naar ik hoor, de huwelijkstrouw een heldhaftig offer te brengen?

ADA: Besloten? Zijn liefde en afkeer dingen die men besluit? Ik bemin Zameo, ik heb een afkeer van u: de hatelijkste neger onder de Bambara's⁵⁵ ware mij welkommer dan gij.

JOHN: Schoon Gij speelt uw rol meesterlijk; doch de toon mishaaft mij: ik bid u een andere te stemmen.

ADA: Deze en het zuchten des doods... Gij, zult nooit een andere van mij horen.

JOHN: Zo! Kleine halsstarrige! misbruik mijn geduld niet. Gij ziet ik ben kalm; doch één woord, één wenk, en u worden kwellingen bereid... De liefde strooit rozen op de pijnbank, en giet rust op een sterfbed.

JOHN: Welaan, dat zullen wij zien: gij wilt de mijne niet zijn?

ADA: Nooit!

JOHN: De dood van uw mans ontstelt u niet?

ADA: Ik sterf met hem.

JOHN: Misschien... misschien nog heden.

ADA: Ik hou u bij uw woord.

⁵⁵De Bambara is een etnische groep die leeft in West-Afrika, vooral in Mali maar ook in aangrenzende landen als Guinee, Burkina Faso en Senegal. Ze spreken Bambara.

JOHN: Meisje! wees verstandig: ik waarschuw u voor de laatste maal. Zameo behoude voor, altoos uw hart.

Het hart is een ding dat in luchtkastelen woont, zich met bloemenreuk voedt, en zich in de dauw dronken drinkt; zon, maan en sterren zijn zijn vertrouwden; maar de aarde is het vreemd... kortom, het was niet voor deze wereld, niet voor mij geschapen. Maar gij bezit een ander kleinood, het geschenk der natuur, zichtbaar voor mijn ogen, en voelbaar voor mijn zinnen; een kleinood dat gij mij schenken kunt zonder uw hart: dit blijft Zameo's eigendom; het andere heb ik voor geld gekocht, en mijn grootmoedigheid bidt als een geschenk daarom.

ADA: Ik kan geen vreemd eigendom wegschenken.

JOHN: Wat baat uw stervende man uw schoonheid?

ADA: de stervende?

JOHN: Gij wilt het zo.

ADA: Toch niet zonder mij?

JOHN: Voorzeker zonder u.

ADA: Neen, neen! niet zonder mij! doe wat gij wilt, niet zonder mij!

JOHN: Gij kunt hem redden; gij kunt u beiden redden.

ADA: Doodt mij; redt Zameo!

JOHN: Eén woord, één wenk: gij zijt de mijne: hij is vrij.

ADA: Kan slechts een misdaad zijn leven behouden... zo ben ik weduwe!

JOHN: Gij zult het worden, en uren lang toezien hoe gij het wordt: reeds glimt de vlam, die de tangen gloeit welke zijn vlees bij stukken van de beenderen zullen scheuren.

ADA (*sidderend, na een pozing.*): Als ik hopen dorst door angst en gebeden u te treffen...

JOHN: Beproof het door gehoorzaamheid.

ADA (*voor hem neerknielend.*): Als ik bevend uw knieën omvat...

JOHN (*wellustig op haar neerziende.*): Lief, schoon meisje

ADA: Als ik hete tranen op uw hand ween...

JOHN: Kom in mijn armen.

ADA: Leer de wellust een schone ziel kennen, die geniet, terwijl zij anderen geeft. Onze vreugde zij uw genot.

JOHN: Weldaden om weldaden: geef, en ik geef: gehoorzaam, en gij gebiedt.

ADA: Mijn zwakke schoonheid zal verwelken: de bloem die heden u bewasemt, is morgen uitgebloeid!... Gij zelf zult oud worden, en uw zinnelijkheid zwijgen... Maar het terugdenken aan een goede daad nooit; zij zal u in uw laatste uur overluid in de oren klinken.

JOHN: Bespaar me uw schone spreekwijzen. Ik heb besloten in uw armen te sterven.

ADA: Gij zult slechts tranen van mijn lippen kussen... gij zult aan de boezem van een lijk rusten!

JOHN: Mijn liefde zal u in leven roepen.

ADA (*staat op.*): Ach, God! vergeefs!

JOHN: Alles vergeefs.

ADA (*met koelheid.*): Welaan, ik tart uw onmeedogendheid en mijn noodlot!

JOHN: Waarlijk? Hebt gij het vast besloten?

ADA: Vast.

JOHN: Gij blijft bij uw weigering?

ADA: Ik blijf er bij.

JOHN: Ook wanneer Zameo sterft?

ADA: Ook dan!

JOHN. Heerlijk! voortreffelijk!... Na zo kom en zie.

(Hij voert haar aan het venster. Ada werpt een'blik naar buiten, schreeuwt, valt terug in de armen van John, en streeft om los te raken.)

JOHN (*haar vasthoudende.*): Neen, gij ontsnapt mij niet. Ziet gij hoe Zameo daar onder de boom knielt! Ziet gij hoe het zwaard over hem opgeheven is! Hoe hij zijn ogen ten Hemel slaat, en u aanklaagt dat zijn dood uw werk is!

ADA: Hou op, hou op!

JOHN: Nóg leeft hij: nóg kunt gij hem redden Een ogenblik, en het is gedaan. Als ik mijn zakdoek uithaal, als ik wenk...

(Hij grijpt naar de zakdoek.)

ADA (*omvat hem met woedende angst.*): Om Gods will!... hou op!...

JOHN: Zijt gij de mijne?

ADA: Ach!... ik kan niet!...

JOHN: Nu, dan moet ik...
(*Hij haalt de zakdoek uit.*)

ADA: Hou op!... hou op!... ja!... neen!.. ja!...

JOHN: Gij wilt?

ADA: Weg de zakdoek!

JOHN: Gij wilt?

ADA: Ik wil!...
(*Zij valt onmachtig op de knieën.*)

JOHN: Eindelijk, herstel u... Hij leve!

ADA (*zwak.*): Hij leve!

JOHN: Nog meer, hij is vrij; en met geschenken overladen zend ik hem in zijn vaderland terug.

ADA: Zonder mij!

JOHN: Gij zult verstandig worden, en nog eens in mijn armen om uw dwaasheid lachen.

ZEVENDE TONEEL

JOHN, ADA, WILLIAM

WILLIAM: Wat is dat, broeder? gij bestaat mijn slaaf te laten mishandelen; gij kunt sedert een uur gedogen dat uw knechten mijn gebeden bespotten en mijn bedreigingen verachten.

JOHN: Wees gerust; uw slaaf leeft, en zal leven. Ada is de mijne.

WILLIAM: Ik kom u zeggen, dat wij voor eeuwig van elkander scheiden.

JOHN: Naar 't u gevalt.

WILLIAM: Ik vertrek.

JOHN: Nog heden?

WILLIAM: Nog heden.

JOHN: Ik moet het toestaan.

WILLIAM: Zameo neem ik met mij.

JOHN: Zeer goed. Doch Ada is de mijne.

ADA: Ik ben de uwe. Vergun mij alleen herstelling... Laat de sporen van mijn tranen tijd om te drogen. Ik zal beproeven of ik het lachen kan leren... slechts tot morgen. ..

JOHN: Morgen? Welaan, het laatste uitstel.

ADA: En dan nog een bede... de laatste...

JOHN: Spreek!

ADA: Vergun mij afscheid van Zameo te nemen.

JOHN: Gij begeert veel!

ADA: Hij was toch mijn gade!.. ik zal hem nooit weerzien!.. ik heb hem zo bemind!... Hij gaat naar Afrika, ik heb dáár een oude moeder en kleine zusters iets te bestellen... dat u wellicht niets betekenend schijnen mag een kleinen last..... slechts gewichtig voor mijn hart. Wanneer uw wens ernst is mij in het toekomende vrolijk en veruoegd te zien, voldoe dan mijn laatste bede!

JOHN: Gij bidt zo zoet. Uw macht op mij is groter dan gij denkt: misbruik haar niet.

ADA: Nog een halfuur slechts, om de band der liefde en trouw voor deze wereld te verbreken.

JOHN: Welaan, nog een halfuur zij u vergund. Het spreekt vanzelf dat Paul in de nabijheid blijft. Ik zal u Zameo hier zenden: troost hem, geef hem uw hart mede op reis; ik heb daar niets tegen.

(Hij vertrekt.)

ACHTSTE TONEEL.

WILLIAM, ADA

ADA: God zij gedankt! uitstel!

WILLIAM: Een kort uitstel; wat kan het u baten?

ADA: Men behoeft maar één minuut om te sterven.

WILLIAM: Niet zo, goed meisje! bedien u van het vermogen van uw schoonheid: verbeter mijn broeder; maak hem tederder, menselijker; verzacht het noodlot van uw arme man, en uw offer is vergolden.

ADA: Zulke wonderen verricht alleen de liefde.

WILLIAM: Hij bemint u.

ADA: Gij dwingt mij te lachen. Voer mij in een donkere kelder, waar een kleine lamp brandt, en zeg: De zon schijnt.

WILLIAM: Welke andere hoop blijft uw ziel overig?

ADA: Geen! Gij zult mijn aangezicht en ik zijn geweten niet blank maken. Het is gedaan! Geen tranenvloed wist een letter uit het boek van het noodlot. Noodwendigheid veroorzaakt rust. Ik ben gerust... Mijn toekomstig lot was beneveld: ik sidderde; de nevel verdwijnt; en ik lach; want de dood treedt uit de wolk.

WILLIAM: Edel meisje! Gij moet leven; ik waag het u te redden: nog één poging.

ADA: Ik dank u voor de poging, als voor de daad; maar alles vergeefs: gij kent uw broeder niet. Laat af van mij, en strek uw zegenende hand uit over Zameo.

Hij zal met u vluchten...! Erbarm u over hem in de eerste ogenblikken der zinloze smart; laat hem niet alleen, verwijder elk dodelijk werktuig; en wanneer zijn kommer minder wordt, zo geef hem de kostelijkste troost: geef hem tranen; maak hem weemoedig door mijn lof; spreek hem dikwijls van mij; herinner hem de dagen van zijn jeugd: bij zal wenen en geruster worden...

Gij zijt ontroerd!... vaarwel, goede blanke man! verlaat mij thans. Gij hebt gehoord dat Zameo komen zal: laat mij deze laatste vrolijke ogenblikken genieten.

WILLIAM (*reikt haar de hand.*): Schep moed; wanneer mijn halve vermogen u nog redden kan, dan zijt gij vrij.

(*Hij vertrekt.*)

NEGENDE TONEEL

ADA

Ik ben reeds vrij. Die de dood niet vreest is altoos vrij!... Zameo zal komen... Welk een wellustvolle angst bekruipt mijn hart!... de gewaarwordingen een bruid... Arm meisje! het graf is uw huwelijksbed!... Maar waar blijft Lilli? Zij beloofde toch... als zij haar woord niet hield, en het mij aan moed en kracht ontbrak, om mijn hoofd tegen de wanden te verpletteren!... Ô Dood! mijn redder! verschijn mij in een welkome gedaante in de gedaante van mijn echtgenoot!...:

TIENDE TONEEL

ADA, LILLI

ADA (*haar tegemoet gaande.*): Ha, Lilli! goed meisje! gij hebt mij niet vergeten; niet waar, gij brengt mij de laatste troost? (*Lilli weent.*) Gij weent; gij antwoordt mij niet!... Ach, God! is het u niet gelukt?

LILLI: Ja, toch.

ADA (*schielijk.*): Ô. Geef, geef!

LILLI: Ada!

ADA: Geen zwakheid in dit uur. Er is een middel om mijn onschuld te redden, en, God zij dank! dit middel is in de hand van mijn vriendin. Sidder niet, geef, en laat mij alleen.

(Lilli heft bevend en zwiwend haar handen omhoog.)

Wat wilt gij? Mij voegt het te bidden: Erbarm u over mijn onschuld! Zameo zal komen, en afscheid van mij nemen... Slechts nog één zure schrede... Wellicht doe ik haar aan de hand van mijn echtgenoot!.. Ô Gij ziet dat angst en vertwijfeling in mijn boezem woeden, en gij aarzelt nog!

(Lilli haalt een mes ten voorschijn en reikt het haar bevend.

Ada grijpt het hevig aan.)

Dank! dank!

(Zij omhelst Lilli.)

Dank, God!

(Zij kust het mes.)

Ik ben niet verlaten!... Ga; vaarwel, vriendin! God vergeld uw vriendschapstrouw, iedere traan, die gij om mij geweend, iedere glimlach die gij mij afgedwongen hebt. Bezoek somtijds mijn graf, pluk daar de bloemen, die zich met het stof van uwe Ada voeden!.. Vaarwel!.. verlaat mij...

(Lilli valt wenende aan hare boezem.)

Lief, Zacht meisje! ween niet.. wees gerust; mijn nacht is voorbij;
verheug u met mij: de morgen breekt aan. Ga, God zegene u!

*(Lilli gaat achterwaarts enige schreden naar de deur, en keert zich
weemoedig om. Ada breidt haar armen uit.)*

ADA: Lilli! nog éénmaal!

(Lilli valt in haar armen. Een stomme pozing. Ada rukt zich los.)

ADA: Genoeg, wij zullen elkander weerzien!.. een stond vroeger of
later... wij zien elkander weer... dáár, waar men geen stonden telt! Ga,
ga, uw tranen verzwakken mijn moed.

(Lilli bedekt luid wenende het aangezicht, en gaat heen.)

ELFDE TONEEL.

ADA (*diep ademhalend.*): Ha! dat is voorbij!... de band der vriendschap is verbroken!.. God! geef mij moed en kracht om ook de sterkere te verbreken... de band der liefde!... Het zijn toch maar aardige draden, gij zult ze dáár allen weer aanknopen!... Hoor! men komt... hoe is het mij!... mijn kuiten beven!... men rammelt aan de deur... Ô God!...

TWAALFDE TONEEL

*ZAMEO treedt binnen. ADA vliegt in zijn armen.
(Een lange pozing van stomme verrukking.)*

ZAMEO: Gij bemint mij nog!

ADA: Gij bemint mij nog!

ZAMEO: Ik vind getrouw u weer!

ADA: Getrouw tot in de dood!

ZAMEO (*verrukt.*): Ik druk mijn trouwe gade in mijn armen!

ADA: Voor de eerste maal, na twee droeve jaren!

ZAMEO: En voor de laatste maal!

ADA: Ik heb veel geleden!

ZAMEO: Meer dan ik?

ADA: Meer dan gij!

ZAMEO: In de slaap en bij het ontwaken zag ik u in een anders armen!
Wie heeft meer geleden?

ADA: ... Gij!

ZAMEO: Ik waagde het uw dood te hopen: de hoop van uw dood was
mijn laatste ellendige troost... Wie heeft meer geleden?

ADA: ... Gij!

ZAMEO: En wie zal meer lijden?

ADA: Gij niet! Wat kwelt u nog? Sterven kan uw getrouwe gade.

ZAMEO: Ada! dit is de taal der onbevleete onschuld.

ADA: Dat is zij.

ZAMEO: Gij durft mij in de ogen zien?

ADA: Ik durf.

ZAMEO: En weê mij, als ik deze blik mistrouwen kon! Mijn getrouwe gade na duizenden gevaren!... God! gij hebt al de vreugde van mijn leven in één druppel samengesmolten!... Ik ben gelukkig! Laat mij sterven eer dit ogenblik verdwijnt!

ADA (*zich aan hem hechtende.*): Laat ons sterven!

ZAMEO: Ada! nog één vraag... lees haar in mijn angstige blikken... toen gij mij ontroofd werd, droegt gij mijn aangenaamste hoop in uw schoot... Gij zwijgt!...

ADA: De smart om U... Uw verlies... Mishandelingen... en een onmacht, die mij van de valreep van het schip neerwierp... Raad het overige...

ZAMEO (*Smartelijk.*): Ik ben derhalve geen vader!

ADA: Ik ben geen moeder!

ZAMEO: Welaan, een plicht minder.

ADA: Een schrede nader aan de dood.

ZAMEO: Wij zullen scheiden.

ADA: Nooit!

ZAMEO: Aan de kusten van Europa zullen mijn blikken over de zee zweven, en in elke nevel, die uit de zee stijgt, uw lieve gedaante zoeken.

ADA: Gij mij verlaten? mij nog ééns weduwe maken? mijn weerloze onschuld aan het geweld ten prijs geven? dat kunt gij niet, neen, geliefde! dat zult gij niet!... geef mij de dood!... Kon in die schrikkelijke avond mijn begeerte u naar het woud drijven, om een vrucht te halen, die u en mij het leven vergiftigde; kost gij deze kleine bedde mij niet weigeren, ô! zo hoor dan het angstig klagen van uw gade! Ik vorder deze grote weldaad van u:- geef mij de dood, de dood van uw hand!

ZAMEO (*verschrikt.*): Ada! gij raast!

ADA: Toen gij dacht dat een onbevredigd verlangen mijn kind zou schaden, ijldde gij haastig heen, en bespote de dweepster niet. Was dit kind u liever dan mijn onschuld? Red mij, mijn gade! mijn geliefde! Erbarm u over mijn angst: het is het laatste ogenblik, in het welk de liefde handelen mag. Gij keert nooit terug. Neem dit mes, en stoot het mij in de borst.

ZAMEO (*sidderende.*): Ada! mijn bloed stolt!...

ADA: Ik heb u eeuwige trouw gezworen, ik heb mijn eed gehouden; maar wie verzekert mij voor het toekomstige? Wie beschermt mij voor het geweld? Wie voor de zachte ontroering in het medelijden, wanneer de deelgenoten van onze ellende om mij heen knielen, en met bloedige tranen het offer van mijn onschuld ontsteken? Wiens arm zal ik eisen als de uwe mij terug sloot?... Geen bliksem verplettert, geen graf verslindt mij!... mijn gade vlucht en laat mij hulpeloos!...

ZAMEO: Gruwzame vrouw! gij wroet in mijn hart!

ADA: Ô Zameo! schep moed; laat mij als een trouwe gade sterven! De overwonnene verwoest zijn velden, opdat de overwinnaar de vruchten niet geniet; hij vermoordt zijn krijtende kinderen, om hen van de slavernij te redden... En gij kunt gerust aan de oever staan, terwijl de golven uw geliefde verslinden?... Erbarm u, geef mij de dood!... Denkt gij dat ik hem vrees?... O neen! hij is mijn vriend, mijn broeder! ik ken hem: ik heb hem dikwijls met nadruk geroepen. Aan uw hand beloofde hij mij te verschijnen: aan uw hand zal hij mij in een vriendelijke gedaante welkom zijn... Wat aarzelt gij! Neemt dit mes... hier is mijn borst.

ZAMEO: Nooit!

ADA: Is dat de eed van uw liefde: Dat niets ons zou scheiden dan de dood?... ons scheidt geweld... Vergeten is uw eed... gij siddert, en... vlucht!... Leer van uw gade uw plichten getrouw blijven tot in het graf!... God! erbarm u over mij! alles heeft mij verlaten! Bestier mijn arm zodanig, dat ik niet mis! en reik mij ginds de krans van de onbevleete onschuld!!

(Zij wil zich het mes in de borst stoten.)

ZAMEO *(valt haar in de armen.)*: God! wat doet gij!

ADA: Ook dat wilt gij verhinderen! Wilt gijzelf mij de tijger in de muil werpen?... Nog weinige minuten, en hij zal binnen stuiven, mij voortslepen, gij zult mijn kermen horen... gij zult de laatste zucht van mijn stervende onschuld horen!... schamper lachend zal hij u onder de ogen treden... zegepralend zal hij roepen: Het is volbracht!

ZAMEO *(rukt haar het mes hevig uit de hand.)*: Geef!

ADA: Eindelijk gevoel ik weer dat gij mij bemint! O sidder niet! sla uw arm om mij heen en stoot toe.

(Zij wijst op haar hart.)

ZAMEO *(na een pozing vol smartelijke besluiteloosheid.)*: Ik kan niet!

ADA: Schep moed. Wat vreest gij? Geloof je niet meer aan de leer van onze vaders? Hebt gij vergeten dat met de laatste zucht onze zielen terug in het vaderland vliegen?... Dáár wandelen wij in de koele schaduw van eeuwig bloeiende palmbomen; dáár lacht de geest van mijn ongeboren kind mij tegen... Stoot toe, geliefde! geef het kind zijn moeder weer!

ZAMEO: Vrouw! Wat vergeet gij van mij!

ADA: Liefde om liefde: trouw tot in de dood: mag ik dat niet vorderen?

DE TIENDE TONEEL

ADA, ZAMEO, PAUL

PAUL: Nu, heeft dat gesnap haast een einde?

ADA: Ô! Laat mij nog een ogenblik, nog een enkele minuut, om mijn man het laatste vaarwel te zeggen!

PAUL: Onze heer is het wachten moe. En gij, Zameo! moet ogenblikkelijk voort: master William is reisvaardig.

(hij gaat af.)

VEERTIENDE TONEEL

ZAMEO, ADA

ZAMEO (*met angst.*): Voort!

ADA: Hoort gij? Het uur laat!... Thans of nooit!... Zameo! mijn gade!... Laat mij deze naam vol onschuld uitspreken, tot in de dood! Erbarm u over mijn, stort mij niet in vertwijfeling!

ZAMEO: Heb medelijden met mijn woedende angst.

ADA: Gij moet voort... Nog een minuut, en wij zijn gescheiden!... De dood kan ons toch ook scheiden!.. Gij kunt weggeizen, en mij als de bijzit van een blanke achterlaten?

Ô Dan hebt gij mij nooit bemind! dan vloeit geen heet Afrikaans bloed door uw aderen! Hoor een geval dat voor weinige op deze plantage gebeurde, hoor het, en bloos!

-Twee negers, warme vrienden, beminden een negerin, beiden even vurig. Voor geen van beiden kon het meisje zich verklaren, geen kon zij boven de anderen beminnen. Eéns gingen zij met haar in het bos, daar wierpen zij zich beiden voor haar neder, bevochtigden haar voeten met gloeiende tranen, en drukten haar beiden terzelfder tijd een dolk in de borst.-

Twijfelt gij? Ieder kind zal u deze geschiedenis verhalen. Dat waren vrienden, hoort gij het wel? Een vriend wil de haar niet aan de andere overlaten; maar gij, gij wilt mij een blanke tiran in de armen werpen. Dat was een meisje, slechts een minnares... ik ben uw vrouw, en mij wilt gij tot een bijzit van een onmens vernederen!...

(Zij valt voor hem neder en omvat zijn knieën.)

Zameo! hoor voor de laatste maal de stem van uw getrouwe Ada! in weinig ogenblikken zult gij nog de stem van de vertrapte onschuld horen: zij zal weê over u roepen, wee over de zwakke, gevoelloze man! Dood mij; dat de zege van de liefde u over de zee geleide!

ZAMEO (*hevig.*) Kom in mijn armen.

ADA (*in zijn armen.*): Geef mij de laatste kus.

(*Zameo kust haar. Men hoort geweld van buiten.*)

Ô schielijk, men komt.

(*Zij verbergt haar gezicht op zijn schouder; hij wendt het zijn af,
en heft het mes op. In dit ogenblik komen William, Ayos,
Truro en Lilli binnen.*)

*OP DIT PUNT KIEST WITSEN GYSBEEK VOOR HET
GELUKKIGE EINDE.*

OP PAGINA 124 DE DRAMATISCHE AFLOOP.

VIJFTIENDE TONEEL

ZAMEO, ADA, WILLIAM, AYOS, TRURO, LILLI

WILLIAM: Vreugde, kinderen! gij zijt gered!

AYOS: Geen scheiding meer!

TRURO: Gij zijt vrij!

LILLI (*drukt Ada in haar armen.*): Mijn zuster!

TRURO (*op William wijzend.*): Dankt het hem!

AYOS: Hij gaf zijn halve vermogen.

WILLIAM: Op woekerintrest.

(*Ada en Zameo staren wezenloos op de omstaanders.*)

TRURO: Gij verstomt?

AYOS: Verheugt u, lieve kinderen!

WILLIAM: Hoe! wat is dit? Zameo! wat zal dat mes in uw hand?

LILLI: God! welk een jammer had ik begaan!

AYOS (*zijn zoon bij de arm trekkende.*): Zameo! hoort gij niet!

LILLI: Ada! herstel u!

TRURO: De vreugd bedwelmt haar verstand..

AYOS: Uw vrouw is u weergeven.

LILLI: Zameo is de uwe.

ZAMEO (*komt tot zich zelve. Hij laat het mes vallen, valt op beide knieën neder, en heft zijne sidderende handen ten Hemel.*)

Eén ogenblik later!... Wat waser van mij geworden!...

AYOS (*op William wijzende.*) Hier staat uw redder.

ZAMEO (*zich tot William kerende.*): Ach!... woorden!... woorden!...

ADA: Men bedriegt mij niet?

LILLI: Hij gaf zijn halve vermogen.

ADA: Zameo de mijne!

WILLIAM: De uwe.

ADA (*waggelt naar William en knielt nevens Zameo. Haar boezem hijgt hevig. Zij poogt te spreken.*)

Ik... God!... Ach!... Gij!...

(Zij valt in onmacht.)

WILLIAM (*droogt zijn ogen.*) God! welk een zoete beloning!

(Zameo vat Ada in zijn armen; de overigen vormen een groep om hen.)

LAATSTE TONEEL

DE VORIGEN, JOHN, met papier en pen in de hand.

JOHN: Hier, broeder! voort ondertekenen.

WILLIAM: Van harten gaarne,
(Hij ondertekent.)

JOHN: En nu moet ik verzoeken dat gij nooit voor mijn deur bedelt.

WILLIAM: Broeder! Ik ben rijker dan gij.

JOHN: Wel bekome het u.
(Hij gaat heen.)

TRURO *(neemt de pen met welke William ondertekend heeft, en verbergt haar zorgvuldig in zijn boezem.)*

Deze veder zij voortaan mijn rijkdom. Alleen Gods engel mag haar mij afvorderen, als hij deze daad in het boek des levens aantekenen zal.

EINDE

James (außer sich). Komm in meine Arme!

Ada (in seinen Armen). Gib mir den letzten Kuß.

James (küßt sie. Man hört draußen ein Geräusch). **Ada** (ruft:)
O geschwind! man kömmt! (Sie verbirgt ihr Gesicht an seiner
Schulter. Er wendet das feintge ab ***), und stößt ihr das Messer in die
Brust. Ada sinkt, James legt sie sanft auf den Boden.)

Ada. Dank! — es schmerzt nicht — (Sie stirbt ohne
Aufen.)

James (steht erstarrt neben der Leiche, das blutige Messer in
seiner Hand. Der Körper zittert, das Auge rollt).

U e n t e S c e n e.

John, **William** und **Truro** (treten herein).

John. Wozu noch länger das verliebte Winseln? —
Ha! was ist das! (Alle stürzen herzu, James steht unbeweglich.)

William. Hilfe!

Truro (der sich über den Leichnam bückt). Hier ist keine Hilfe
mehr — armes Weib!

John. Wube! was hast du gethan!

James (starrt sie rings umher gedankenlos an). Was wollt
ihr? was wollt ihr hier?

William (faßt ihn sanft bei der Hand). Unglücklicher!

HET DRAMATISCHE EINDE

ZAMEO (*buiten zinnen*): Kom in mijn armen!

ADA (*in zijn armen*): Geef mij een laatste kus.

ZAMEO (*kust haar. Buiten klinkt lawaai.*)

ADA (*roept*): Oh snel! Ze komen! (*Ze verbergt haar gezicht op zijn schouder. Hij draait zijn hoofd opzij *** – vanaf dit punt het drama. – en steekt haar het mes in de borst. Ada valt. Zameo laat haar zacht op de vloer glijden.*)

ADA: Dank! Doet geen pijn (*Zij sterft zonder schokken.*)

Zameo staat verstard naast het lijk. Hij houdt het bloederige mes in zijn hand. Zijn lichaam trilt, zijn ogen rollen.

NEGENSE SCÈNE.

JOHN, WILLIAM en TRURO (komen binnen).

JOHN: Waarom nog langer dat verliefde geflikvlooi? Hé! Wat is dat!
(*allen rennen naar voren Zameo staat bewegingsloos.*)

WILLIAM: Help!

TRURO (*die zich over het lijk buigt*): Hier is geen hulp meer nodig
Arme vrouw!

JOHN: Kerel! wat heb je gedaan!

ZAMEO (*staart ze verdwaasd aan.*): Wat willen jullie Wat doen jullie hier?

WILLIAM (*pakt hem zacht bij zijn hand.*): Pechvogel!

James. Wer bist du?

William. Dein Freund.

James. Ich habe keinen Freund. Den einzigen, den ich hatte, habe ich meinem Weibe zum Begleiter mitgegeben.

John. Bösewicht! wer hilft mir neue Qualen ersinnen —

James (geht mit gezücktem Messer auf ihn los). Fort! fort von dieser Leiche!

John. Hilfe! er will auch mich ermorden!

James. Keiner komme dieser Heiligen zu nahe! Sie war mein treues Weib! Triumph! sie ist's geblieben bis in den Tod!

John (zum Meister-Knecht, der eben herein tritt). Rufe Hilfe herbei, und binde diesen Wahnsinnigen.

James. Keinen Schritt näher, oder du bist des Todes!

William. Laß ihn, Bruder, Verzweiflung kennt keine Furcht.

James. Ich schwöre bei Adas Blut, daß keine Gewalt auf Erden mich lebendig von dieser Leiche trennen soll! — Wo bin ich — was ist mit mir geschehen — Welcher Nebel umschleiert mich — was schwebt da so glänzend durch den Nebel? — Immer höher — immer weiter — es lächelt — es winkt — wer bist du? — Komm' herab — näher, daß ich dich erkenne — Ha! mein treues Weib bis in den Tod! — sie breitet die Arme nach mir aus — sie deutet auf die blutende Wunde — ich! ich habe dein Blut vergossen! — ich war dein Retter! — ja, dies dankbare Lächeln lohnt meine Liebe — seliger Geist! — auch deine Hülle lächelt noch. — O, Uda! Uda! (Er wirft sich auf die Leiche, und bedeckt sie mit Küssen.)

John (zum Meister-Knecht). Jetzt ist es Zeit, pack' ihn von hinten.

ZAMEO: Wie ben jij?

WILLIAM: Je vriend.

ZAMEO: Ik heb geen vriend. De enige die ik had heb ik mijn vrouw als gids meegegeven.

JOHN: Schurk! Wie helpt mij nieuwe kwalen te ontdekken.

ZAMEO (*komt met getrokken mes naar hem toe*): Weg! Weg van dit lijk!

JOHN: Help! Hij wil mij ook vermoorden!

ZAMEO: Niemand in de buurt van dit lijk! Zij was mijn trouwe vrouw! Triomf! Zij is trouw gebleven tot in de dood!

JOHN (*tegen Paul die juist binnenkomt.*): Haal hulp en knevel deze waanzinnige.

ZAMEO: Geen stap dichterbij of je bent dood!

WILLIAM: Laat hem met rust broer. Twijfel kent geen angst.

ZAMEO: Ik zweer bij het bloed van Ada dat geen geweld op aarde mij levend van dit lijk zal scheiden. – Waar ben ik? – Wat is er met mij gebeurd? – Welke nevel omhult me? – Wat zweeft daar zo glimmend door de mist? – Steeds hoger – steeds verder – Het licht – het wenkt – Wie ben jij? – Kom naar beneden – kom dichterbij zodat ik je herken – Ja! mijn trouwe vrouw tot in de dood! Zij strekt de armen naar mij uit! Zij wijst naar de bloedende wond! Ik! Ik heb jouw bloed vergoten. Ik was jouw redder. Ja deze dankbare glimlach beloont mijn liefde. Heilige Geest! Ook jouw stoffelijk overschot lacht nog. – Oh Ada, Ada! (Hij laat zich op het lijk vallen en bedekt haar met kussen.

JOHN (*tegen Paul*): Nu is het moment, grijp hem van achteren.

James (stößt sich das Messer in die Brust, sinkt vorwärts auf die Leiche und ruft:) Mein treues Weib bis in den Tod! —

(Alle schauern. **John** und der **Meister-Knecht** starren wild vor sich hin.)

William (hastig fortsüßend zu **John**). Fluch, dir Mörder!

(Alle stehen unbeweglich. Der Vorhang fällt.)

***) und zückt das Messer. In diesem Augenblick süßend

ZAMEO (*steekt het mes in zijn borst, valt naar voren op het lijk en roept*): Mijn trouwe vrouw tot in de dood!

Iedereen huivert. John en Paul staren wild voor zich uit.)

WILLIAM (*rent haastig naar John*): Vervloekt, jullie moordenaars!

(Allen staan bewegingsloos. Het doek valt)

****) en trekt het mes. Nu neerstorten.*

HIER EINDIGT HET DRAMATISCHE DEEL.

Nondoh the Snake

Newton Paul

BIOGRAFIEËN

Von Kotzebue en Witsen Geysbeek noemen diverse namen van schrijvers en politici die zich inspanden een einde te maken aan de slavernij. In Nederland zou dat tot 1863 duren, het jaar dat mijn geboortplaats Erica op de landkaart verscheen.

Niet van alle genoemden heb ik achtergronden kunnen vinden.

Misschien is Afonso de Albuquerque de grote en goede Albuquerque uit de inleiding. – *Afonso de Albuquerque, bijgenaamd Afonso de Grote (Alhandra, 1453 - op de rede van Goa, 16 december 1515) was de tweede Portugese onderkoning van India, en geldt als de grootste onderkoning en de belangrijkste persoon in de stichting van Portugees-Indië.* – De passage met het gebed van de slaven aan het graf heb ik niet gevonden.

Misschien is Barreau dezelfde als priester Jan Barreau uit Parijs.

Marie-Joseph Blaise de Chénier (geboren 11 februari 1764 in Constantinopel, † 10 januari 1811 in Parijs) was een Franse schrijver. Hij wordt beschouwd als de belangrijkste toneelschrijver van de Franse Revolutie, maar is tegenwoordig vrijwel vergeten.

Van enkele schrijvers is het werk als pdf op het web te vinden. Toets de naam met toevoeging: wiki. Dat levert meestal de juiste persoon. Werk is onder meer te vinden via dbnl.org en delpher.nl

De spelling van de namen varieert Celle, Cell en Kotzebue, Von Kotzebue, enz... Auteurs zijn (soms) ook te vinden via de Deutsche Nationalbibliothek (www.dnb.de).

AUGUST FRIEDRICH FERDINAND VON KOTZEBUE

August Friedrich Ferdinand von Kotzebue (Russisch: Август Фридрих Фердинанд фон Коцебу) (Weimar, 3 mei 1761 - Mannheim, 23 maart 1819) was een Duitse toneelschrijver en diplomaat. Kotzebue was de meest gespeelde auteur van zijn tijd en door het volkse karakter van zijn werk was hij veel populairder dan Schiller en Goethe. Kotzebue wordt beschouwd als de grootste criticus van Goethe en Schiller.

August von Kotzebue was de zoon van een ambtenaar. Hij richtte als student te Weimar een amateurtoneelgroep op, waarvoor hij drama's en komedies schreef. Hij ging na beëindiging van zijn juridische studies in 1781 naar Rusland, maakte carrière als schouwburgdirecteur en is door Catharina de Grote in de adelstand verheven. Hij was lid van vrijmetselaarslogen in Tallinn (destijds Reval) en Moskou. Na de dood van zijn vrouw in 1790 reisde hij rond in Europa. In 1795 hertrouwde hij, met Christiane von Krusenstern. In 1800 werd hij gevangengenomen in Rusland en op transport naar Siberië gesteld. Na vier maanden keerde hij terug. In 1806 publiceerde hij satires op de overwinning van Napoleon Bonaparte. In 1813 werd hij consul en Geheimraad in Koningsbergen.

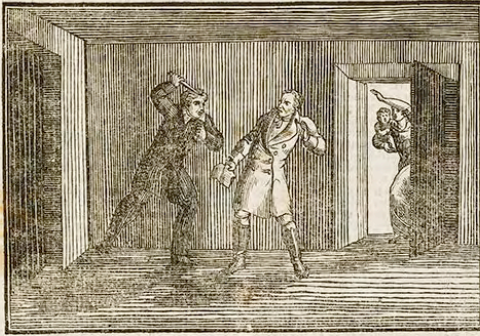
Kotzebue trouwde drie maal en verwekte 5 + 5 + 8 nakomelingen.

In 1817 terug in Weimar werd hij om zijn reactionaire houding en pen verdacht gemaakt als Russische spion en met dedain beschouwd als veelschrijver. Als monarchist bepleitte hij beperking van de academische vrijheid. Kotzebue week uit naar Mannheim, alwaar hij door de student theologie Karl Ludwig Sand werd vermoord.

Kotzebues Ermordung.

Gefährlich ist, den Leu zu wecken,
Verderblich ist des Tigers Zahn,
Jedoch, der schrecklichste der Schrecken,
Das ist der Mensch in seinem Wahn.

Schiller.

*Gefährlich ist, den Leu zu wecken,
Verderblich ist, des Tigers Zahn.
Jedoch, der schrecklichste der Schrecken,
Das ist der Mensch in seinem Wahn.*

De stukken van Kotzebue trokken veel publiek. Zijn taalgebruik was toegankelijk en zijn kracht was, dat hij kleine mensen in grootse, dramatische omstandigheden plaatste. Daarmee raakte hij een gevoelige snaar bij het publiek, dat zich gemakkelijk kon verplaatsen in de personages, die in eenvoudige lijnen geschetst werden. Zijn komedies werden geestig gevonden, met aardige motieven en vlotte dialogen. Ze waren gemakkelijk geschreven en handig in elkaar gezet. Kotzebue beschreef vrijmoedig erotische zaken in een voor die tijd ongewoon natuurlijke taal. In zijn stukken werd recht gedaan aan de zwakke in de samenleving. In Amsterdam zijn 120 toneelstukken van hem opgevoerd tussen 1790 en 1813, waaronder in 1796 *De Negers* (opnieuw uitgegeven door Ter Verpoozing). In 1791 werd de nieuwe Hoogduitsche schouwburg in Amsterdam ingewijd met *Kind der Liebe*. In 1800 schreef Hendrik Tollens het toneelstuk *Iets van Kotzebue*, tooneelstukje, in één bedrijf.

WITSEN GEYSBEEK

WITSEN GEYSBEEK (Pieter Gerard), den 30 of 31 December 1774 te Amsterdam geboren, was de zoon van een boekhandelaar, die hem reeds vroeg op een voornaam koopmanskantoor plaatste, doch hij had zulk een onbedwingbaren lust tot studie dat hij zich des nachts op de beoefening der talen toelegde, zoodat hij Latijn, Grieksch, Engelsch, Spaansch en welligt nog meer talen, zonder hulp van een meester, door eigene oefening leerde.

Welhaast verveelde hem het kantoorwerk, hij zeide het vaarwel en leefde van toen af geheel voor letterkundige werkzaamheden, te midden van welke hij den 13den October 1833 overleed. Onder de menigte werken, die hij oorspronkelijk schreef en vertaalde, verdient vooral melding zijn *Biografisch, Anthologisch en Critisch Woordenboek*, dat door van der Aa en Heringa vervolgd is. Als dichter maakte hij zich het eerst bekend door de stukjes die in de *Kleine dichterlijke Handschriften* voorkomen.

In 1808 verscheen van hem de eerste zang van de *Zeevaart naar Esmenard*, de overige zangen bleven in de pen, van 1809 tot 1810 zijn bundel met *Puntdichten* ten getale van 900 stuks. Het 10de behelst eigenlijk zijne *Verhandeling over het Puntdicht*, met een aantal proeven uit verschillende dichters. Deze studie bragt hem op het denkbeeld om in 1821 eene keur van Puntdichten, uit de beste en voornaamste Nederlandsche dichters, onder den naam van *Epigrammatische Anthologie* in het licht te geven, die in 1834 met zijne *Verhandeling over het Puntdicht en zijne Puntdichten* in 3 deeltjes te Amsterdam bij C.L. Schleger op nieuw zijn uitgegeven. In 1814 leverde hij nog een *Gedenkboek van Nederlands verlossing* en in 1825 een *Bundel gedichten*.

Zijn laatste dichtstuk: getiteld *Met God*, verscheen in 1831. In 1847 gaf hij een eenvoudige en gemakkelijke aanwijzing om de *Stenographie of kunst van snelschrijven*, door middel van slechts twee karakters te leeren, volgens de uitvinding van dr. Erdmann (m. een pl.).

Voorts heeft men van hem:

De staatkundige dood van Bonaparte Dithyrambe. Amst. 1815.

Bij 't graf van mijne moeder. Ald. 1806.

Apophtegmatata of gouden spreuken van P.C. Hooft. Amst. 1822.

Het vrijheidsfeest. Divertissement n.h. Hgd. van J.H. Dessauw. Amst. 1795.

Nieuwejaarswensch aan het Amsteld. publiek uit naam der acteurs en aktrices van den schouwvb., 1 Jan. 1798.

De wederkomst van den Hollandschen Patriot, blijspel n.h. Fr. van Le Roy. Ald. 1795.

P. G. Witsen Geysbeek.

De Zegepraal der Vrijheidsvrinden. Nationaal trsp. met zang. Ald. 1799. 8o.

De Edelmoedige overwinnaars of de zege der Vrijheid; trsp. n.h. Fr. van de Burgeresse Molé, met zang. Ald. 1799.

De overtocht over de Waal of de Republikeinsche Gelieven, trsp. m. zang, gev. n.h. Fr. van Le Roy. Ald. 1795.

Robert of de Struikroovers, trsp. Ald. 1796.

De ongeduldige, blsp. gev. n.h. Fr. van Lantier. Ald. 1795.

De Fransche helden, of de Belegering van Saint-Jean de Lone; trsp. gev. n.h. Fr. van D'Ussieux. Ald. 1796.

Catherine of de Schoone Pachster, trsp. gev. n.h. Fr. van J. Candeille. Ald. 1796.

De Weduwe en het Rijdpaard, blsp. n.h. Hgd. van A. von Kotsebue. Ald. 1796.

De Negers, trsp. gev. n.h. Hgd. van A. von Kotsebue. Ald. 1796.

Paulus en Virginia, trsp. met zang, gev. n.h. Fr. Ald. 1797.

Alexandrine en Linval, blsp. m. zang, gev. n.h. Fr. Le Jokei van Hoffman. Ald. 1797.

De verwarde Schaking, blsp. gev. n.h. Hgd. Der Wildfang, van A. von Kotsebue. Ald. 1798.

De Volksverdrukker gestraft, of het Leenrecht, trsp. gev. n.h. Fr., Les Crimes de la Noblesse van de burgeresse Villeneuve. Ald. 1797.

De kwakzalvers, blsp. gev. n.h. Fr. van Pignault-le-Brun. Ald. 1798.

De Huwelijkskeus, blsp. gev. n.h. Hgd. van Ch.H. Spiess. Ald. 1798.

De Bloedverwanten, blsp. gev. n.h. Hgd. van A. von Kotsebue. Ald. 1798.

De Man zonder Complimenten, blsp. gev. n.h. Fr. van F.P.A. Leger. Ald. 1799.

Descartes te Utrecht, trsp. n.h. Fr. van Bouilly. Ald. 1800.

Het Geheim, blsp. met zang, gev. n.h. Fr. van Hoffman.

Pinto of de omwenteling van Portugal, historisch blsp., gev. n.h. Fr. van Lemercier. Ald. 1801.

Het Gevaarlijke der Vertrouwelijkheid, trsp. n.h. Fr. van Mevr. de Beaunoir. Ald. 1801.

Het Schimpdicht, trsp. gev. n.h. Hgd. Das Epigramm van A. von Kotsebue. Ald. 1801.

Mevrouw de Sevigné, trsp. n.h. Fr. van J.N. Bouilly. Ald. 1806.

Het vaderlijk Huis, trsp. (zijnde het vervolg op de Jagers, een tafereel van zeden van het land) uit het Hgd. van A.W.v. Iffland in het Zedelijk Schouwtooneel. D. XIII. Apollineum. Amst. 1824, 2 dn.

Historisch Archief, 1ste d. Amst. 1825.

De kleine Zimmerman. Amst. 1825, 3 dn.

Ook gaf hij de Gedichten van A. van der Wordt, Amst. 1829, in het licht.

Zie v.d. Aa, N.B.A.C. Wb.; Cat. d. Bibl. van Ned. Letterk. (Reg.); Alfab. Lijst van van Cleef, bl. 188, 189.

Biographisch woordenboek der Nederlanden over P.G. Witsen Geysbeek
dbnl.org

BURKE

Edmund Burke (Dublin, 12 januari 1729 – Beaconsfield, 9 juli 1797) was een Brits-Iers filosoof en politicus die als de grondlegger van het moderne conservatisme wordt beschouwd. Voor de liberale Whigs zetelde hij meer dan dertig jaar in het House of Commons. Burke is vooral bekend van zijn krachtige oppositie tegen de Franse Revolutie, die hij zag als een gevolg van de Verlichting. Boven de rede stelde hij de organisch gegroeide en goddelijk gesanctioneerde traditie.

Burke stelde een wetsvoorstel voor om slavenhouders te verbieden zitting te nemen in het Lagerhuis, waarbij hij beweerde dat ze een gevaar vormden dat onverenigbaar was met de traditionele opvattingen over Britse vrijheid. Hij beschreef de slavernij als een 'onkruid dat op elke grond groeit. Hoewel Burke geloofde dat Afrikanen 'barbaars' waren en 'beschaafd' moesten worden door het christendom, stelt Gregory Collins dat dit destijds geen ongebruikelijke houding was onder abolitionisten. Burke leek te geloven dat het christendom elke groep mensen een beschavend voordeel zou opleveren,

aangezien hij geloofde dat het christendom de Europese beschaving had 'getemd' en de Zuid-Europese volkeren als even woest en barbaars beschouwde. Collins suggereert ook dat Burke het 'onbeschaafde' gedrag beschouwde van Afrikaanse slaven als gedeeltelijk veroorzaakt door de slavernij zelf, omdat hij geloofde dat het maken van iemand tot slaaf hen alle deugden ontnam en hen geestelijk gebrekkig maakte, ongeacht hun ras, en stelde een geleidelijk emancipatieprogramma voor, genaamd *Sketch of a Negro Code* (Code Noir).

CHARLES JAMES FOX

Charles James Fox (Londen, 24 januari 1749 - Chiswick, 13 september 1806), was een prominent Brits politicus uit de Whig-party. Hij was 38 jaar aaneen lid van het Britse parlement en was de aartsrivaal van premier William Pitt de Jongere. Hij was een begaafd redenaar maar trok ook de aandacht vanwege zijn kleurrijke privéleven. Zijn politieke meningen waren aanvankelijk conservatief en conventioneel. Door de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog en onder invloed van Edmund Burke werd hij een van de meest radicale parlementariërs van zijn tijd. Zijn politieke geloofwaardigheid verminderde toen hij Frankrijk bleef steunen tijdens de Revolutionaire Oorlogen. Hij was een actievoerder tegen de slavernij en een belangrijke parlementaire pleitbezorger van religieuze tolerantie en individuele vrijheid.

BENJAMIN-SIGISMOND FROSSARD

Benjamin-Sigismond Frossard, geboren in Nyon op 23 augustus 1754 en overleden in Montauban op 3 januari 1830, was een Zwitserse theoloog en professor aan de protestantse theologiefaculteit van Montauban. Hij staat bekend om zijn inzet voor de afschaffing van de slavernij.

Zijn familie kwam uit Moudon en Nyon. Zijn vader, Gabriel Frossard, was magistraat van de stad Nyon, en zijn moeder is Jeanne-Françoise Ronzel.

Hij voltooide zijn middelbare studies aan het college van Lausanne in 1768, en vervolgens zijn theologische studies aan de academie van Genève (1771-1777). Hij werd predikant in 1777 in Zweibrücken, in de Palts, vervolgens in het kanton Appenzell (1778-1780) en in de hervormde kerk van Lyon (1780-1803). In 1785 trouwde hij met Marianne Amélie Drouin, oorspronkelijk uit Sedan, wier vader ondernemer was in de koninklijke lakenfabriek in deze stad.

Tijdens zijn verblijf in Lyon raakte hij bevriend met Jean-Baptiste Say en Pierre-Charles Blot, sloot zich aan bij verschillende wetenschappelijke genootschappen, met name de koninklijke landbouwvereniging van Lyon waarvan hij secretaris was, de literaire vereniging van Lyon, de erfgoedvereniging uit Bourg- en-Bresse. Hij was ook geïnteresseerd in plantkunde en op 25 augustus 1785 verdedigde hij voor de Academie van Villefranche de mening dat planten niet zonder gevoelens zijn.

Hij werd aan het begin van de Revolutie lid van de Vereniging van Vrienden van de Grondwet van Lyon en werd departementaal beheerder. Hij had sinds 1782 contact gehad met Jacques Pierre Brissot, verliet het politieke leven na de arrestatie van Brissot en verliet Lyon van mei 1793 tot februari 1795, waar hij professor werd aan het instituut van Clermont-Ferrand. Hij is vader van 8 kinderen, waaronder "Emilien" Benoît Daniel Frossard (1802-1881), schilder en natuuronderzoeker.

Benjamin-Sigismond Frossard voerde campagne tegen de slavenhandel. Tijdens zijn reis naar Engeland in 1784-1785 ontmoette hij de Schotse predikant en filosoof Hugh Blair, wiens preken hij vertaalde, en raakte bevriend met de belangrijkste vertegenwoordigers van de Britse beweging voor de afschaffing van de slavernij, met name Thomas Clarkson en Granville Sharp. In 1789 publiceerde hij zijn werk over *La cause des esclaves nègres*. Hij is lid van de la Société des amis des Noirs, opgericht in 1788 naar het model van de Britse organisatie, die later *la Société des amis des Noirs et des colonies* werd. Vanwege zijn inzet op dit gebied ontving hij een eredoctoraat in de rechten van de Universiteit van Oxford. Hij was ook actief binnen *la Société de la morale chrétienne* en van het *comité pour l'abolition de la traite et de l'esclavage*, opgericht in 1824.

Hij nam deel aan bijeenkomsten tussen gereformeerden ter voorbereiding van

P. Rowier inv. et del.

C. Boily sculp.

SOYEZ LIBRES ET CITOYENS .

de statuten van de protestantse religies in 1801-1802, die de organieke artikelen zouden worden (wet van kiemjaar X), en redigeerde memoires.

Het laatste deel van zijn carrière vond plaats in Montauban. Hij werd benoemd tot lid van de protestantse theologiefaculteit van Montauban, waar hij op 29 april 1809 aankwam. Hij was decaan en verantwoordelijk voor het organiseren van studies – waarbij hij met name eiste dat studenten Grieks en Hebreeuws zouden beheersen – en een voldoende aantal leraren moesten krijgen, een gebouw, en voor beurzen voor studenten. Hij was de voorzitter van de moraal en tevens voorzitter van de kerkenraad. In 1816, tijdens de Restauratie, werd Frossard het slachtoffer van de zuivering: hij werd ontslagen uit drie van zijn functies; die van predikant, decaan van de faculteit en voorzitter van de kerkenraad, vanwege zijn republikeinse en bonapartistische politieke verleden, terwijl hij zijn positie als faculteitshoogleraar behield.

Hij schreef memoires over de instellingen van de Kerk, in het bijzonder over het houden van reguliere synodes.

Hij stierf in Montauban in 1830.

* *La Cause des esclaves nègres et des habitans de la Guinée, portée au tribunal de la justice, de la religion, de la politique, ou, Histoire de la traite & de l'esclavage des nègres : preuves de leur illégitimité, moyens de les abolir sans nuire ni aux colonies ni aux colons, Lyon, impr. Aimé de la Roche, 1789, lecture en ligne sur Tolosana.*

* *Observations sur l'abolition de la traite des nègres, 1793*

PAUL ERDMANN ISERT

Paul Erdmann Isert (1756-21 januari 1789) was een Duits-Deense chirurg, botanicus en planter. Hij was de eerste wetenschapper die de vogel Rode Bisschop (*Euplectes orix franciscana* (Isert)) identificeerde. Hij staat ook bekend om zijn pogingen om een einde te maken aan de Deens-Noorse slavenhandel.

Isert werd geboren in Angermünde, Brandenburg, maar studeerde in Berlijn. Hij werd benoemd tot hoofdchirurg van Christiansborg (Osu, Accra) in Deens-Guinea en arriveerde daar in 1783. Hij zocht deze functie vanwege zijn brandende verlangen om plantensoorten uit West-Afrika te verzamelen. Eenmaal daar aangekomen, zich realiserend dat de bewoners geen geschreven taal hadden, voelde hij het als zijn plicht om – voor toekomstige generaties – details van alle aspecten van het leven aan de Goudkust vast te leggen, zoals hij ze observeerde, en zo een etnografisch, maar ook botanisch, verhaal te creëren.

Na bijna drie jaar aan de Goudkust besloot Isert abrupt het land te verlaten op het eerste mogelijke schip terug naar Europa. Dit was te wijten aan zijn extreme frustratie omdat hij werd gehinderd bij het verkennen van Ashanti. Op dit schip, een slavenschip onderweg vanuit Deens-Guinea, was hij op de tweede dag op zee getuige van een slavenopstand op open zee, die hem bijna het leven kostte. De lading van 452 zwarten kwam in opstand tegen de blanken, met als resultaat een verlies van 34 van hen en twee van de bemanningsleden die gewond raakten na een verhitte strijd. In West-Indië bezocht hij Saint Croix, Saint Thomas, Saint John, Guadeloupe en Martinique. Ziek van de verschikkingen en menselijke ellende die hij zag, zowel in de slavenverwerkingskerkers van Christiansborg, aan boord van het schip, als op de suikerplantages, bedacht Isert een alternatief voor de weerzinwekkende praktijk van de transatlantische slavenhandel. Hij vond het niet alleen inhumain, wreed en immoreel, maar ook absurd dom. In een brief die Saint Croix in 1787 aan zijn vader stuurde, stelde Isert vragen:

Waarom waren onze voorouders niet verstandig genoeg om daar op het vruchtbare continent van Afrika plantages aan te leggen; plantages voor suiker, koffie, cacao, katoen en andere artikelen die in Europa zo noodzakelijk waren geworden?

“... als we naar hen toe waren gekomen met een olijftak in onze hand in plaats van moorddadig staal, zouden de inboorlingen ons graag toegang hebben gegeven tot de beste en meest vruchtbare delen van hun land, gebieden die jarenlang verlaten hadden gelegen.”

Deze Afrikaanse mensen zouden ons in vrijheid hebben geholpen en zouden ons, tegen lage lonen, grootheid en rijkdom hebben gegeven zonder de natuur of ons persoonlijke en nationale geweten te beledigen.

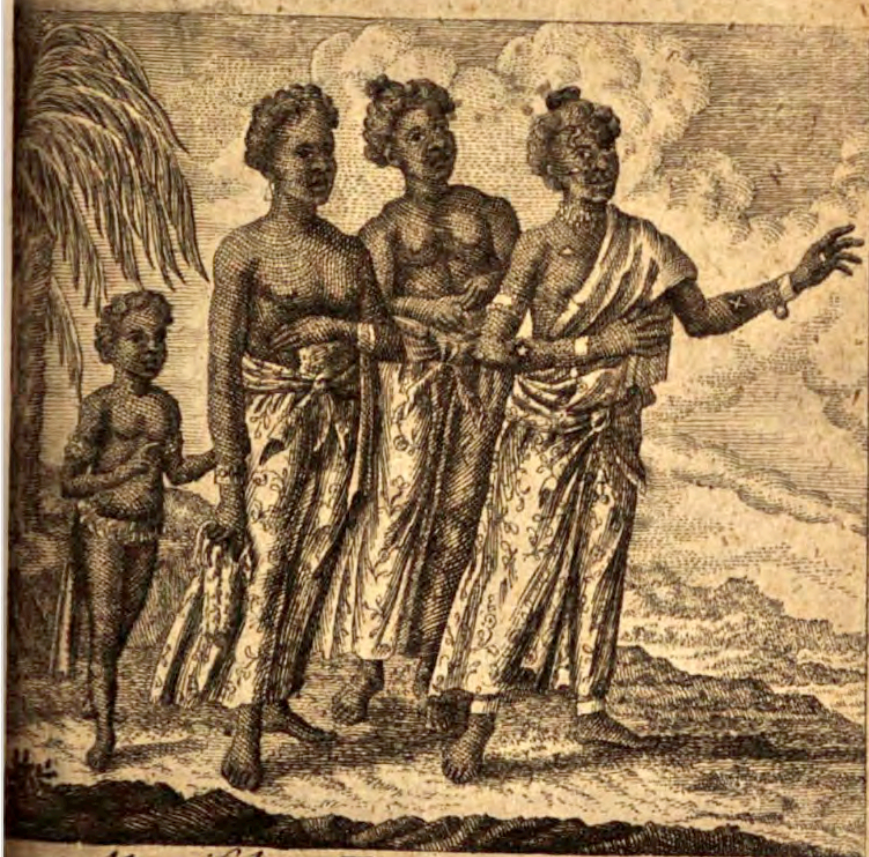
Waarom moesten we grote aantallen mensen uit hun thuisland verdrijven en hen onderwerpen aan pijn, marteling, vernedering en dood; ze te transplanteren naar buitenaardse continenten, Caribische eilanden, groot en klein? Waarom?

Isert wilde aantonen dat de oprichting van werkende plantages op het Afrikaanse

Paul Erdmann Isert's,
ehemahl. königl. dänisch. Oberarzte an den Besitzungen
in Afrika,

Reise nach Guinea

und den
Caribäischen Inseln in Columbien,
in Briefen an seine Freunde beschrieben.

Akraisches Frauenzimmer. Friedrich, cc.
S. 188.

Kopenhagen, 1788.
Gedruckt bey J. S. Morthorst, wohnhaft in der N.
No. 11. Litt. B.

continent praktisch en winstgevend zou kunnen zijn. Daartoe riep hij de hulp in van Ernst Heinrich von Schimmelmann, destijds de Deens-Noorse minister van Financiën. Schimmelmann, een bekende en welgestelde liberaal, die later een belangrijke rol speelde bij het aannemen van de wet die een einde maakte aan de Deens-Noorse transatlantische slavenhandel, stemde ermee in om Iserts onderneming te financieren.

In 1788 publiceerde Isert zijn beroemde boek *Reise nach Guinea und den Caribäischen Inseln in Columbia* (*Reis naar Guinee en de Caribische eilanden in Columbia*). PDF via delpher.nl, waarin hij zijn ervaringen met en zijn opvattingen over de slavenhandel beschreef. Later in de zomer zeilde hij naar Afrika en richtte een kroonplantage op, Frederiksnopel, nabij Akropong in de vruchtbare en koele Akwapim-heuvels die doen denken aan de Middellandse Zee, waarbij hij het land kocht van het Akwapim-opperhoofd, Nana Obuobi Atiemo, namens koning Christian VII. van Denemarken. Isert en Nana Obuobi Atiemo waren strijdmakkers geweest tijdens een oorlog in 1783, gevoerd aan de rivier de Volta, en hadden blijkbaar een blijvende vriendschap gevormd. Met de hulp van Nana Obuobi Atiemo, die Iserts enthousiasme over het plan deelde, betaalde hij Afrikaanse arbeiders en de Europese groep die Isert had vergezeld, ontruimde het land en plantte voor hun eigen levensonderhoud alleen gemakkelijk te kweken planten. Handelsproducten, zoals suiker en katoen, zouden tot later worden uitgesteld.

Op 16 januari 1789 schreef Isert een rapport aan de koning van Denemarken, waarin hij het mooie aanvankelijke succes uitdrukte dat hij genoot. Isert stierf op 21 januari 1789, slechts vijf dagen na het schrijven van het rapport. Men geloofde dat Isert was overleden aan tropische koorts. Zijn vrouw, Dorothea Elisabeth Plum, stierf korte tijd na de geboorte van hun kind, een dochter, die ook een maand later, op 8 maart, stierf. De assistenten

van Isert probeerden het project in Frederiksnopel voort te zetten, net als enkele anderen, maar dat mislukte vanwege verschillende factoren; zoals de afstand tot de zee, gebrek aan steun en concurrentie van Christiansborg.

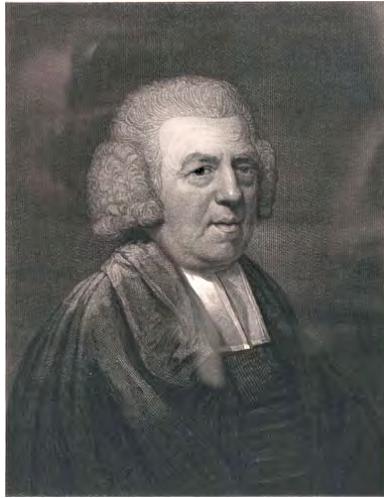
Overtuigd van de haalbaarheid van de plantages, werd op 16 maart 1792 een edict uitgevaardigd in naam van koning Christian VII door zijn zoon prins Frederik (die toen regent was vanwege de geestesziekte van zijn vader), dat op 1 januari 1803 in werking trad. Denemarken-Noorwegen heeft daarmee de eer de eerste gevestigde soevereine staat te zijn die de transatlantische slavenhandel verbiedt. Maar uiteindelijk bleken de experimentele plantages niet succesvol.

JOHN NEWTON

John Newton (Londen, 24 juli 1725 – aldaar, 21 december 1807) was een Britse slavenhandelaar, die zich tot het christelijk geloof bekeerde en vervolgens actief werd als abolitionist en priester in de anglicaanse kerk. Hij schreef meerdere christelijke liederen, waarvan Amazing Grace het bekendste is.

Newton werd geboren in Wapping. Zijn jeugd werd gekenmerkt door onzekerheden in het geloof en onbeheerst gedrag.

Na een korte tijd bij de Royal Navy begon Newton in 1748 in de slavenhandel te werken op het schip *The Greyhound*, waar hij de gruwelijkheden zag die de slavernij kenmerkten. Pas later nam hij daar afstand van en werd hij tegenstander.

THOMAS PAINE

Thomas Paine (Thetford, 29 januari 1737 — New York, 8 juni 1809) was een Engels-Amerikaans filosoof, vrijdenker en politiek schrijver met revolutionaire zienswijzen over staatsinrichting, burgerrechten en religie. Zijn werken speelden een belangrijke rol in zowel de Amerikaanse als de Franse Revolutie en hij is een van de belangrijkste denkers van het liberalisme. Hij is onder meer bekend als de auteur van het geruchtmakend en veelgelezen politiek pamflet *Common Sense* dat hij schreef om de belangen van de Engelse kolonialisten in Noord-Amerika te verdedigen tegen die van de Britse koloniale macht. Hij vond dat ze niet alleen ten strijde moesten trekken tegen mercantilistische wetgeving en im- en exportbelastingen, maar onafhankelijkheid moesten eisen. De meeste historici zien hem als belangrijke gids op de weg naar Amerikaanse onafhankelijkheid en geven zijn teksten een belangrijke rol bij het opstellen van de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring. In de ruime definitie van Founding Fathers van de Verenigde Staten wordt Paine daartoe gerekend.

Paine kwam uit een eenvoudig milieu, zijn vader was korsettenmaker en hing het Quaker protestantisme aan. In zijn jonge jaren beoefende hij het beroep van korsettenmaker en douanebeambte uit. Na ontslag dreef hij een winkel, maar ging failliet. Hij woonde enige jaren in Londen waar hij zich door eigen onderwijs in de filosofie en het politiek denken bekwaamde. Hij raakte betrokken in de politiek en ontmoette in 1774 de Brits- Amerikaanse uitgever, denker, schrijver en uitvinder Benjamin Franklin, die enkele Britse koloniën in Amerika in Londen vertegenwoordigde en in 1766 namens de kolonialisten een vurig betoog tegen de Britse Stamp Act had gehouden. Franklin was uitgever en hoofdredacteur van de grootste krant in Amerika, de *Pennsylvania Gazette*, en van de *Pennsylvania Chronicle*, die kritisch tegenover de politiek van het Britse Parlement en de Kroon stond. Franklin gaf Paine een aanbevelingsbrief waarmee hij in Amerika aan de slag kon gaan.

Amerikaanse Revolutie

Paine speelde een belangrijke rol tijdens de Amerikaanse Revolutie. De Franse en Indiaanse Oorlog (1754-1763), die deel uitmaakte van de Zevenjarige oorlog, was het eindpunt van een hele reeks conflicten tussen Frankrijk en Groot-Brittannië over Indiaanse grondgebieden. De Franse nederlaag werd bekrachtigd in het Verdrag van Parijs in 1763. Engeland wilde vervolgens een deel van de oorlogskosten op de Amerikaanse koloniën afwentelen. Die wilden daaraan echter niet zomaar meewerken, temeer daar het Franse gevaar geweken was.

De volgende jaren werden gekenmerkt door tegenstellingen tussen de Britten en hun Amerikaanse koloniën. Echte onafhankelijkheid werd nog niet nagestreefd.

Het twistpunt was van financiële en politieke aard, onder het motto: No taxation without representation (geen belasting zonder politieke vertegenwoordiging).

In 1774 emigreerde Paine op uitnodiging van Benjamin Franklin vanuit Londen naar Amerika. Daar werd hij staatsburger in Philadelphia en nam hij deel aan het politieke leven. In Paines *Common Sense* werd in 1776 een radicaal idee geformuleerd: onafhankelijkheid. Maar hoe? Nationale onafhankelijkheid mét een interne revolutie of enkel een losmaken van het moederland met behoud van de positie van de dominante klassen (en dus géén democratie)?

Voorts schreef Paine een reeks pamfletten onder de titel *The American Crisis*, om kolonialisten die in de revolutionaire oorlog vochten, te motiveren door te gaan. Ze werden op bevel van George Washington voorgelezen aan de manschappen. Paine was in staat in heldere, begrijpelijke bewoordingen ingewikkelde verhoudingen te duiden, zonder diplomatieke saus. Dat werd door een groot publiek gewaardeerd. De naam van de latere republiek, United States of America is aan deze pamflettenreeks ontleend.

Meerdere historici gaan ervan uit, dat teksten van Paine zijn gebruikt voor het concept van de tekst van de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring.

Franse revolutie

Terug in Engeland in 1787 stortte Paine zich op het verdedigen van de Franse Revolutie, o.a. tegen Edmund Burke. De Engelse regering wilde hem hierom laten arresteren, maar Paine wist net op tijd te ontkomen naar Frankrijk waar hij in de Nationale Conventie was gekozen. In Frankrijk richtte hij zich tegen de Terreur en in het bijzonder tegen de onthoofding van Lodewijk XVI. Hoewel hij geen royalist was, meer een girondijn, was hij Lodewijk dankbaar omdat hij de Amerikaanse revolutie had gesteund. Paine stelde voor de koning naar de Verenigde Staten te laten vertrekken. Bovendien vond Paine al het bloedvergieten niet nodig. Door deze opvattingen kwam hij eerst in conflict met Jean-Paul Marat en vervolgens met Robespierre, die hem liet arresteren.

Net voor hij in de gevangenis belandde, schreef hij *The Age of Reason*, een aanval tegen de georganiseerde religie. Hij verwierp de Bijbel, onder andere omdat hij veel van het bloedvergieten in de Bijbel niet moreel gerechtvaardigd vond. Paine nam een deïstisch standpunt in. Door een gelukkig toeval wist Paine aan de guillotine te ontkomen. Hij werd hierin geholpen door zijn medegevangene, de Bruggeling Joseph Van Huele.

Latere leven

In 1796 publiceerde hij *Agrarian Justice*, waarin hij een systeem van sociale zekerheid voorstelde. Op uitnodiging van Thomas Jefferson keerde Paine in 1802 terug naar de V.S.

Zowel George Washington als Napoleon Bonaparte bewonderden hem, maar Paine mocht beide heren helemaal niet. Hij beschuldigde Washington ervan hem verraden te hebben omdat deze geen vinger had uitgestoken om Paine te helpen toen die in Frankrijk gevangen zat. Bovendien had Washington volgens hem de revolutie verloochend omdat hij de slavernij in stand had gehouden. Zijn laatste jaren sleet hij in eenzaamheid; velen zagen hem niet zitten vanwege zijn religieuze denkbeelden. Na zijn dood in 1809 kwamen er slechts negen mensen opdagen voor zijn begrafenis. Een paar jaar later liet William Cobbett zijn botten opgraven om in Engeland te herbegraven. Sindsdien is zijn stoffelijk overschot vermist, al zijn er meerdere mensen die beweren zijn schedel te bezitten.

GUILLAUME-THOMAS FRANÇOIS RAYNAL

Guillaume-Thomas François Raynal (Lapanouse, 12 april 1713 – Parijs, 6 maart 1796) was een Frans schrijver, denker en priester tijdens de Verlichting. Zijn abolitionistische stellingname veroorzaakte veel ophef.

Raynal begon zijn loopbaan als leraar in jezuïetencolleges. In 1743 werd hij tot priester gewijd. Hij was verbonden aan de Parijse parochie Saint-Sulpice, maar diende daar al enkele jaren later in onduidelijke omstandigheden te vertrekken. Na de publicatie van een aantal populair-historische werken kreeg hij toegang tot de salons van madame Geoffrin, mademoiselle de Lespinasse, madame Helvétius en baron d'Holbach. Tussen 1750 en 1754 had hij de leiding over het blad *Mercur de France*.

De meeste bekendheid verwierf hij met *L'Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes* (Amsterdam, 6 delen, 1770). Aan het werk hebben meerdere auteurs bijgedragen, waaronder voornamelijk Denis Diderot en Alexandre Deleyre, maar ook Pechméja, baron d'Holbach, Jacques Paulze en abbé Martin. Het boek onderzoekt de koloniale gebieden en leidt er theoretische beschouwingen uit af over de toekomst van Europa. Onderwerpen als handel, religie en slavernij worden behandeld vanuit een radicaal-kritisch verlichtingsperspectief.

Het werk werd onmiddellijk heftig bediscussieerd en had begin jaren 1790 niet minder dan 50 Franse edities beleefd, waaronder vermeerderde uitgaven in 1774 (Den Haag, 7 delen)

en 1780 (Genève, 10 delen). Ook in het Engels vond het grote weerklank met meer dan 20 publicaties. In het Nederlands verscheen het tussen 1775 en 1783 als *Wijsgerige en staatkundige geschiedenis van de bezittingen en den koophandel der Europeanen in de beide Indiën* (Amsterdam, 10 delen). Een eendelige samenvatting, *Tafreel van de bezittingen en den koophandel der Europeanen* (1784), toegeschreven aan Pieter van Woensel, volgt de volledige tekst zeer nauwkeurig.

MATTHIAS CHRISTIAN SPRENGEL

Matthias Christian Sprengel (geboren 24 augustus 1746 in Rostock; † 7 januari 1803 in Halle (Saale)) was een Duitse geograaf en uomo universalis.

Sprengel werd geboren als zoon van een koopman die van Danzig naar Rostock verhuisde. Er is niet veel bekend over zijn vroege leven. Hij zou in Rostock naar school zijn geweest. Vervolgens begon hij in april 1764 rechten te studeren aan de Universiteit van Rostock, die hij vanaf het zomersemester van 1767 in Bützow voortzette. Vervolgens studeerde hij aan de Universiteit van Göttingen en was vooral geïnteresseerd in de Engelse en Franse taal. Dit bracht hem ertoe de geschiedenis van Engeland en zijn koloniën te bestuderen, wat hem tot geografisch onderzoek leidde. Hij vond een leraar in August Ludwig von Schlözer (1735–1809), die hem ertoe bracht in 1774 lezingen te geven over de Franse koloniën in Noord-Amerika.

In het zomersemester van 1778 werd hij universitair hoofddocent filosofie in Göttingen, waar hij lezingen gaf over de geschiedenis en de huidige toestand van de Britse koloniën in Amerika en zich bezighield met statistiek en de Europese geschiedenis. Het jaar daarop werd Sprengel benoemd tot hoogleraar geschiedenis en statistiek aan de Universiteit van Halle; In de oratie in het zomersemester van 1779 behandelde hij de "Oorsprong van de negerhandel". (*Ursprung des Negerhandels*, digitaal op web.)

In Halle ontmoette hij Johann Reinhold Forster, met wie hij samen verschillende literaire werken redigeerde. Sprengel trouwde op 28 oktober 1781 met Wilhelmine, de derde dochter van Johann Reinhold Forster, en zo werd Forster zijn schoonvader.

In Halle doceerde Sprengel over statistiek, de geschiedenis van Pruisen, het Duitse Rijk en de geschiedenis van Europese staten, waarbij prioriteit werd gegeven aan de moderne geschiedenis. Hij doceerde de statistiek volgens de methode van Gottfried Achenwall (1719–1772), die een leerboek had gepubliceerd dat destijds buitengewoon hoog aangeschreven stond. Maar hij hield zich er niet strikt aan. Veeleer laten zijn handgeschreven compendia zien hoe hij uitgebreid gebruik maakte van alle vorderingen in de statistische en historische kennis en hoe hij vooral originele buitenlandse werken grondig verwerkte. De geschiedenis van geografische ontdekkingen speelt een grote rol in Sprengels openbare lezingen.

In zijn openbare lezingen concentreerde hij zich echter volledig op zijn favoriete studies over de Britse koloniën in Noord-Amerika, over de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog, over de vredesakkoorden in Parijs in 1763 en 1783, over de geschiedenis van India en de handelsbetrekkingen van India met de Europeanen, onderwerpen die hij in lezingen over politiek, handel en financiën met elkaar vervocht. Ook probeerde hij een bijzondere verdieping van deze studies bij zijn toehoorders te bewerkstelligen in een soort geografisch-historisch seminarie (“geographica schola”) en in uiteenzettingen over geselecteerde hoofdstukken uit de recente geschiedenis. Naast zijn hoogleraarschap kreeg hij ook de functie van eerste universiteitsbibliothecaris, die uitermate geschikt was voor zijn brede historische belangstelling, maar die hij in 1803 vanwege zijn leeftijd probeerde op te geven, vooral omdat hij ook enorme privésommen in deze activiteit investeerde.

Met enkele onderbrekingen verliep Sprengels leven kalm en gestaag. Slechts af en toe korte uitstapjes brachten afwisseling in zijn inspannende activiteit. In de zomer van 1784 bouwde hij persoonlijke relaties op met geleerden uit Jena, maar bij zijn terugkeer dankte hij God “dass er dort nicht leben darf”. (‘dat hij daar niet hoefde te wonen.’) In de zomer van 1786 bezocht hij zijn oude huis Rostock, en in 1788 hernieuwde hij zijn oude vriendschappen in Göttingen, vooral met Christian Gottlob Heyne, voor wie hij onbepaalde bewondering had en die hij ernaar streefde weer te zien um ihm sein “Herz recht ausschütten” zu können, „wenn in Halle alles darunter und darüber geht“. ‘zijn hart uit te storten.’ hart voor hem.” om te kunnen “als alles in Halle onder en boven gaat”.

Sprengel nam ook organisatorische taken op zich aan de Universiteit van Halle en was driemaal vice-rector van de alma mater in 1787/88, 1796/97 en 1799/1800.

Hij bezocht de stad Weimar meerdere malen. Hij begon echter niet aan een grote wetenschappelijke reis en bleef binnen de grenzen van Duitsland.

Toen hij stierf aan een luchtweginfectie die gepaard ging met zenuwkoorts, leek zijn dood voor zijn tijdgenoten vooral een ernstig verlies voor de geografie; Zijn prestaties werden vergeleken met die van Anton Friedrich Büsching (1724–1793) en zijn verrijking van het wereldbeeld in politiek en geografisch opzicht werd geprezen.

Werken

De wetenschappelijke activiteiten van Sprengel waren uitgebreid en gevarieerd. Zijn studie Engels leidde hem eerst naar de oude Schotse volkspoëzie en van daaruit al snel naar de volle breedte van de toen bloeiende geografische en statistische Engelse literatuur, waarbij hij zich vooral bezighield met het samenstellen en redigeren, vaak ook puur vertalen. Ook de Franse en Italiaanse literatuur werden niet buiten beschouwing gelaten. De slavenhandel, waaraan hij een programma had gewijd toen hij in 1779 het hoogleraarschap in Halle aanvaardde, hield hem later ook bezig; Sprengel is een van degenen die door middel van woord en geschrift aan de afschaffing ervan hebben gewerkt.

Er is geen belangrijke stap in de verkenning van de Britse en Franse koloniën die Sprengel niet in zijn eigen werken of essays heeft gerapporteerd en besproken. Gesteund door beide Forsters publiceerde hij sinds 1781 *Beiträge zur Länder- und Völkerkunde* (14. Bde. 1781–1799) und *Neue Beiträge* (13 Bde. 1790–1794) en vanaf 1794 op eigen naam een vervolg met als titel *Auswahl der besten ausländischen geographischen und statistischen Nachrichten zur Aufklärung der Länder- und Völkerkunde* (14 Th. bis 1800).

dat echter niet meer werd dan een verzameling verkorte vertalingen van geografische werken en reisverhalen. *Handelsgeographische Mitteilungen* drukte deze artikelen bij voorkeur af. De aanpassingen worden echter vaak op een zeer vluchtige manier doorgevoerd. Sprengel begon met de bibliotheek met de nieuwste en belangrijkste reisbeschrijvingen, die later werd voortgezet door Friedrich Justin Bertuch en Theophil Friedrich Ehrmann (7 delen tot 1803; de eerste helft van het 8e deel, de reis van Sauer en Billings, werd ook voltooid door S.), bestaat het voornamelijk uit vertalingen.

Sprengel maakte naam door latere edities van *Achenwalls statistieken* te publiceren, die Schlözer tot 1781 had verstrekt. Sprengels schets van de politieke wetenschappen van de meest vooraanstaande Europese rijken is ook een belangrijke herziening van afzonderlijke delen van Achenwalls handboek. Het bestaat dus uit politiek-statistische peperories, waarvan de ijverige verzameling een groot deel van Sprengels activiteit uitmaakte. *Bertuch's Landesindustriecomptoir* verwierf uit zijn nalatenschap een massa statistisch materiaal, dat door verschillende medewerkers in bruikbare staat werd gebracht.

De werken van Sprengel getuigen van zijn uitgebreide lectuur van oude en nieuwe literatuur, inclusief dagelijkse literatuur. Die alertheid en dat praktische oog voor wat politiek saillant of interessant is, die we ook terugvinden in de werken van sommige tijdgenoten, verhindert dat de leesmassa verwordt tot droge lijstjes. Integendeel, Sprengel heeft in veel opzichten een stimulerend en bemoedigend effect gehad en deelt met Schlözer en Büsching de eer dat hij de visie van de Duitsers op de wijdere wereld heeft belicht, maar bij hen beiden is hij niet ontsnapt aan het gevaar van oppervlakkigheid dat zich voordoet in de snel bedachte wereld. Oordeel over de gebeurtenissen van de dag vanachter het bureau van de geleerde.

Zijn geschriften over hedendaagse kwesties, vooral statistische, hadden feitelijk gevolgd moeten worden door praktische toepassing via kolonisatieprocedures in een tijd van rustiger ontwikkeling. Maar Sprengel zelf lijkt hier niet aan te hebben gedacht, maar stelde zich tevreden met een constante, ijverige verzameling van materiaal, zodat Bertuch onmiddellijk na zijn dood Sprengels volledige en gedetailleerde politieke geschiedenis van Europa in twaalf delen kon aankondigen, die echter nooit verscheen.

Naast al dit werk vond Sprengel nog tijd om uitgebreid als recensent en journalist in de periodieke pers te werken. Als zodanig publiceerde hij een ontelbaar aantal verhandelingen, essays en recensies in het "*Rostocker Wochenblatt*" (1773), "*Encyklopädischen Journal*" (1775), "*Deutschen Museum*" (1779-1788),

in Gatteres “*Historisches Journal*”, en in de verschillende publicaties van Meusel over historische literatuur, in de “*Allgemeine Litteraturzeitung*”, in de “*Allgemeine Deutsche Bibliothek*”, in het „*Rostockschen gemeinnützigen Nachrichten*“ en in *den Göttingische Gelehrte Anzeigen*, enz.

Het is onmogelijk om op deze kleinere werken in te gaan; omdat hun aantal exorbitant is. Ze tonen herhaaldelijk zijn inspanningen om zijn wetenschap daar te plaatsen waar deze voor de breedste kringen van nut kan zijn. Maar ze zijn ook een bewijs van het onuitputtelijke harde werk van deze man.

Als we zijn hele oeuvre bekijken, zijn twee dingen bijzonder het vermelden waard: de nieuwheid en vreemdheid van de onderwerpen waaraan hij zijn tijd wijdde, en de bijzondere aanpassing van de wetenschap aan de eisen van de populaire smaak. Deze kenmerken van zijn literaire productie vergrootten het respect dat zijn tijdgenoten hem betoonden en de bewondering van het lekenpubliek. Dit alles bewijst de grote invloed van zijn verschillende van zijn werken.

Selectie van zijn publikaties

Geschichte der Falklandinseln. Göttingen 1776

Kurze Schilderung der Grossbritanischen Kolonien in einer Tabelle. Göttingen 1776

Briefe den gegenwertigen Zustand von Nordamerika betreffend. Göttingen 1777

Vom Ursprung des Negerhandels. 1779 (Op het web.)

Über den jetzigen Nordamerikanischen Krieg und dessen für England und Frankreich. Leipzig 1782

Statistische Nachrichten zur Aufklärung der Länder- und Völkerkunde. 14 Teile. bis 1800

Geschichte der Europäer in Nordamerika bis 1688. Leipzig 1782

Geschichte der Revolution in Nordamerika. 1783

Über den Krieg der Engländer Ostindien. Halle 1783

Geschichte der Maratten bis auf den letzten Frieden mit England den 17. May 1782. Mit einer Landkarte. Halle 1786. [Nachdrucke: Gegel, Frankenthal 1791; Gegel, Frankenthal 1814]

Geschichte der wichtigsten Staats- und Handelsveränderungen in Ostindien. Berlin 1786

Geschichte der indischen Staatsveränderungen von 1756 bis 1783. Leipzig 1788

Leben Hyder Allys, Nabobs von Mysore. 1. Teil Halle 1784, 2. Teil Halle 1786

Über den neuesten Zustand der ostindischen Handelsgesellschaft in den Niederlanden. Lübeck; Leipzig 1797

Über Tippto Sahebs Staaten. 1800

Porträt des Matthias Christian Sprengel, Unbekanntes Datum, Datenbank Tripota in der Wissenschaftlichen Bibliothek der Stadt Trier/Stadtarchiv. Urheber Daniel Beyel (1760-1823)

JOHANN JAKOB SELL

Johann Jakob Sell (geboren 11 januari 1754 in Stettin; † 23 maart 1816 aldaar) was een Duitse schoolmeester en historicus.

Sell genoot zijn opleiding aan de Stettiner Ratsschule. Vanaf Pasen 1771 bezocht hij de Universiteit van Halle en volgde daar filologische vakken ter voorbereiding op het lesgeven. Na zijn studie ging hij aanvankelijk aan de slag als privéleraar bij een gezin op Rügen. In 1776 kreeg hij een baan als docent aan de Stettiner Ratsschule, waar hij al snel adjunct-directeur werd. Hij was jarenlang succesvol in deze functie.

In mei 1783 werd hij hoogleraar geschiedenis en retoriek aan het Königlichen Gymnasium zu Stettin, die het karakter had aangenomen van een academie onder Zweeds bewind. Sell werd uiteindelijk rector van de middelbare school, die in 1805 werd samengevoegd met de Stettiner Ratsschule tot het Vereinigten Königlichen und Stadtgymnasium. Hij was vrijmetselaar en behoorde tot de St. Johannisloge in Stettin, een van de drie kringen, waar hij van 1787 tot 1795 ceremoniemeester was.

Sell was vanaf 1809 hoofd van de gemeenteraad in Stettin.

Verkoop gepubliceerde geschriften over de geschiedenis van Pommeren. Zijn driedelige boek *Geschiedenis van het hertogdom Pommeren* (Berlijn 1819–1820) werd pas na zijn dood gepubliceerd. Het eerste deel van laatstgenoemde boek was niet geheel bestand tegen kritiek en werd al snel als gedeeltelijk onbetrouwbaar beschouwd. Het tweede en derde deel waren echter nog steeds onverkort bruikbaar.

Versuch einer Geschichte des Negersclavenhandels. Halle 1791 (online)

WILLIAM WILBERFORCE

William Wilberforce (Kingston upon Hull, 24 augustus 1759 – Londen, 29 juli 1833) was een Engels parlementariër, een overtuigd evangelisch christen en leider van de anti-slavernijbeweging.

In 1784 werd hij op relatief jonge leeftijd lid van het Lagerhuis. Een jaar later, in 1785 werd hij christen, hetgeen resulteerde in een enorme verandering in zijn levensstijl en een levenslange toewijding aan het verbeteren van de leefomstandigheden van zijn medemens. Zo werkte hij aan sociale hervormingen, voornamelijk waar het ging om werkcondities van arbeiders. Werknemers moesten in die tijd buitengewoon lange dagen werken, hun gezinnen kwamen in groten getale in de steden wonen en leefden daar in mensonwaardige omstandigheden.

Lady Middleton, de echtgenote van politicus Sir Charles Middleton, benaderde hem en vroeg om zijn invloed tegen de slavenhandel te gebruiken. Op 12 mei 1789 deed hij zijn eerste toespraak tegen de slavernij en vanaf toen was hij een van de leidende figuren in de beweging. Alhoewel de meeste van zijn (Tory) partijgenoten niet meewerkten, hield hij vol en uiteindelijk werd in 1807 een wet aangenomen die slavenhandel illegaal maakte. Hiervoor had hij wel de hulp van de Whigs, en vooral hun leider in het House of Lords William Grenville, nodig.

Na zijn pensionering in 1825 speelde hij geen belangrijke rol meer. Zijn collega Thomas Fowell Buxton nam zijn taak over en leidde de beweging in het parlement. Een maand na zijn dood werd de Slavery Abolition Act aangenomen. Alle slaven in het

Britse Rijk kregen hierdoor hun vrijheid terug.

Wilberforce zette zich in voor de Britse Oost-Indische Compagnie en wist enkele bijkomende clausules los te krijgen nadat de overeenkomst vernieuwd moest worden. Het ging hierbij vooral om het verkrijgen van bepaalde rechten voor het Britse Rijk in het oosten. Zijn werk resulteerde in de oprichting van het bisdom van Calcutta.

William Wilberforce was een van de stichtende leden van de Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals.

ENGELEN OP EEN NAALD

Over het belang van feiten en feitenonderzoek en het zoeken naar tegenargumenten en tegenbewijs. In mijn – Huub Spoormans, Open Universiteit, 2013 – opleiding als sociale wetenschapper heb ik geleerd dat de theorie heeft te buigen voor de feiten. Wat recht is of moet zijn is niet alleen een zaak van wetboeken of hooggestemde verwachtingen, maar ook van de actualiteit, van geleefde werkelijkheid. En de werkelijkheid kun je waarnemen. En uit waarnemingen kun je onder bepaalde voorwaarden wetenschappelijke conclusies trekken. Maar zijn we er klaar voor?

Deze vraag doet mij denken aan de discussie die in 1298 werd gevoerd aan de Theologische faculteit van de Universiteit van Parijs. De gemoederen van de Parijse theologen waren behoorlijk verhit over de vraag hoeveel engelen plaats kunnen nemen op de punt van een naald. Die vraag was namelijk centraal gesteld in het onderzoeksprogramma 1297-1302 van de faculteit. Het debat ging over het wezen van engelen, over de omvang van een gemiddelde engel en de daarbij te hanteren standaarddeviatie, in relatie tot de omvang van een gemiddelde speld. De discussie raakte dermate verhit dat de decaan, de eerwaarde Empiler van de theologische faculteit, besloot in te grijpen. Het debat werkte verlamdend op de voortgang van de wetenschap en op de goede verhoudingen in de faculteit. Hij was de onenigheid meer dan moe. Zijn ingreep was voor die tijd heel ongewoon. Hij besloot namelijk tot een feitenonderzoek en dat is in een theologische faculteit geen alledaagse gebeurtenis.

Hij nodigde de drie strijdende partijen uit om de eerste zondag na het Drieuldigheidsfeest bijeen te komen in de aula van de universiteit van Parijs. “Hoeveel engelen kunnen volgens u plaats nemen op de punt van een naald?” vroeg hij aan Cordonnier, de vertegenwoordiger van de eerste groep. ‘Geen enkele, antwoordde hij, ‘deze etherische gedaante van deze wezens...’ ‘Dat weten we, onderbrak hem de decaan en hij keek naar Buisson, de woordvoerder van de tweede groep. ‘Wat denkt u?’ ‘Er passen natuurlijk 911 engelen op een speld. Iedereen met enig inzicht in de geschiedenis en in de geschriften van Thomas van Aquino ...’ ‘Dank u’, zei de decaan en hij keek naar Marteau, de voorvechter van het derde standpunt. ‘Iedereen met een beetje verstand, weet dat er ontelbare engelen op een speld passen. Deze immateriële schepselen kunnen ...’

‘Goed’, sprak de decaan luid, ‘nu kennen we allen uw meningen. Let u nu eens op’. Hij greep in zijn zak en haalde een speld tevoorschijn. Hij stak de speldenknop in een spleet van de tafel. Toen vouwde hij zijn handen en hij keek naar de hemel. Kort daarop verschenen engelen in de ruimte. Ze zweefden even boven de naald en toen ging de eerste zitten op de punt. Even later volgde een tweede, en daarna een derde engel. Een vierde engel probeerde ook plaats te nemen, maar hij gleed

af en kwam op de tafel terecht. Even later verdwenen de engelen even geruisloos als ze gekomen waren.

‘Zo,’ zei de decaan, ‘het zijn dus drie engelen. Niet meer en niet minder. En daarom kan de strijdbijl nu begraven worden.’

De woordvoerders van de drie partijen zwegen een moment.

‘Dat waren wel heel vreemde engelen,’ zei Cordonnier tenslotte.

‘Ze waren veel te groot!’ zei Buisson.

‘Eenieder die enig benul heeft van engelen,’ zei Marteau, ‘weet toch dat dit geen engelen kunnen zijn, omdat hun immateriële substantie ervoor zorgt dat ontelbare engelen plaats kunnen nemen op de punt van een speld.’

‘911,’ sprak Buisson.

‘Geen enkele,’ zei Cordonnier beslist.

‘Maar mijne heren,’ riep de decaan, ‘het is nu toch bewezen...’

‘bewezen is slechts één ding,’ zeiden de drie sprekers als uit één mond, ‘dat het geen engelen waren.’ Omdat zij voor het eerst in hun leven dezelfde mening waren toegedaan, gingen zij meteen naar de grootinquisiteur, voor wie de vredelievende decaan al langer een doorn in het oog was. En zo stond er op de tweede zondag na de Drievuldigheid voor de Nôtre Dame een brandstapel, en brandde ... stapel.

CODE NOIR

De Ordonnance des Colonies of Code Noir is een decreet uit 1685 van de Franse koning Lodewijk XIV over de omgang met zwarte slaven. De Code Noir bleef geldig tot 1848.

In het eerste artikel, nog vóór de behandeling van het lot van de zwarte slaven, werd geregeld dat alle Joden, als vijanden van het christendom, de koloniën moesten verlaten. Het enige geloof dat in de koloniën werd toegelaten was het rooms-katholicisme. De Code Noir werd voorbereid door Jean-Baptiste Colbert maar werd pas twee jaar na dood uitgevaardigd.

De Code Noir bestaat uit 60 artikelen, waarin onder andere werd vastgelegd:

Joden mogen niet in de Franse koloniën wonen.

Slaven moeten rooms-katholiek gedoopt zijn.

Iedere godsdienst, behalve het rooms-katholicisme, is verboden.

Slavenhouders moeten rooms-katholiek zijn.

Niet-katholieke godsdienstoefeningen zijn verboden en worden opgevat als rebellie.

Alle onderdanen en slaven moeten de katholieke feestdagen in acht nemen.

Op katholieke feestdagen mogen geen slavenmarkten gehouden worden.

Alleen katholieke huwelijken worden erkend.

Gehuwde vrije mannen die een kind bij een slavine hebben, worden bestraft met een boete van 2000 pond suiker, evenals de eigenaar van de slavine. Als de man zelf de eigenaar is van de slavine worden de slavin en het kind bij hem weggehaald. Als de man niet gehuwd is moet hij de slavine trouwen en op die manier de slavine en het kind van de slavernij bevrijden.

Huwelijken tussen slaven mogen alleen met toestemming van de eigenaar en van henzelf worden afgesloten.

Kinderen van gehuwde slaven zijn eveneens slaven. Zij zijn het eigendom van de eigenaar van de moeder.

Kinderen van een mannelijke slaaf en een vrije vrouw zijn vrij.

Slaven mogen geen wapens dragen, behalve met toestemming van hun meester bij de jacht.

Slaven van verschillende eigenaren mogen op geen enkel tijdstip en onder geen enkele omstandigheid samenscholen.

Slaven mogen geen suikerriet verkopen, ook niet met toestemming van hun eigenaar.

Andere goederen mogen zij alleen met toestemming van hun eigenaar verkopen.

Eigenaren moeten omzien naar hun zieke slaven. Wie dat niet doet wordt beboet.

Slaven mogen in een rechtszaak niet als partij optreden.

Een slaaf die zijn meester, diens vrouw of diens kinderen slaat wordt geëxecuteerd.

Gevluchte slaven die langer dan een maand gevlucht zijn worden de oren afgesneden en zij worden gebrandmerkt. De tweede keer wordt hun achillespees doorsneden en worden zij weer gebrandmerkt. De derde keer worden zij geëxecuteerd.

Wie vluchtende slaven onderdak verschaft wordt beboet.

Een meester die zijn slaaf valselijk van een misdrijf beschuldigt, wordt beboet.

Meesters mogen slaven ketenen en slaan, maar niet folteren.

Meesters die een slaaf doden worden bestraft.

Slaven kunnen niet verpand worden. Bij de dood van de eigenaar worden de slaven over de erfgenamen verdeeld.

Gehuwde slaven en hun prepuberale kinderen moeten niet apart verkocht worden.

Slavenhouders die minstens 20 jaar oud zijn (vanaf 25 jaar zonder toestemming van hun ouders) kunnen hun slaven vrijlaten.

Vrijgelaten slaven zijn Franse onderdanen, onafhankelijk van de plaats waar zij geboren zijn.

Vrijgelaten slaven hebben dezelfde rechten als Franse onderdanen in de koloniën.

Beoordeling

Schrijver en historicus Jean-Christian Petitfils noemde de Code Noir een verschrikkelijke wet omdat deze de slavernij en de slavenhandel legaliseerde. Historicus Richard Wilkinson noemde het een voor die tijd een betrekkelijk humane wet, omdat hij huwelijken tussen slaven toestond, een goede verzorging van de slaven oplegde, de vrijlating van slaven vergemakkelijkte en de vervolging van slavenhouders mogelijk maakte. Het probleem situeerde zich eerder bij de handhaving van de wet.

De origineel is op het web te vinden.

NP Nosihi

van blauwzwart naar lichtbruin

Theaterdialoog over Drentse taal en cultuur

Gerard Stout

INLEIDING

Kraantjespot, klompen en dreuge worst; komt ook de Drentse taal in deze nostalgische reeks terecht? Heeft streektaal toekomst? En als vervolgvraag: heeft Nederlands toekomst?

Natuurlijk heeft het dialect, zoals elke taal, een toekomst, maar hoe ziet die toekomst eruit? Welke factoren spelen een rol bij de langzame of snelle dood van het Drents dialect? Verblijft het Drents in een hospice, of staat een wieg klaar voor een nieuwe start? Wie zijn schuldig aan de teloorgang en is er kans op eerherstel? Aan wie is de toekomst van literatuur in Drenthe?

In vier theaterdialogen onderzoeken twee echtparen de stand van zaken.

Lammert Lammerts en zijn vrouw Trui Reuvers binden de strijd aan met Eugène Boissevain en zijn eega Josephien van Dooren. Onderhuids spelen sociale afkomst en traditie een rol bij de beschouwing van het culturele en literaire landschap. Vanuit verschillende invalshoeken bespreken ze opkomst, bloei en teloorgang van de streektaal in het hedendaagse Drenthe. Ontwikkelingen in de streektaal staan niet los van maatschappelijke ontwikkelingen en maatschappelijke achtergronden.

Taal in een tijd van technologische reproductie.

De theaterdialogen zijn een aanzet om eigen gedachten aan te scherpen. De dialogen in dit boek zijn een uitnodiging om thuis, op school en in het theater met elkaar op te voeren. Een mooie aanzet voor een inhoudelijke feestpartij.

Ga aan de slag met deze dialogen en ontdek uw eigen overtuigingen. Speel het spel. De wereld is het schouwtoneel.

SCÈNE 1

LOCATIE: *Cliché café, pluche kleding op tafel, koffie in kraantjespot. Variaties zijn mogelijk. Ook: terras van een café met op tafel een thermoskan met koffie en melk en suiker in cupjes, poeder... Twee keukenstoelen.*

TIJD: *Overdag.*

PERSONAGES: *(Allen midden veertig tot eind vijftig.)*

LAMMERT LAMMERTS: *'typische' Drent, arbeidsongeschikt / in ruste. Vrijwilliger. Onopvallend gekleed. Grijsz grijze muis. (Zijn vrouw TRUI REUVERS werkt – inmiddels afgekeurd als maatschappelijk werkster – in zorgcentrum de Horizon en is vrijwilliger in een hospice. Onopvallende vrouw. Draagt weinig modieuze trui.)*

EUGÈNE BOISSEVAIN: *'Import'. Onderdirecteur van cultuur- en theatercentrum De Kleine Klok. Enigszins randstedelijk bekakt. Fel gekleurd jasje. Modieus. Apart. (Zijn vrouw JOSEPHIEN VAN DOOREN is executive manager bij uitgeverij van streek(taal)boeken Ter Verpoosing. Modieus gekleed. Licht extravagant.)*

LAMMERT LAMMERTS en EUGÈNE BOISSEVAIN *zijn oude schoolvrienden. EUGÈNE BOISSEVAIN heeft JOSEPHIEN VAN DOOREN na tien jaar huwelijk van LAMMERT LAMMERTS 'overgenomen'.*

SPULLEN: *Koffie, kopjes, stoelen, tafel voor twee, visitekaartje, portemonnee, boek De grote verzoening.*

START: *LAMMERT LAMMERTS zit aan tafel en staat op als EUGÈNE BOISSEVAIN binnenkomt.*

LAMMERT: *(traag) Moi Eugène. Goedendag. Lang niet gezien. Je ziet er goed uit. (monstert Eugène van kop tot teen) Ga zitten.*

EUGÈNE: (*blijft nog staan. beetje bekakte stem*) Goed je te zien. We hebben elkaar lange tijd niet bijgepraat. Time flies like an arrow. Wat doe je zoal Lammert Lammerts? Kom je je tijd wat prettig door kerel? Goejedag Lammert.

LAMMERT: (*gaat staan, schudt hand, enige reserve, negeert vraag, beetje uit de hoogte*) Hoe gaat het met je Eugène?

EUGÈNE: (*krachtig*) Goed, en met jou?

LAMMERT: (*gaat zitten, negeert antwoord en vraag*) Je hebt een nieuwe baan, heb ik uit de krant begrepen. Directeur van *De Kleine Klok*. Proficiat. (*pauze*) Mooie naam voor een cultureel centrum.

EUGÈNE: (*met gebaren erbij*) Onderdirecteur. Mooie naam, inderdaad. (*geeft visitekaartje*) Maar ik laat de kleine klokjes hard klingelen (*obsceen kloklui-gebaar*). We timmeren aan de weg met cultuur. (*gaat zitten*) Fijn dat je tijd vrij kon maken.

LAMMERT: (*serieus*) We hebben elkaar heel weinig gezien en gesproken. (*bestudeert visitekaartje, leest met nadruk voor*) **Executive director** (Ass.) Eugène Boissevain. En wat betekent Ass. achter je titel? (*grijnst beetje*) Toch niet **ezel**? (*fronst*) Er ligt de wereld tussen toen en nu. Tien jaar, meer misschien?

EUGÈNE: (*negeert opmerking over ezel, wegwerpgebaren*) Druk, druk, druk.

LAMMERT: (*beetje meewarig*) Wie niet.

EUGÈNE: (*negeert meewarigheid*) Jaren vliegen als een schaduw heen. Zoals het televisieprogramma zegt: goede tijden, slechte tijden. En niet noodzakelijk in deze volgorde. (*glimlacht*) Maar, ik kijk niet terug. De toekomst ligt vóór ons. (*populair*) Of niet Lammert? The future is ours.

LAMMERT: (*beetje bitter*) Ik begrijp dat je voor jezelf spreekt.

EUGÈNE: (*negeert opmerking, schudt kort z'n hoofd in wegwerpgebaar*) De toekomst, daar gaat het om. En om cultuur. Alles voor de kunst, zoals Reve zei.

LAMMERT: (*mat*) Ik hoef niet alles te weten van wat achter ons ligt, maar hoe gaat het met (*nadruk Boissevain*) Josephien **Boissevain**? Ook goed? Hoop ik.

EUGÈNE: Prima. (*nadruk op Reuvers*) Josephien **Reuvers** heeft net een nieuwe baan. Ze is nu executive manager bij uitgeverij *Ter Verpoozing*. En zonder dat (*nadruk*) **Ass**. Ze is geen **associate**, zoals ik bij *de Kleine Klok*, en ook geen (*op z'n Engels*) **assistent**. Josephien is in full charge. (*pauzeert*) Bijzonder dat ze die baan heeft gekregen. Vijfde maand. Je weet wel hoe dat gaat.

LAMMERT: (*vlak, niet geïntimideerd*) Er is veel dat ik niet weet. En dat laat ik graag zo. Ook een dertiende maand ken ik niet. Flauw grapje. Inderdaad bijzonder dat ze aangenomen werd terwijl ze zwanger is.

EUGÈNE: (*beetje blaaskakerig*) Promotie. Het was promotie van ondersteunend medewerker naar executive manager. Ze was al in dienst bij de uitgeverij. Haar kweekschool komt daar goed van pas. Educatief, literair, populaire wetenschappen en streektaal. Jouw taal; Drents.

LAMMERT: (*negeert laatste opmerking*) Derde kind alweer?

EUGÈNE: (*trots*) Vierde. De vierde jongen komt eraan. De oudste gaat al naar groep vijf.

LAMMERT: Ik raak gemakkelijk de tel kwijt. (*probeert enthousiast te klinken*) Weer een jongen, zei je. Proficiat.

EUGÈNE: (*opgewekt*) Weer een jongen. Echo. Met een echo weet je tegenwoordig alles. Het kind is geen verrassing meer. Alles erop en eraan. (*gemaakt grappig*) Geen hazenlip, geen Down. Zelfs de haarkleur kunnen ze vooraf verklappen. Donkerblond. Wipneusje

van Josephien. Wonderlijk die technieken. Alsof het kind een echo is van de oerknal. De conceptie bedoel ik. En dat is het ook.

LAMMERT: (*beetje meewarig*) Tweede leg. (*licht plagend*) Straks vier halfbroertjes voor de twee halfzusjes. Irma en Leonore zijn al bijna volwassen, of niet?

EUGÈNE: (*neemt kop koffie, ingehouden*) Je rekent nog als vanouds. Ik kijk niet om. (*negeert opmerking*) Ieder zijn kwaliteiten.

LAMMERT: (*overwinningsgevoel*) Je kent mijn kwaliteiten langzamerhand. Hoe lang waren we al vrienden voor je mij Josephien afhandig maakte? (*verwacht geen antwoord*) Maar misschien ken je mijn gebrek aan kwaliteiten wel beter dan ik ze ken.

EUGÈNE: (*optimistische toon, lichte verontwaardiging*) Ik weet het. Op papier ben je een arbeidsongeschikte dwarsligger, maar daar houd ik geen rekening mee. Jaren naar alle tevredenheid voor de klas en van de ene op de andere dag zonder gouden handdruk uitgerangeerd. Kundig man met een diploma maar met een vlekje van onhandelbaarheid en eigenzinnigheid. Getemd door een arbeidsconflict.

Niets mag meer op pure ervaring. Levenskunst telt niet in het protocollenoerwoud en in de competentiejungle. Met en zonder diploma's ben je niets in deze moderne maatschappij –

LAMMERT: Hedendaagse –

EUGÈNE: Hedendaagse. Ik was vergeten dat je aan zorgvuldigheid hecht. Alleen als je goed bent in digitale vaardigheden of verbaal ontzettend gebekt bent, kun je zonder diploma's carrière maken en rijk worden in de (*nadruk*) **hedendaagse** maatschappij. Je hoeft niet netjes te kunnen spreken en je mag ook onzin vertellen, als je maar van de tongriem gesneden bent.

Gelukkig ben ik in de culturele hoek terechtgekomen, daar vind je nog waardering voor levenskunst. Applaus is immers ons doel. Maar meestal geldt dat schreeuwerig volume en doorsneebulk ver uitstijgen boven bedachtzame intonatie en groeiende kwaliteit. Maar in de cultuur –

LAMMERT: Veel geld verdienen met praatjes maken, of incasseren, bedoel je. Rijk worden is iets anders. Rijk worden heeft soms iets met geld te maken, maar vaker niet. (*oogcontact*) Jij weet daar alles van.

EUGÈNE: Je zoekt wel snel de diepte op. Prietpraat is aan jou niet besteed. (*met een kwinkslag*) Of gaan we elkaar een potje beledigen? Lijkt me niet. Laten we het beschaafd houden. Na tien jaar apart hoeven we elkaar niet meer te haten. Of niet soms? (*steekt hand uit*)

LAMMERT: (*schudt uitgestoken hand en zwijgt*)

EUGÈNE: Nou ja, hoe dan ook, prietpraat kan ik elders ook wel kwijt. (*mompelt, grijnst*) Thuis.

LAMMERT: (*zwijgt*)

EUGÈNE: (*vlot*) Hoe is het met Trui? Zo heet ze toch? Trui van Dooren.

LAMMERT: (*herneemt zich*) Druk, druk, druk, om jou te citeren.

EUGÈNE: (*serieus*) Nog altijd in het bejaardenhuis?

LAMMERT: (*neutraal*) Zorgcentrum. Tegen betaling hand-en-spandiensten in *de Horizon* en vrijwilliger in het hospice.

EUGÈNE: (*licht neerbuigend*) Levert dat nog wat op, achter de horizon, behalve voldoening?

LAMMERT: (*stevig*) Veel voldoening. Maar je komt vast niet om over geld, weelde en voldoening te praten.

EUGÈNE: (*wegwerpend*) Ach, geld en weelde zijn betrekkelijk.

LAMMERT: Pecunia non olet en weelde stinkt ook niet. (*schenkt koffie*).

EUGÈNE: Zwart graag.

LAMMERT: (*zakelijk*) En, Eugène wat brengt je hier? Waarom heb je een afspraak met me gemaakt? Tien jaar geleden heb je Josephien Reuvers van me losgeweekt, om het voorzichtig te zeggen, en nu kom je bij me langs. Ik ben benieuwd wat je van me wilt.

EUGÈNE: (*onderarmen op tafel, open handen*) Ik kom voor jou. Niet uit schuldgevoel. (*serieus*) In de liefde telt schuld niet. (*pauzeert*) Ik wil weten hoe het met je is. (*pauzeert*) We hebben een lange geschiedenis samen. Vwo, enkele vriendinnen. Meer dan enkele vriendinnen. Josephien. De avonden doorzakken bij café *De Jonge*, bomen opzetten over het leven. De vakanties. Op de brommer naar Brussel en op de fiets naar Polen.

We hebben een gezamenlijke geschiedenis. Die wil ik niet wegpoetsen. (*pauzeert*) Ik mag hopen dat je het leed van de echtscheiding inmiddels hebt verwerkt. Je hebt (*nadruk van Dooren*) Trui van Dooren gevonden, of zij heeft jou gevonden, dat weet ik niet. En wat ik uit de derde hand hoor. Het gaat jullie goed. Een warme Trui, neem ik aan, als je me dit grapje veroorlooft. (*grijnst*)

Ik bemoei me niet met privé-geluk. Ik blijf buiten relaties. Wat mensen met elkaar doen, lijkt me te veel op kamperen in een moeras. Heide met adders, om in de regionale stijl te blijven. Ringslangen, maar geen trouwring-slangen. (*grijnst, pauzeert*)

(*serieus*) Het gaat me om jou en om je betrokkenheid bij de streek. Je bent een deskundige autochtoon. Ik heb grote achting voor je passie voor je geboortegrond. Ik lees je bijdragen in de vakbladen en je ingezonden stukken in de krant. Essays over opvoeding en cultuur in de regio. Je laat van je horen. Je steekt je nek uit. (*pauzeert*) Al zie ik je nooit op tv of in het theater.

Kortom: Het is niet niks om als Drent geboren te zijn (*korte pauze*) en toch voor je mening uit te komen. (*beweegt wijsvinger naar slaap*)

Je hebt je ontworstelt aan de trits: turf, jenever en achterdocht. Ik zie je als een (*nadruk*) Drent met trots in z'n lijf. Ik volg je, al heb ik dat niet laten merken. (*lagere toonhoogte*) Maar daar kun je wel begrip voor opbrengen. Josephien (*pauzeert, nadruk*) Reuvers stond frequent contact in de weg. Voor mij. Tot nu toe. Misschien kunnen we de vriendschap weer oppakken. Nogmaals. Ik waardeer je zeer.

LAMMERT: (*knikt lichtjes en zwijgt*)

EUGÈNE: (*maakt uitnodigend handgebaar*) Ik wil voor *de Kleine Klok* weten hoe je de toekomst van de cultuur; van de taal in de streek ziet. Jij bent in mijn kennissenkring de enige platprater met meer dan lagere school. Je bent de enige in mijn kennissenkring met academische vorming die niet voor het dialect wegloopt. Met je doctoraal Nederlands had je je eigen taal ook kunnen laten liggen. (*zachter en lager*) Al was een promotie op streeктаalliteratuur misschien mooi voor je geweest. (*recht z'n rug, luider*) Maar hoe zit het met de toekomst van je taal in deze streek?

LAMMERT: (*ingehouden, maakt lichte hoofdbeweging*) De regio.

EUGÈNE: (*expressief*) Vooruit; de provincie en haar inwoners. Ik ben niet voor niets in het culturele circuit verzeild geraakt. Geen grenzen, geen belemmeringen, geen oud zeer. Taal en cultuur lijkt me een goed onderwerp om onze nieuwe kennismaking mee te beginnen. Graven in het persoonlijke verleden laat ik – mannen onder elkaar – bij voorkeur achterwege. Praten over vroeger lijkt me meer iets voor vrouwen. (*pauzeert*) Je kunt me vast wijzer maken over taal en cultuur in deze streek. In deze regio. In *de Kleine Klok* heb ik uitdrukkelijk streekcultuur in m'n portefeuille. Wat kan *de Kleine Klok* voor de streek, de regio betekenen als het om dialect gaat?

LAMMERT: Associate culturele zaken. Mooi resultaat na de schoolband –

EUGÈNE: En de sociale academie –

LAMMERT: En culturele antropologie, als ik me goed herinner.

EUGÈNE: En culturele antropologie.

LAMMERT: (*beetje cynisch*) Ik vergeet dat je die studie niet hebt afgemaakt.

EUGÈNE: Ruime ervaring met minderheidsgroepen, met randgroep-

jongeren en culturele minderheden. (*licht cynisme*) Met medeburgers die het niet helemaal hebben gemaakt in de (*nadruk*) **hedendaagse** maatschappij.

LAMMERT: (*negeert cynisme, welwillend en licht enthousiast*) Ik kan me je dia-presentatie over Eskimo's nog zó voor de geest halen.

EUGÈNE: (*opgewekt*) Inuït. Lang geleden. Alle dagen rauwe vis en rauw zeehondenvlees. En traan, veel tranen. Als ik terugdenk aan Groenland, krijg ik het nog koud. Wat was het koud in Quilikatsoq. Brrrr. (*pauzeert*) Jij zat in die tijd in Afrika.

LAMMERT: (*toeschietelijker*) Kameroen. Ik was in Kameroen. Klopt.

EUGÈNE: (*enthousiast*) Je zat er warm bij als ik je biografie goed heb gelezen. Je was een echte avonturier. Je had lef.

LAMMERT: Goed geheugen. Knap dat je mijn levensverhaal hebt onthouden, althans een deel. (*relativeert*) Ik was maar een paar maanden *dans la brousse*. Zoveel meer is er niet over te vertellen.

EUGÈNE: (*blijft opgewekt*) 'J'ai froid.' Ik citeer je nog graag. (*besmuit*) Maar niet als Josephien in de buurt is. Josephien Reuvers. Je avonturen met de negerinnen...

LAMMERT: (*serieus*) Het was inderdaad koud in Kameroen. Niet wat temperatuur aanging, maar wel als ik keek naar de verhouding tussen de verschillende stammen. Volkeren, zouden we nu zeggen. Ik heb me nooit in antropologie verdiept (*beetje bijtend*) – bestaat die studie trouwens nog? – (*wacht niet op antwoord*), maar ik zag wel dat onderlinge kinnessinne tussen de negers niet vreemd was. Het was net Drenthe, maar hier was geen kinnessinne op kleur tot de gastarbeiders kwamen, en later de asielzoekers.

EUGÈNE: (*belangstellend*) Ik weet niet of je me daar over hebt verteld. Zeg eens... Staat die onderlinge naijver in het boek dat je over die tijd hebt gemaakt...? Hoe heet het? *De grote verzoening*?

LAMMERT: (*negeert, komt op dreef*) De negers, als ik dat zo mag zeggen, de zwarten zijn heel kleurbewust. Ze hebben een kleurenschaal van blauwzwart naar lichtbruin. Uit m'n hoofd: **blauwzwart – koffie – chocola – bruin bruin – bruin – lichtbruin**.

EUGÈNE: (*badinerend*) Koffie met melk. Excuses. Nee, ik drink zwart zonder suiker. (*pauzeert*) Interessant.

LAMMERT: (*serieus*) De **blauwzwarte** negers scoren heel laag op de schoonheidsschaal, op de schaal van lichamelijke aantrekkelijkheid. De **bruin bruin** negers en de **bruin bruin** negerinnen zijn favoriet, voor het rauwe vlees om jouw terminologie te gebruiken. Maar niet om mee te trouwen.

EUGÈNE: (*beetje grappig*) Een mooie vrouw heb ie nooit allent, of hoe zeggen jullie dat?

LAMMERT: (*gaat mee in de humor*) Krek, zo zegt wij dat. Als je in stammen en volkeren wilt denken.

EUGÈNE: (*serieus*) Jullie zijn ook een volk. Het Drentse Volk.

LAMMERT: (*stevig*) Zeg maar wat je kwijt wilt. Hollanders nemen geen blad voor de mond, zo is het toch? Eerlijk, oprecht en open is het kenmerk van Hollanders.

EUGÈNE: (*voelt zich licht aangevallen*) Utrechts, geen Hollands. (*pauzeert*) Oeze Volk, dat **zijn** jullie tóch; platpratend Oeze Volk met naoverplicht en mandieligheid. Ik bedoel er niets negatiefs mee. Oeze Volk treedt ook op in *de Kleine Klok*. (*pauzeert*) Nog wel. (*pauzeert, licht verontschuldigend*) Je kent me langer als vandaag.

LAMMERT: (*strak*) Ik ken je langer **dán** vandaag. Vanaf de derde vwo.

EUGÈNE: (*luchtig*) Toen jij verkering had met Greetje.

LAMMERT: (*licht aanvallend*) En die je op de schoolfuif van me hebt

afgesnoept. Macho in de dop met de mooiste blonde van school. (*serieuze ondertoon, pseudo-luchtig*) Ik ben je er nog dankbaar voor.

EUGÈNE: (*populair*) Greetje de mooiste blonde? Hedwig was mooier. Veel mooier.

LAMMERT: (*wegwerpgebaar*) Hedwig was niet blond en ze viel niet op pubers. Ze zat in de vijfde, niet in de derde. Maar weg met deze zijstraat. Er zijn interessanter zaken dan oude liefdes en vrouwen. (*serieus*) De kindertijd is voorgoed voorbij, net als gisteren trouwens. Je hoeft niet op zoek naar het verleden. En als je al op zoek gaat; het verleden ligt vóór je. Het is de levenskunst om er niet over te struikelen.

EUGÈNE: (*meegaand*) Klopt, ik kijk niet om, hoogstens is het omzien in verwondering. En Greetje heb ik vijftien jaar geleden verlaten. En Hedwig... En jij... (*pauzeert*). Laat maar. We hebben het over cultuur, niet over kwajongensdromen.

LAMMERT: (*negeert, licht uitdagend*) Je dochters, Irma en Leonore, zie je die nog wel. De oudsten?

EUGÈNE: Die zie ik nog wel. (*pauze*) Kerstmis, Oud en Nieuw. Afspraak met de moeder. Omgangsregeling, je kent dat wel. Vaker hoeft niet van haar en ook niet van de kinderen, zegt ze. (*maakt stopgebaar*). Ik mail met haar kinderen. Met mijn dochters. De oudste gaat volgend jaar op kamers. Licht autistisch. Wiskunde in Utrecht. Ik heb de handen vol aan de drie jongens en aan moeder met de vierde onder haar hart. (*maakt wegwerpgebaar, genoeg*)

LAMMERT: (*met wijsvingergebaar*) De zwarten in Afrika discrimineren elkaar minstens zoveel als de witten hier. Het onderscheid gaat daar in Kameroen, maar ook elders in zwart Afrika, Zuid-Amerika en Noord-Amerika, over kleur, maar niet alleen over kleur. De ene lichaamsbouw is geliefder dan de ander. Kort, dik en zwart, dan kun je een loopbaan in Afrika wel vergeten. Alleen met een hele goede kop, ik bedoel een goed verstand, dat je ook gebruikt, kom je verder als je zwart, dik en kort bent. EUGÈNE: (*pseudo-grappig*) Blauwzwart met dikke pruillippen.

LAMMERT: (*verontwaardigd*) Houd op!

EUGÈNE: (*klein*) Sorry. Ik discrimineer niet. Ik maak onderscheid.

LAMMERT: (*neutraal*) Ik hoor het. (*pauzeert*)

EUGÈNE: (*opgewekt*). Misschien is het wel aardig je zwarthedsschaal ook los te laten op de cultuur in de provincie, regio als je wilt. Zolang de provincies niet bij elkaar zijn geveegd tot Nedersaksië praat ik liever over provincie. Dat is wel zo duidelijk. Al vind ik streek ook een mooi woord. Autochtone streken.

LAMMERT: (*trekt wenkbrauwen op*). Zwarthedsschaal in regiocultuur?

EUGÈNE: (*kordaat*) In taal bijvoorbeeld. In streektaal. Drents. Plat.

LAMMERT: (*vragend*) Verklaar je nader.

EUGÈNE: (*vragend*) Hoe zei je dat ook al weer van de kleuren van de zwarte medemens?

LAMMERT: (*opsommend, nadruk*) **blauwzwart – koffie – chocola – bruin bruin – bruin – lichtbruin.**

EUGÈNE: (*gebarend*) Precies. **Blauwzwart** is dan 100% platpraten, **koffie** is dialect met Nederlandse of Engelse woorden waar geen dialectwoord voor beschikbaar is. **Chocola**, dat weet ik zo nog niet. **Bruin bruin** is Nederlands, **bruin** is Nederlands met een platte zinsvolgorde. De expert kan horen dat de spreker niet uit Holland komt. *Heeft gedaan* versus *gedaan heeft*.

LAMMERT: (*enthousiast*) Hij komp hier vot, of hij komp hier weg. Zwartemeer, Weiteveen, Erica.

EUGÈNE: Dat bedoel ik. *Veur mien hiele leben*, zoals in Assen in het hekwerk van het viaduct is vastgelegd. En om het af te maken: **lichtbruin** is Hooghaarlemmersdijks.

LAMMERT: (*knikt, grijnst*) Voor de aanstellers.

EUGÈNE: Dat bedoel ik. (*zelfspot*) Voor de aanstellers uit het Westen. Als ik het goed inschat, gelden met die kleurentaalschaal alle buitenstaanders als lichtbruin. Volgens de Drenten zijn alle niet-Drenten die Hollands praten aanstellers. Ja toch?

LAMMERT: (*pseudo-kritisch*) Je gaat me te kort door de bocht.

EUGÈNE: (*vlot*) Kurz um die Ecke. Toen ik in mijn middelbareschooltijd bij je in de klas kwam, werd ik als een exoot aangekeken. Ik hoorde er met mijn Utrechts er niet bij. In rang stond ik lager dan de kinderen van de (*spreekt los van elkaar Joego - Slaven met nadruk uit*) **Joego-Slaven** die bij de Danlon garen spinnen. Net alsof kinderen van gastarbeiders dichter bij de autochtonen hoorden. Lagergeschoolden met ook een onverstanebare taal en ook uit een primitieve cultuur. Beide uit **blauwzwarte** culturen, als ik dat zo mag zeggen.

LAMMERT: (*luchtig*) En jij hoorde tot de **lichtbruine** arrogante Westerlingencultuur. Of zeg ik het nu verkeerd?

EUGÈNE: (*neutraal*) Ik sprak Hollands, net als de leraren die van elders waren ingevlogen. Ik voelde me meer thuis bij de leraren. Het duurde jaren voor ik geen vreemdeling meer was in dit Jeruzalem.

LAMMERT: Ik herinner me dat je tijdens een les Nederlands vertelde dat je hier nog plaggenhuisjes had verwacht, en begrafenissen onder hunebedden en in langgraven. Dat was niet zo'n handige entree.

EUGÈNE: Humor was jullie vreemd in die jaren, en misschien nu ook nog. Maar ik zeg het eerlijk. Ik dacht dat ik in een negorij terecht zou komen. En dat was ook zo. Bij ons aan de keukentafel...

LAMMERT: (*afkappend*) Die keukentafels kennen we hier ook.

EUGÈNE: (*licht verhoogde toon*) Nou je het zegt. Het valt me op dat je enkel nog algemeen beschaafd spreekt. Of vergis ik me? Ik hoor geen plat meer. En juist om de streektaal wilde ik je spreken.

LAMMERT: (*verlaagde toon*) Alleen onder intimi spreek ik nog dialect. Met familie als dat noodzakelijk is.

EUGÈNE: (*verbaasd*) Noodzakelijk?

LAMMERT: (*neutraal*) Ik heb een uitgebreide familie en een deel ervan heeft nooit Nederlands leren spreken.

EUGÈNE: (*heftig*) Iedere autochtoon is toch op z'n minst tweetalig! Wat krijgen we nou?

LAMMERT: (*rustig*) Tweetalig. Klopt. Maar de tweede taal is Nederlands en sommige autochtonen, zoals jij ze noemt, spreken Nederlands zoals jij en ik Engels spreken. Ze kunnen zich verstaanbaar maken, maar de nuances zijn weg. De fine-tuning ontbreekt.

EUGÈNE: Fine-tuning?

LAMMERT: Een tweetalige Drent met plat als eerste taal kan van een maaltijd zeggen (*nadruk*): 'dat lust mij wel' of 'lekker' en dan is de woordenschat wat lekker eten aangaat opgebruikt. Ik laat **gaar** en **aangebrand** buiten beschouwing. In het Nederlands zijn meer woorden om de smaak te duiden, al houdt dat ook niet over.

EUGÈNE: (*opsommend*) Pittig, scherp, zuur, zoet, knapperig, umami, aromatisch, gekruid, harmonieus...

LAMMERT: Goed begin. Als een tweetalige Drent een uitspraak doet over een wijn is het (*nadruk*): **asof een engeltje joe op de tonge pist**. Ook hier mist de vocabulaire voor de smaaksensatie. Opmerkelijk vind ik dat er in het Drents wel weer veel synoniemen voor pissen zijn. Maar voor de smaak en beleving van wijn....

EUGÈNE: (*opsommend*) Zoetzuur, wrang, bloemig, kruidig, amandel, aromatisch, nutmeg, vol, fris, breed...

LAMMERT: Je bent een kenner. Ik hoor het al.

EUGÈNE: Je hebt je moedertaal afgezworen om de beperkte woordenschat...

LAMMERT: Ook dat is te kort door de bocht.

EUGÈNE: (*luchtig*) Kurz um die Ecke.

LAMMERT: Zo ken ik je weer. (*pauzeert*) Dit is maar één aspect van de streektaal. Er zijn meer zaken die een rol spelen. Ik droom nooit in het Drents. Ik heb nooit in het Drents gedroomd.

EUGÈNE: Ik droomde op Groenland in het Engels –

LAMMERT: En ik in het Frans. In Kameroen. Dromen in het Drents... ik herinner me enkel hondengeblaf als ik in mijn slaap werd achtervolgd door een Duitse herder. Drents geblaf, met enige fantasie.

EUGÈNE: Je humor is gebleven, hoor ik.

LAMMERT: En mijn afkeer van honden. (*serieus*) Taal kan een afspiegeling zijn van de identiteit, maar in Drenthe – en in Nederland is dat niet veel anders – is de taal vooral (*nadruk*) **instrumenteel**. Handig om boodschappen in te doen. Feiten te vertellen en opdrachten te geven. Drents is geen taal voor emoties. Het is geen taal om de eigenheid vorm te geven.

EUGÈNE: (*luchtig*) Kurz um die Ecke.

LAMMERT: Misschien. Misschien was het Drents in de vorige eeuw een voertuig om gevoelens te openbaren, of om gemeenschappelijkheid te benadrukken. Oeze Volk, zoals jij dat noemt. Maar als ik die boeken lees. Neem Harm Tiesing, dan gaat het over naoberplicht en boerenwerk.

EUGÈNE: (*licht protest*) Ik las gedichten van Roel Reyntjes en van Hans Heijting...

LAMMERT: Die zijn er ook. Maar welke Drent leest poëzie? Welke Drent leest een Drentstalige roman? Op een half miljoen inwoners van de provincie gaan honderd, heel misschien tweehonderd Drentse boeken over de toonbank. In geschenkverpakking. Je weet hoe het met krijgertjes gaat. Als het een boek is.

EUGÈNE: (*luchtig*) Ruilen, of geld terug.

LAMMERT: (*serieus*) Je bent een optimist. Zo ken ik je. Maar (*pauzeert*), wat ik zeggen wil. Taal is ook bij uitstek een expressie van de nationale, zeg regionale identiteit, en als die identiteit ontbreekt...

EUGÈNE: (*ernstig*) Turf –

LAMMERT: (*knipt*) Ik weet het. En bij jenever en achterdocht hoort een heel eigen genre. Maar de turf is afgegraven. Wat rest van het veen is beschermd natuurgebied waar bezoekers enkel langs de rand mogen wandelen. Van afstand kijken naar wie ze zijn geweest. En het zijn vooral de ‘buitenlanders’ die van de natuur komen genieten.

EUGÈNE: (*licht vermanend*) Je bent te pessimistisch. Je geeft uiting aan je aard, niet aan de gevoelens van de Drenten.

LAMMERT: Misschien.

EUGÈNE: (*zelfverzekerd*) Met gerichte promotie, Josephien **Reuvers** doet dat bij *Ter Verpoozing*, blijft de streektaal nog jaren overeind. Met de (*nadruk*) *exception culturelle*, de mogelijkheid om regionale cultuur tegen strijkijzerend Europa in bescherming te nemen, gaat dat vast lukken. In *de Kleine Klok* ga ik daar met de programmering rekening mee houden.

LAMMERT: (*neutraal*) Dat kan, maar ik vrees dat je te laat bent. PlatpratERS in klederdracht op het podium – boerenkielen, bonte zakdoeken, klompen, zwarte jurken en oorijzers – en vervolgens platte grappen tussen de gordijnen, tussen de schuifdeuren.

EUGÈNE: (*hoofdschuddend*) Wel een heel zwart scenario. Ik zal mij verzetten tegen dat soort folklore met koekhappen en zaklopen. Ik wil kwaliteit die de eigen autochtone identiteit bevestigt.

LAMMERT: (*gedragen, nadruk*) *Wenn ihr wollt, ist es kein traum*. Kunst en cultuur staan voor een streven, voor een droom van een betere maatschappij en hogere doelen. Maar het besef dat alles wat je nastreeft in een droom, kan blijven steken; dat hoort ook bij die droom.

EUGÈNE: (*opgewekt*) Ik kan je als tekstschrijver inhuren. Voor een mooie en inhoudelijke tekst in het Drents.

LAMMERT: (*neutraal*) Zou kunnen.

EUGÈNE: (*enthousiast*) Of in het Nederlands.

LAMMERT: (*neutraal*) Ook daar kun je over dromen.

EUGÈNE: (*lage toon*) Iets anders. Iets heel anders. Het lijkt me aardig als de dames elkaar ook eens ontmoeten. Josephien Reuvers en Trui van Dooren. Niet dat we...

LAMMERT: (*rap*) We hoeven niet wekelijks bij elkaar op koffievisite. Ook niet maandelijks –

EUGÈNE: (*uitgerekt*) Die typisch autochtone gewoonte...

LAMMERT: (*afhoudend*) Jouw woorden. Maar als ze elkaar willen ontmoeten...

EUGÈNE: Josephien vroeg me die vraag te stellen. Ze wil graag eens in gesprek met Trui. Josephien worstelt soms nog met haar verleden en daar wil ze wel eens met een vrouw over praten. Vrouwen onder elkaar praten gemakkelijker over intimiteiten, weet ik. Vrouwen hebben geen dubbele agenda's.

LAMMERT: (*oogcontact, lage toon*) Je vindt vrouwen oprechter? (*verwacht geen antwoord*)

EUGÈNE: (*wegwerpgebaar*) Kurz um die Ecke. Mannen kunnen hun trots gemakkelijker opzij zetten dan vrouwen. Wij blijven niet steken in wrok. Als de lucht schoon is kunnen we vrienden zijn, wat er ook is voorgevallen. (*steeds minder overtuigend*)

LAMMERT: (*staat op*) Trui heeft een mobiel.... Ik zal haar vragen. (*pakt z'n portemonnee*)

EUGÈNE: (*staat op*) Nee, nee, ik betaal.

LAMMERT: (*schudt hoofd*). Ik betaal. (*schudt kort hand met Eugène*) Mijn genoeg.

EUGÈNE: (*dringt aan*). Nee, ik betaal. Kosten van de zaak.

LAMMERT: (*legt tien euro op tafel en draait zich om*)

EUGÈNE: (*staat ongemakkelijk, mompelt*) Tot ziens. (*loopt andere kant weg*) Eh, tot ziens.

EINDE SCÈNE 1.

SCÈNE 2

LOCATIE: *Thuis bij EUGÈNE BOISSEVAIN en JOSEPHIEN REUVERS. Woonkamer. Tafel met fles wijn, glazen. Eventueel kinderspeelgoed op de vloer.*

TIJD: *Eind van de middag.*

PERSONAGES: *Allen midden veertig tot eind vijftig.*

EUGÈNE BOISSEVAIN: *Groot ego. Opzichtig gekleed.*

JOSEPHIEN REUVERS: *Goed tegenwicht. Vijf maand zwanger. Modieus gekleed.*

SPULLEN: *Fles wijn met glazen, eventueel blokjes kaas.*

START: *EUGÈNE komt kamer binnen. JOSEPHIEN staat op van tafel.*

JOSEPHIEN: *(fronst voorhoofd)* En?

EUGÈNE: *(fronst voorhoofd)* En wat? *(pauzeert, kijkt strak, streelt haar zwangere buik)* Hallo, fijn dat ik je zie? *(op zo'n manier dat hij aangeeft die begroeting van Josephien te hebben verwacht)*

JOSEPHIEN: *(glimlacht)* Hallo, fijn dat ik je zie.... En?

EUGÈNE: *(kust Josephien)* En wat?

JOSEPHIEN: *(rustig)* Hoe was de ontmoeting met Lammert? Hoe was het met hem? Was het gezellig? Hebben jullie –

EUGÈNE: *(gaat zitten, kalm)* We hebben goed kunnen praten. We hadden een prettig gesprek. Tot mijn verbazing ging het ergens over. Ik had gedacht dat hij wereldvreemd was, maar dat viel mee. Ondanks dat hij lijkt te veranderen in een studeerkamergeleerde –

JOSEPHIEN: (*gaat zitten*) Hoe zag hij eruit? Gezond? Verzorgd? En was hij –

EUGÈNE: Ouder. Hij was wat ouder dan tien jaar geleden, of hoe lang geleden het ook was dat ik hem zag. Beetje kaler, meer groeven... Maar als ik eerlijk ben. Je kent mijn observatievermogen als het om mannen gaat.

JOSEPHIEN: (*beetje snijdend*) Je weet het niet. Je hebt niet goed gekeken.

EUGÈNE: (*vlot*) Natuurlijk heb ik wel gekeken. Arbeidsongeschikte vijftiger. Wil je dat horen? Uitgerangeerde academische zieligerd. Schim van wie hij was. ... Als je wilt weten hoe je oude vlam... Als je nog steeds een rechtvaardiging wilt voor je besluit om –

JOSEPHIEN: (*bits*) Houd je mond.

EUGÈNE: bij hem weg te gaan –

JOSEPHIEN: (*strak*) Houd je mond. Ik vroeg je netjes naar Lammert en hoe het met hem gaat. Ik ben blij dat ik niet bij hem ben gebleven. Ik ben blij dat ik niet meer met hem onder een dak leef. Ik ben blij dat je me bij hem hebt weggehaald. Hij stond de ontplooiing van mijn talenten in de weg, terwijl ik dat niet doorhad. Ik kon meer dan veters strikken, neusjes vegen en lesgeven aan groep drie. (*pauzeert*) Je veroverde me. (*tuit lippen, glimlacht*)

EUGÈNE: (*licht verveeld*) Je wilde zelf –

JOSEPHIEN: Natuurlijke wilde ik zelf, maar –

EUGÈNE: (*licht verveeld*) Je hoeft dit niet opnieuw te vertellen. Ik weet het wel. (*strak*) Schenk me een rode wijn en ik vertel je hoe het was. Wat ik me nog herinner.

JOSEPHIEN: (*neutraal*) Ik laat me niet door je sturen (*schenkt wel wijn in*).

EUGÈNE: (*licht verontwaardigd, kijkt omhoog, maakt armgebaar*) Ambitieloos. Ongelooflijk. Ambitieloos. *Lathe biosas* zoals de epicuristen zeiden. Leef onopvallend. In het verborgene. Och arme. De terugtrekkende intellectueel. Liefdes schijnbewegingen.

JOSEPHIEN: (*vragend*) Wie? Jij?

EUGÈNE: (*kordaat*) Kom op. We gaan niet katten. Waar zijn de kids?

JOSEPHIEN: (*wijst*) De speelkamer. De jongste slaapt.

EUGÈNE: (*hoofd in de nek*) Edwin.

JOSEPHIEN: Edwin slaapt.

EUGÈNE: (*vragend hoofdgebaar*) Kook jij of kook ik?

JOSEPHIEN: (*knikt*) Jij. Pizza in de oven.

EUGÈNE: (*glimlacht*) Pizzi.

JOSEPHIEN: (*gerecht*) Pizza's.

EUGÈNE: (*licht opgewonden*) Lammert Lammerts praat geen plat meer. Lamme Lammerts heeft de streektaal afgezworen.

JOSEPHIEN: (*nadruk*) Daar is hij dan mooi op tijd mee.

EUGÈNE: (*stevig*) Hoezo, wat bedoel je?

JOSEPHIEN: (*nadruk*) Nou, precies wat ik zeg; daar is hij dan mooi op tijd mee.

EUGÈNE: (*licht opgewonden*) Drents is provinciaal erfgoed, zei ik tegen Lammert. Je moerstaal verdient aandacht, waardering en een plek buiten het museum, een plek buiten het Drents Archief. Maar hij was niet gevoelig voor argumenten. Dialect is erfgoed dat niet op de lijst van UNESCO voorkomt en er ook nooit een plek op zal krijgen, zei hij. (*pauzeert*) Ik weet ook wel dat de lokale taal verdwijnt, maar ik had van hem – autochtoon als geen ander – meer inspanning verwacht om wat hem toch dierbaar moet zijn, te bewaren.

JOSEPHIEN: (*neutraal*) Verbaast me niets. (*korte pauze*) Dat hij er niet meer in gelooft.

Eugène: (*met passie*) In *de Kleine Klok* heb ik juist een pleidooi gehouden voor meer streektaal op de planken. Bert Naarding was er niet voor. Niet zolang ik directeur ben, zei Naarding. Hij wees me m'n plek als *associate*. Ach, dat heb ik je al verteld.

JOSEPHIEN: (*rustig*) Naarding zit er nog vijf jaar, daarna kun je doen wat je wilt. Alle streektaalschrijvers in je programma. Necrologieën. Bij *Ter Verpoozing* hebben we al een begin gemaakt met zangers en tekstdichters van het Drentse lied.

EUGÈNE: (*vastbesloten*) Ga ik zeker doen, biografieën. Niet alleen necro's.

JOSEPHIEN: Ik ben benieuwd hoe lang je dat volhoudt. Bij *Ter Verpoozing* hebben we al moeite genoeg om twee beetje gerenommeerde schrijvers zover te krijgen dat ze eenmaal per jaar een boek of gedichtenbundel afscheiden. Voor de provinciale subsidie moeten we ook lokaal talent in de kast hebben. Valt niet mee.

EUGÈNE: (*bits*) Hoe lang werk je al bij *Ter Verpoozing*? Een jaar? Heb je al overzicht op de (*spreek uit sieen*) scene? Kan ik me niet voorstellen.

JOSEPHIEN: (*heftig*) Graag inbinden mannetje. Ik wil geen ruzie voor het eten. Ik weet waarover ik praat. Of wil je dat ik alle titels opnoem die we afgelopen jaren met succes in de markt hebben gezet? (*pauze*) Dit zijn de namen –

EUGÈNE: (*kalmere toon*) Bewaar de namen voor later. Ik houd me kalm, maar je wilde weten waarover ik met Lammert in gesprek was. Nou dat was de toekomst. Zijn toekomst in de streektaal. We hebben het niet over het verleden gehad. Niet over zijn verleden, niet over jouw verleden, dus ook niet over zijn verleden met jou. – Tussen haakjes; hij vraagt Trui van Dooren of ze ook met jou in gesprek wil. Hij mailt me het telefoonnummer van zijn Trui. – (*pauzeert*)

(*geruststellend*) Ik wil je adrenaline niet te hoog opstuwen. Dat is niet goed voor de baby. Babies weten al heel goed wat de moeder meemaakt. Ze voelen alles, ook al weten ze niets.

JOSEPHIEN: (*kortaf*) Bij sommige volwassenen is dat ook zo.

EUGÈNE: (*negeert*) Schopt hij al?

JOSEPHIEN: (*negeert. badinerend*) En waar ging het over in cultuur-historische zin?

EUGÈNE: Lammert vergeleek streektaal met de zwartheidsindex van negers. (*pauzeert*)

Josephien: (*zwijgt*)

EUGÈNE: (*nadrukkelijke opsomming*) **Blauwzwart – koffie – chocola – bruin bruin – bruin – lichtbruin**. Dat is de staalkaart van de gekleurde medemens. We spraken over relaties, onderlinge voorkeuren en acceptatie. **Bruin bruin** bij negers is wat blanke domme blondjes zijn, of blanke blondjes die doen alsof ze dom zijn. Iedereen wil ze vooral tussen de lakens, maar nooit voor langere tijd. Met streektaal en met Hollands is er ook zo'n kleurenkaart te bedenken.

JOSEPHIEN: (*licht verwijtend*) Dat kwam zeker uit jouw koker? Zoals ik Lammert ken, bedenkt hij dat niet. Maar misschien is hij veranderd.

EUGÈNE: Dat van die taalschaal, dat was mijn idee.

JOSEPHIEN: (*licht aanvallend*) Zie je wel. Jij dicht anderen vaker toe wat je zelf niet voor je rekening wilt nemen. Excuses graag.

EUGÈNE: (*kort*) Gaan we katten?

JOSEPHIEN: (*rustig*) Neem nog een wijntje. Ik sla over (*strijkt over haar buik*).

EUGÈNE: (*neutraal*) Mischien is die staalkaart van spreektaal wel een schaal van dom naar slim en terug naar dom. Gebruik van dialect en beschaafde taal in de vorm van een bel.

JOSEPHIEN: Neem nog een kleine klok. (*wijst naar wijnglas*) Beschaafd.

EUGÈNE: Een kleine klok. Curve van Gauss heet dat geloof ik.

JOSEPHIEN: (*maakt gebaar dat vorm van een kerkklok aangeeft*) Waarschijnlijkheidsverdeling in de vorm van een kerkklok.

EUGÈNE: Nou weet ik het weer.

JOSEPHIEN: (*meegaand*) Die taalschaal, die zwartheidsindex is nog niet zo'n gek idee. Maar weet je wel waar de kleurverschillen van de negers vandaan komen? Ik heb vandaag een manuscript gelezen over slavendrijvers en afkomst van slavenhandelaren. De geroofde slavinnen werden op uitgebreide schaal gebruikt en misbruikt door de blanke gereformeerde slavenhandelaren uit Zeeland –

EUGÈNE: En elders –

JOSEPHIEN: En elders. Maar niet uit Drenthe. In die tijd woonden hier nauwelijks mensen. De nazaten van die blanke verkrachters kleurden steeds blanker –

EUGÈNE: (*opsommend*) **koffie – chocola –**

JOSEPHIEN: **Bruin bruin.** Vaker dan eens werden die lichtere zwarten in de buurt van de planters en handelaren opgevoed. Ze hoefden niet in de suikerriet te werken, maar deden huishoudelijk werk en –

EUGÈNE: (*licht meewarig*) Licht huishoudelijk werk –

JOSEPHIEN: En werden opnieuw bezwangerd door de planter –

EUGÈNE: (*nadruk*) **Lichtbruin** –

JOSEPHIEN: (*nadruk*) **Lichterbruin.**

EUGÈNE: En de parallel met de streektaal?

JOSEPHIEN: (*strak*) Fijn dat je luistert.

EUGÈNE: (*licht heftig*) Ik luister altijd naar je.

JOSEPHIEN: (*neutraal*) De baby schopt.

EUGÈNE: (*licht aanvallend*) Schopt jou, niet mij.

JOSEPHIEN: (*neutraal*) Jij kwam uit Utrecht en je leerde op school de platpratere uit Zwartemeer, ik noem maar een plaats, woorden die ze nog nooit hadden gehoord.

EUGÈNE: (*vragend*) Ik begrijp je niet.

JOSEPHIEN: (*trots*) Doet me goed. Meestal ben je snel van begrip. (*pauzeert*) Ik leg het je uit. Ik kom het onbegrip dagelijks tegen bij *Ter Verpoozing*. (*pauzeert*). Aankomende schrijvers die geen zicht hebben op hun oorsprong; opgesloten in hun benauwde wereld. (*pauzeert*) Op het platteland hadden de bewoners een eigen woordenschat. **Teems**, weet je wat dat is? Nee? Het is een onderdeel van het filtersysteem op een melkbus. Ook zo'n boerenwoord. Melkbus. In Utrecht kende waarschijnlijk niemand die woorden; **teems, melkbus, gerak, bossem.**

EUGÈNE: Dat hoefde ook niet.

JOSEPHIEN: Precies.

EUGÈNE: (*beetje snibbig*) En wat is dan je bezwaar?

JOSEPHIEN: (*neutraal*) Ik ken geen bezwaren. Ik constateer dat het boerenbedrijf uit de dagelijkse beleving van de bevolking is verdwenen. En met de veranderingen zijn veel woorden overbodig geworden. **Teems, gerak, bossem.** Niemand heeft die woorden nog nodig. In nieuwe huizen met vloerverwarming ontbreekt een schoorsteenmantel, een bossem.

En uit Utrecht bracht je woorden mee voor **trolleybus**, ook al is die trolley inmiddels verdwenen. Je liet **dinky toys** en **condooms** zien, en je gebruikte ze ook, de kapotjes, maar er was en er is geen streektaalwoord voor, al proberen onverlaten wel neologismen als zaodpuutie in te voeren. Domheid. Ik noem het domheid; **zaodpuutie**. Kom nou!

EUGÈNE: (*licht verveeld*) Deze plaat heb je al vaker afgedraaid, laat maar. Wat is nieuw?

JOSEPHIEN: (*nadruk*) Van **blauwzwarte neger**, als ik die vergelijking mag gebruiken, schuift iedereen op naar **bruin bruin**.

EUGÈNE: (*licht cynisch*) Komt goed uit. De provincie heeft een bruin verleden –

JOSEPHIEN: (*negeert*) **Bruin bruin** in de taal betekent dat er steeds meer Nederlands in de taal komt. Typische streektaalwoorden verdwijnen.

EUGÈNE: En straks spreekt iedereen **bruin en lichtbruin** –

JOSEPHIEN: (*strak*) Dat gebeurt nu al. Er komen heel veel Engelse woorden in de streektaal en ook leenwoorden met Marokkaanse, Turkse, Surinaamse en Spaanse invloeden. Als je op een terras Rotterdammers wilt verstaan, is het handig een mondje Papiaments te kennen, of Mocro.

EUGÈNE: Moco?

JOSEPHIEN: De taal van leipe Marokkanen. Ga je huiswerk maken. **Ali B.!**

EUGÈNE: (*pseudo-grappig*) Je bedoelt dat je een **ali-bi** nodig hebt om het Drents en ook het Nederlands te laten verloederen? *Ter Verpoozing* kan met die Ali Bi's de streektaalboeken wel vergeten.

JOSEPHIEN: (*glimlacht*) Snelle denker. Het kindje schopt. Dat jongetje ga ik echt geen archaische Drentse woorden leren. Als het ventje – wat god verhoede – later wil promoveren op de Drentstalige boeken van Gerard Stout, leert het poppie die taal later maar op de universiteit door de Drentstalige films van die schrijver te bekijken of audio's van platpratens af te luisteren. Drents Archief. Drents Archief. Ik geef ons kind weinig kans. Het Nedersaksisch Instituut van de RuG is stilletjes afgeschaft. (*pauzeert, heftig*) Ik leer ons kind liever Engels of Chinees dan Drents. (*korte pauze*) Bedenk het!

EUGÈNE: (*belangstellend*) En hoe moet het verder met *Ter Verpoozing*. Jullie raken als regionale uitgeverij subsidie kwijt als er geen plat meer wordt gesproken, en geschreven. (*licht sarcastisch*) Kun je weer terug naar je baan op het kantoor van Installatieburo (*nadruk*) de **Looden Gieter**, voor je groep drie de tafels leerde.

JOSEPHIEN: (*negeert sarcasme*) Het Drents verdwijnt omdat de bovenlaag, die in Drenthe toch al heel dun was, de streektaal negeert. Plat heeft nog geen status als het Latijn. Misschien komt dat nog, maar jij en ik, en (*strijkt over haar buik*) het mannegie zullen dat niet meer meemaken. Loodgieters bestaan ook niet meer, enkel de naam is overgebleven. Zo gaat het ook met het Drents, tot het weer als speeltje van wereldvreemde intellectuelen boven komt drijven. Er schijnt een Japanner te zijn die Fries bestudeert, als liefhebberij. Het kan dus wel. (*pauzeert*) Hoeveel eeuwen heeft het niet geduurd voor Latijn en Grieks weer populair werden onder de teruggetrokken intellectuelen?

EUGÈNE: Iedereen acht zich tegenwoordig intellectueel.

JOSEPHIEN: Jij ook. (*lacht*) Jij bent er ook een. (*pauzeert*) Maar omdat intellectuelen niet met platte taal geassocieerd willen worden, in elk geval niet met de cultuur die aan het Drents hangt, hoef jij *Oeze Volk* en *Volk van Grada* niet meer te programmeren.

(*bits*) En wat ik zeggen wil. Je toespelingen op mijn baan bij Installatiebedrijf de **Looden Gieter** stel ik niet op prijs. Wat kan de maatschappij zonder fatsoenlijke douche, toilet en gasleiding. Ik wil je er niet meer over horen. Ik weet dat meewarigheid een sterke kant van je is, maar laat die niet weer zien. Niet aan mij.

EUGÈNE: (*onderdanig*) Maar –

JOSEPHIEN: De hoofdzaak. In films en in toneelstukken zijn wetenschappers en intellectuelen vaak als idioten en zonderlingen voorgesteld. Dr. Strangelove; een gestoorde wetenschapper wil de aarde vernietigen. Dr. Julius No in een James Bondfilm, ook niet normaal. Marten Toonder met Joachim Sickbock en Zbygniew Prlwytzkofsky. In Donald Duck – je lijfblad – Willy Wortel met z'n Lampje. Al die wetenschappers komen uit de pen van schrijvers die niets weten van onderzoek en natuurwetenschappen.

EUGÈNE: (*berustend*) Je hebt je huiswerk gedaan. (*pauzeert*) Maar ik bedoel dat niet denigrerend. Je hebt je baan bij *Ter Verpoozing* goed gebruikt om je in kwaliteit van literatuur, film en theater te verdiepen. En in mijn *Kleine Klok* natuurlijk. (*oprecht*) Ga door. Ik luister graag naar je.

JOSEPHIEN: (*onverstoord, handen op haar buik*) Pas toen echte wetenschappers toneel gingen schrijven, *Kopenhagen* van Michael Frayn *De scheikundige* van Chrétien Schouteten en *Seks in een tijd van technologische reproductie* van Carl Djerassi, kwamen er serieuze stukken met wetenschappers die je serieus kon nemen. Het clowneske ging er vanaf. (*neemt een slok water*)

De onderbroekenrollen in Drents werk komen van Nederlandse schrijvers, of van Drentse schrijvers die zich aan Nederlandse toneelschrijvers willen spiegelen. De Drentse schrijvers, uitzonderingen daargelaten, zijn taalmasochisten. Pseudo-Drents;

lezers en toeschouwers moeten dat grappig vinden. De Hollandse toeschouwers vinden dat kort grappig en daarna vervelend. De Drenten verwarren clownesk gedrag met zelfspot. (*zucht*) Ik heb gezegd.

EUGÈNE: (*samenvattend*) Dus niemand zal het Drents missen?

JOSEPHIEN: (*herneemt zich*) Op een enkeling na die graag een psalm of een preek in de eigen eerste taal wil horen. Maar die kunnen vooruit. Alle religieuze werken zijn inmiddels in het Drents vertaald –

EUGÈNE: En in het Zuid-Koreans –

JOSEPHIEN: (*negeert*) Daarom ben ik heel blij met m'n nieuwe baan. Executive manager. De naam zegt het al. Niets met het plat te maken. We richten ons, als het aan mij ligt –

EUGÈNE: Het ligt aan jou –

JOSEPHIEN: (*optimistisch*) op uitgaven in de moedertaal. Het Nederlands. En, (*wacht even*) als het voor subsidie nodig is, drukken we hier en daar een streektaalwoord ertussen; in een dialoog bijvoorbeeld.

EUGÈNE: (*berustend*) Epigoon van de domme streekbewoner.

JOSEPHIEN: (*heft handen omhoog*) Helaas.

EUGÈNE: (*provocerend*) De Drent als domoor?

JOSEPHIEN: (*strak*) Dat beweer ik niet. De gemiddelde Drent – die netzomin bestaat als de gemiddelde Hollander – is geen domoor, maar –

EUGÈNE: Maar?-

JOSEPHIEN: Maar de epigone Drent is wel behept met een gebrek aan ambitie. Je zei het al. Althans de achterblijvers. Intelligente en ambitieuze jongeren weten niet hoe snel ze de provincie moeten verlaten.

EUGÈNE: Nou, nou –

JOSEPHIEN: Jij kunt dat weten. Hoe gemakkelijk krijg je een zaal vol als er een modern stuk wordt opgevoerd in *de Kleine Klok*?

EUGÈNE: Ga door.

JOSEPHIEN: Ik roep feiten, zonder waardeoordeel. Als ik zeg dat ik een Duitse wasmachine aanschaf – vaatwasser, bedoel ik – dan zeg jij...

EUGÈNE: Gründlichkeit.

JOSEPHIEN: Italiaanse schoenen?

EUGÈNE: Modieus, modern, stijlvol.

JOSEPHIEN: Drentse bol.

EUGÈNE: Wat zeg je?

JOSEPHIEN: Drentse bol.

EUGÈNE: Kraantjespot.

JOSEPHIEN: (*beslist*) Het bijvoeglijk naamwoord – het adjectief Drents zegt vooral iets over plattelands, archaïsch, kneuterig.

EUGÈNE: (*gaat mee*) Bekrompen, dom.

JOSEPHIEN: Dat zijn jouw woorden. Ik heb dat niet gezegd.

EUGÈNE: Je moet om je baan denken.

JOSEPHIEN: Executive manager.

EUGÈNE: (*gebaart*) Hopeloos, lijkt het. Hopeloos.

JOSEPHIEN: (*troostend*) Geen paniek. Zoals Toon Hermans al zei: Sterven doe je niet ineens, maar elke dag een beetje. Zo gaat het ook met de streektaal. Het Drents, het Gronings – wist je dat er geen Groninger prozaïst meer is? –, het Sallands, Twents en Veluws. En ook het Oost-Stellingwerfs en het West-Stellingwerfs. En met de Friezen, met hun eng nationalisme, gaat het dezelfde kant op. De miljoenen subsidie voor het Fries zijn een vorm van stervensbegeleiding. Palliatieve zorg, ad verbum. En dan nog tegen Europa stemmen waar de bulk van het geld vandaan komt. (*pauzeert*) *Ter Verpoozing* onderzoekt wat het van *Tresoar* kan leren, maar –

EUGÈNE: Old soldiers never die...

JOSEPHIEN: They just fade away.

EUGÈNE: Maar...

JOSEPHIEN: Als de subsidiekraan dichtgaat is het afgelopen met het gedrukte Drents. Maar we – *Ter Verpoozing* – willen schrijvers natuurlijk graag terwille zijn. Wie met een manuscript komt; folklore of literatuur, maakt niet uit, die helpen we verder. Print on Demand.

EUGÈNE: Of heb je met Lammert gesproken. Hij zei hetzelfde, in andere woorden.

JOSEPHIEN: Wat zei Lammert Lammerts?

EUGÈNE: *Ter Verpoozing* zou een servicebureau kunnen worden en individuen op streek kunnen helpen met hun boeken.

JOSEPHIEN: (*enthousiast*) Mooi idee. Misschien heb ik het in de krant gelezen. Misschien heb ik het zelf bedacht.

EUGÈNE: (*nadruk*) Executive manager.

JOSEPHIEN: (*armgebaar*) Die boekenservice is een tussenoplossing. De nieuwe generatie spreekt en schrijft en leest geen streektaal meer. Gelukkig maar. Laat de kinderen Russisch, Spaans en Chinees leren. En geschreven taal? We gaan naar beeld en geluid. Spreek Nederlands in je mobiel en aan de andere kant komt er Chinees of Noord-Koreaans weer uit.

EUGÈNE: *Ter Verpoozing* mag nog even meedoen.

JOSEPHIEN: Zolang we er plezier aan beleven.

EUGÈNE: Op kosten van de belastingbetaler.

JOSEPHIEN: Denken in geld en opbrengst. Zo ken ik je. Ik hoor de kinderen. Je mag de pizza's in de oven schuiven.

EUGÈNE: (*glimlacht*) Pizzi.

JOSEPHIEN: Pizzi, akkoord, maar waar is je autochtone term voor deze deegkoek met tonijn, gorgonzola en olijven?

EUGÈNE: Eh, eh, eh...

JOSEPHIEN: Dat bedoel ik.

EUGÈNE: Josephien?

JOSEPHIEN: Ja?

EUGÈNE: I love you.

JOSEPHIEN: En in het autochtoons?

EUGÈNE: J'ai froid.

JOSEPHIEN: (*strijkt over haar buik, lacht sensueel*) Nao het warm eten, ventie. Nao het warm eten, as de kinder slaopt. (*geeft Eugène een zoen en geeft Eugène een tik op haar bil om haar mee naar de keuken te laten gaan*).

EINDE SCÈNE 2

SCÈNE 3

LOCATIE: *Terras, café.*

TIJD: *Overdag.*

PERSONAGES:

TRUI VAN DOOREN, *echtgenote van LAMMERT LAMMERTS*

JOSEPHIEN REUVERS *echtgenote van EUGÈNE BOISSEVAIN*

SPULLEN: *thee en kersenkwarttaart.*

START: *Dames zitten aan tafel.*

TRUI: (*zucht*) De tijd vliegt. We hebben al bijna een uur bijgepraat. Heel prettig moet ik zeggen. Wat een verademing.

JOSEPHIEN: (*zichtbaar opgelucht*) Net alsof er een last van mijn schouders valt. Een minder bezwaard hart, zo zou ik het willen zeggen. Ik bleef toch altijd met een ongemakkelijk gevoel rondlopen na mijn scheiding van Lammert. Ik wilde het niet voor mezelf erkennen, maar Lammert was niet de man voor me. Door ons gesprek krijg ik veel helderheid.

TRUI: (*samenvattend, neutraal*) Ik ken je niet zo goed. Alleen een beetje uit de verhalen van Lammert, maar we spraken niet veel over wat er in onze levens is voorgevallen. Veel weten kan ongelukkig maken. (*pauzeert*) Maar ik kan het niet laten mijn beroepsdeformatie te gebruiken om op ons gesprek terug te blikken. Als maatschappelijk werker heb ik veel met echtscheidingen te maken gehad. De laatste jaren houd ik me daar niet meer mee bezig. Andermans ongemak neem ik niet meer mee naar huis. (*schenkt thee*)

Je was buiten je sociale stand getrouwd, zo zie ik dat. Het verschil tussen jouw milieu en dat van Lammert was te groot, lijkt het.

Josephien, jij hebt iets mondains, een steedse vanzelfsprekendheid met een opvallend zelfvertrouwen. Je was te groot voor Lammert. Nu misschien niet meer, maar vijftien jaar geleden –

JOSEPHIEN: (*zweigt een beetje in het begrip*) Ik wilde een eind aan mijn eenzaamheid. Als ik terugkijk heb ik in mijn tijd in Meppel op kamers, mijn draai niet kunnen vinden. Ik liet elke man in me toe om mijn eenzaamheid op te lossen. Maar veel van de mannen bleken nog jongetjes te zijn. Ze wilden maar een ding. Ik had en heb dat ene ding (*gniffelt*) en ik wilde aanvankelijk ook enkel dat lijfelijke genot, alsof dat alle sores oploste.

TRUI: (*meegaand*) Deed het natuurlijk ook. Vrijen is ook vergeten. Ik ken dat. Soms denk ik dat vrijen het ultieme vergeten is, het ultieme niets. Maar dat hoor ik me nu voor het eerst hardop zeggen.

JOSEPHIEN: (*licht samenzweerderig*) Maar voor mij was het niet genoeg, die one-nightstands. (*pauzeert*) Lammert wachtte twee weken voor hij uit de kleren ging. Ik vertaalde dat als oprechte liefde. Ik geef toe. Het was een zekere naïviteit van me, maar hij was een man met aandacht voor mij. Een zorgzame man. (*knikt*)

TRUI: (*meeleunend*) Is hij nog steeds. Lammert is een zorgzame man. Een warme trui. (*glimlacht*)

JOSEPHIEN: En wat me ook voor hem innam was – hoe zal ik het zeggen? – was – ik bedoel dat niet negatief of neerbuigend, zeker niet – was een zekere folklore en zijn platte taal.

TRUI: Z'n dialect –

JOSEPHIEN: Z'n typische uitdrukkingen en zijn onderkoelde humor. De warme, milde, zangerige taal van een Arcadisch landschap.

TRUI: Ingehouden temperament.

JOSEPHIEN: Nou, dat wil ik niet zo zeggen. Lammert kon ook heftig reageren, maar ik ken hem vooral als bescheiden.

TRUI: Bezonnen, maar misschien bedoelen we niet hetzelfde.

JOSEPHIEN: Wel vreemd en bijzonder om over mijn ex en over jouw man te praten. We denken beiden dat we hem van haver tot gort kennen, maar –

TRUI: Ik blijf graag in die waan. Mijn beeld van Lammert is mijn werkelijkheid en –

JOSEPHIEN: Ik heb mijn eigen werkelijkheid.

TRUI: (*provocerend*) Je begon je bij hem te vervelen...

JOSEPHIEN: (*laat zich tot onthulling verleiden*) Zo zou ik het niet willen zeggen, maar...

TRUI: (*zuigt*) Maar...

JOSEPHIEN: (*onthult*) Neem bijvoorbeeld de verjaardagsvisites van de familie. Om acht uur koffie en gebak, eigen gebakken taarten. Altijd appeltaarten, nooit een kwarktaart met kersen of tiramisu of monchou, of cheese cake. Kwart voor negen tafel opruimen. Negen uur bier, wijn, jenever met dreuge worsten uut de wiemel – ik word nog misselijk als ik dat uitspreek – en ‘blokkies keze’.

TRUI: (*zuigt*) Asperges in rauwe ham –

JOSEPHIEN: Ja, als teken van moderniteit. Asperges uit een potje.

TRUI: En chips.

JOSEPHIEN: Pinda's, apennootjes, apenneuten.

TRUI: En om elf uur, hooguit half twaalf opstappen.

JOSEPHIEN: Precies. Ik herkende me te weinig in dat ritueel. De boerse grappen, gebrek aan diepgang. Gesprekken over lichamelijke kwalen waarbij iedereen ervaringsdeskundige was en dokter tegelijk. Als ik klassieke muziek ter sprake bracht of toneel, of kunst, zat iedereen me

aan te gapen of ik van een andere planeet kwam. Nee, niet van Mars en ook niet van Venus. Als ik vroeg – om andere gespreksonderwerpen te krijgen dan de koeien, aardappelen, het weer, zuurkoolbereiding, pruimenjam en wecken van bonen – vroeg ik wel eens welke film indruk had gemaakt of welk boek sporen had nagelaten. Sporen in de geest vanzelfsprekend. Open monden. Open monden, waarin, ik zeg het oneerbiedig, een handvol zoute pinda's verdween. Meer niet. Ik zeg het je, meer niet.

TRUI: (*handhaaft rol maatschappelijk werker*) Je lijkt nu nog boos te worden.

JOSEPHIEN: (*verontschuldiging*) Sorry.

TRUI: Ik herken dat wel. Mijn volk deed ook zo. Dat was de toenmalige cultuur.

JOSEPHIEN: Voor mij voelde het niet vertrouwd. Ik had piano leren spelen. Ik kwam niet veel verder dan für Elise en het wohltemperierte Klavier, maar dat had andere oorzaken. Ik las veel. Anna Karenina, Tsjechov, Proust, Hemmingway, ook al begreep ik ze niet allemaal. Ik wil me daar niet op voorstaan, maar zo was het wel.

TRUI: Je sprak een andere taal.

JOSEPHIEN: (*fel*) En Lammert wilde onze kinderen, als die zouden komen, in het plat opvoeden. Gelukkig slikte ik de pil. Plat zet kinderen op achterstand. dat vond ik toen ook al.

TRUI: Misschien.

JOSEPHIEN: (*licht in verdediging*) Ik weet het wel. Ik ken de rapporten van academici met taalonderzoeken. Tweetaligheid staat kinderen niet in de weg bij hun loopbaan, zeggen ze. Tweetaligheid geeft een voorsprong. Kan allemaal waar zijn. Ik geloof in wetenschap. (*glimlacht*). Ik heb niets met nietsisme. (*schudt hoofd met korte schokjes, halfopen mond*).

TRUI: Zo te horen heb je twijfels.

JOSEPHIEN: (*serieus*) Dialect kent een kleinere woordenschat en als de woordenschat even groot mocht zijn als de woordenschat van het Nederlands, dan kent het plat veel woorden die nergens meer toe dienen. Niet anders dan om de toneelstukken van Jans Pol te kunnen begrijpen. (*tussenzin met lagere toonhoogte*) – hebben we opnieuw uitgegeven bij *Ter Verpoozing* – Maar wie zit daar nog op te wachten?

TRUI: Misschien overdrijf je. Er zijn ook moderne schrijvers in de streektaal.

JOSEPHIEN: (*knikt*) Klopt, een paar, maar waar is de emotionele vocabulaire om de tijdgeest weer te geven? In het Engels zijn er meer dan 35 woorden om aan te geven dat je iets mooi vindt, net als die tientallen woorden voor sneeuw in het Groenlands. Waar zijn de Drentse woorden voor houden van en beminnen, voor hartstocht en liefde –

TRUI: (*provoceert*) En geilheid –

JOSEPHIEN: (*glimlacht*) Ja, ook dat woord. Minnezinne.

TRUI: En daarom heb je je door Eugène Boissevain laten verleiden.

JOSEPHIEN: Ik heb hem verleid. Eugène.

TRUI: (*zwijgt*)

JOSEPHIEN: (*onthult*) Ik was met de pil gestopt. Ik dacht dat een kind Lammert en mij nader tot elkaar zou brengen, de kloof zou overbruggen. Maar blijkbaar wist mijn lichaam beter.

TRUI: Je lichaam wilde geen kind van Lammert –

JOSEPHIEN: (*knikt*) Onbewust. Onbewust. (*kijkt weg*)

TRUI: Je wist het niet, maar je voelde het.

JOSEPHIEN: (*strak*) Ik wist het wel. Jij weet ook wanneer de eisprong is, of niet? Je weet het vast.

TRUI: (*zwijgt*)

JOSEPHIEN: Een vrouw voelt dat.

TRUI: Jij voelde dat.

JOSEPHIEN: Ik heb Eugène opgezocht. Ik zag dat hij ongelukkig was in zijn huwelijk. Ik zag dat hij twee prachtige dochters had. Ik zag goede chromosomen, krachtig zaad van een intellectueel met een jagerslichaam. Natuurlijk, hij is ook een stadse macho, maar mijn lichaam was niet te houden. Zeker niet twee weken na de bloeding.

TRUI: (*glimlacht*) Een patrijs.

JOSEPHIEN: (*verbaasd*) Een patrijs? Wat bedoel je?

TRUI: Het eerste schot was een patrijs. Je was direct zwanger.

JOSEPHIEN: Ik voelde dat gelijk. Ik wist dat het gelukt was. Ik heb het Lammert direct verteld. Mijn kind van Eugène.

TRUI: Weet ik.

JOSEPHIEN: Natuurlijk weet je dat. Lammert is een doodeerlijke en doodgoede man zonder geheimen.

TRUI: (*provocerend*) Een sul, een goeïge sul. (*glimlacht*)

JOSEPHIEN: (*lichte schrik*) Nou nee....

TRUI: (*krachtig*) Een lieverd.

JOSEPHIEN: (*meegaand*) Voor jou. Nu is hij van jou.

TRUI: (*troostend*) Ik ben heel tevreden.

JOSEPHIEN: (*zucht*) Pak van m'n hart.

TRUI: Je maakte je zorgen over mij.

JOSEPHIEN: Ik volgde je op afstand. Ik ben tien jaar, langer nog, bij Lammert geweest. Ik heb gemerkt dat ik die tijd niet kan wegpoetsen.

Trui: (*oogcontact*) Wat zou je willen uitvegen?

JOSEPHIEN: (*oogcontact, kijkt daarna weg*) De kneuterigheid. Ik voelde me een meisje dat stiekem zwanger werd uit geilheid. Zwanger van een getrouwde man.

TRUI: Is dat het enige wat is blijven hangen?

JOSEPHIEN: Ik schaamde me. Ik schaamde me voor mijn onconventioneel gedrag en die schaamte is lang blijven hangen.

TRUI: Never the twain shall meet. Ik weet niet wie dat zei, maar misschien past dat hier. Lammert en jij waren te verschillend in die jaren. Jij hebt hem niet uit z'n, noem het achterlijk, noem het traditioneel milieu kunnen tillen. Toen niet. En jij kon vanzelfsprekend niet afdalen op de maatschappelijke ladder. (*glimlacht, knikt*)

JOSEPHIEN: Kipling. Rudyard Kipling. Oh, East is East, and West is West, and never the twain shall meet. Nu je dat zo zegt. Zo was het.

TRUI: (*negeert citaat*) Je bent buiten je milieu getrouwd en je hebt niet gezien wat er miste. Je had geen zicht op de verschillen en misschien was je in die tijd nog niet nieuwsgierig. Je was nog te romantisch om op je gedrag te kunnen reflecteren.

JOSEPHIEN: Schijnt zo, lijkt zo. (*pauzeert*) Hoe weet je dat allemaal zo? Ik hoor veel levenswijsheid? Waar heb je dat opgedaan?

TRUI: Ik werk in *de Horizon*, een zorgcentrum, en ik doe vrijwilligerswerk in het hospice. Stervenden vertellen zonder bezwaar

en met grote openheid hoe hun leven is geweest. Beter: hoe ze hun leven hebben ervaren. Alsof ze gast waren in hun eigen lichaam.

JOSEPHIEN: (*helder*) Het klinkt alsof ze meer toeschouwer waren dan deelnemer.

TRUI: (*gebaart*) Zo had ik het nog niet bekeken, maar daar heeft het wel wat van. Ze vertellen met de dood achter de ogen over hun rol in de tijd en in de regio. Hun plek in de familie en kennissenkring. Ze vertellen nauwelijks over hun baan. Gesprekken gaan vaak over relaties, de saamhorigheid, of het ontbreken van saamhorigheid. Over teleurstelling, vaak over teleurstelling, en over vreugde, over kinderen. Een enkeling is opstandig en lijkt nog een rekening te willen vereffenen, maar de meesten die voor de uitgang staan zijn mild en zijn blij dat ze mogen vertrekken.

Je kent vast de uitdrukking dat een dode geen koffer met geld mee kan nemen. Ook niet als er een munt onder de tong wordt gelegd als betaling aan de schipper van de veerpont over de dodenrivier.

De rijkdom van nieuwe inzichten uit ervaringen van de stervenden blijft achter. Ik voel me verrijkt als ik zie hoe iemand in rust de laatste ademtocht laat gaan. Zo'n dood lichaam vind ik prachtig. (*zwijgt, kijkt naar linksboven*) Ook door de herinnering aan de laatste zinnen, de laatste woorden. *Requiescat in pacem aeternam*. Latijn vind ik ook heel mooi.

JOSEPHIEN: (*pauzeert*) En jullie hebben geen kinderen.

TRUI: (*glimlacht*) Lammert en ik, we hebben geen kinderen.

JOSEPHIEN: (*strijkt over haar buik, peuterstemmetje*) Mijn vierde is weer een een jongetje.

TRUI: (*glimlacht*) En ga je hem Lammert noemen, na ons gesprek?

JOSEPHIEN: (*glimlacht*). Eugène en ik hebben al een naam gekozen. Die naam blijft geheim tot het kindje is geboren.

TRUI: (*maakt oogcontact, kijkt strak, heldere dictie*) Lammert heeft zich vijf jaar voor jullie scheiding laten steriliseren.

JOSEPHIEN: (*heftige uitroep*) Wat? Hij? Lammert!

TRUI: (*rustig*) Lammert.

JOSEPHIEN: (*heftig*) Ik geloof je –

TRUI: (*rustig*) Je hoeft me niet te geloven.

JOSEPHIEN: (*hakkelend*) Jij... Ik... Lammert...

TRUI: (*rustig*) Hij had zijn twijfels.

JOSEPHIEN: (*herneemt zich*) Over mij?

TRUI: (*oogcontact*) Dat heb ik niet gezegd. Als het te pas komt kun je hem dat vragen. (*pauzeert*) Lammert kijkt niet terug naar wat geweest is.

JOSEPHIEN: (*verbijsterd*) Ongelooflijk.

TRUI: (*koel*) Zo is het.

JOSEPHIEN: (*kijkt naar schoot van Trui*) En jij?

TRUI: (*kort*) Verstopte eileiders, beide kanten.

JOSEPHIEN: (*meelevend*) Jammer voor je.

TRUI: (*kort*) Er is niets om over te jammeren.

JOSEPHIEN: (*zuigend*) Maar –

TRUI: (*helder*) Lach om de feiten, heb ik van Lammert geleerd. En hij heeft die wijsheid ongetwijfeld niet van zichzelf.

JOSEPHIEN: (*koel*) Seneca. (*zeurderig*) Maar –

TRUI: (*strak*) Its no use crying over spilled milk.

JOSEPHIEN: (*koel*) Keats. (*zeurderig*) Maar –

TRUI: (*glimlacht*) Time to go. (*staat op en vertrekt*).

EINDE SCÈNE 3

SCÈNE 4

LOCATIE: *Thuis. Theepot met glazen. Zitje. Keukentafel met bloemetje.*

TIJD: *Namiddag. Eventueel een klok aan de muur/op tafel met tijd.*

PERSONAGES:

LAMMERT LAMMERTS, *heeft thee gezet.*

TRUI VAN DOOREN, *komt van bezoek aan JOSEPHIEN REUVERS.*

SPULLEN: *Theepot, glazen, kindertekeningen, boek De grote verzoening.*

START: *Beiden aan keukentafel*

LAMMERT: (*belangstellend*) En, heb je Josephien gerust kunnen stellen? Fijn dat je weer thuis bent. Het eten staat klaar. Als we bijgepraat zijn, kunnen we met koken beginnen.

TRUI: (*grijnst een beetje*) Kop thee graag, eerst een kop thee.

LAMMERT: (*Schenkt thee*) Was het bijzonder om met Josephien te praten? Je kende haar niet. Nauwelijks.

TRUI: (*Open*) Aardige vrouw. Aardige vrouw, maar ik hoef geen vriendin van haar te worden. Ze weet veel en kan helder denken en goed samenvatten, maar dat kan ik ook. Ze voegt niet veel aan me toe. Als ik het oneerbiedig zeg: ze is veel met zichzelf bezig.

LAMMERT: Een mens verandert niet veel.

TRUI: Ze leefde nog – een beetje – met het gevoel dat ze jou tekort had gedaan. Ze dacht dat je graag een kind van haar had willen hebben.

LAMMERT: Mensen denken veel. Sommige mensen.

TRUI: (*monotoon*) Over ruim drie maanden krijgt ze haar vierde kind. Een jongetje. Alleen maar jongetjes.

LAMMERT: Goed zaad.

TRUI: (*Kijkt Lammert aan*) Waarom wilde je geen kind van haar?

LAMMERT: (*Kijkt naar Trui, draait daarna weg*) Goede vraag, maar alles wat ik antwoord is niet goed. Ik bedenk maar wat. Ik weet niet meer hoe ik vijftien jaar geleden dacht.

TRUI: Wat je deed.

LAMMERT: Wat ik deed weet ik soms nog wel. (*kijkt schuin omhoog*) De kale feiten. maar de overwegingen weet ik niet meer. Alles wat ik daarover zeg riekt naar rechtvaardiging. Alles wat ik zeg zal mezelf vrijpleiten van welke ondeugd en van welk onhandig besluit dan ook. (*legt handen plat op tafel*) Ik ga enkel argumenten geven die mijn besluit om me na de scheiding te laten steriliseren onderbouwen.

Leed in de wereld, er zijn al genoeg kinderen, ongeschikte vader, ongeschikt als opvoeder, ongeschikte partner, kans op kwalen, angst. Je kent de reeks. Ik ga het niet allemaal herhalen. Je kent me inmiddels een beetje. Ik heb jou ook uitgezocht, of jij mij, op je levenswijze. Neem de dingen zoals ze komen en gebruik je verstand om verstandige besluiten te nemen. Wacht niet op teleurstellingen, die komen vanzelf. En als ze komen, treed ze met open vizier en trots tegemoet.

Vraag je dit als echtgenote, als maatschappelijk werker of als stervensbegeider?

TRUI: (*negeert laatste vragen*) Je hebt de filosofen goed bestudeerd. Wil je nog thee?

LAMMERT: (*liefskozend*) Graag, Trui, graag.

TRUI: (*Schenkt thee*) Josephien vertelde van Carl Djerassi. Ooit van gehoord?

LAMMERT: Nooit. Heb ik wat gemist?

TRUI: Hij is de uitvinder van de pil, de anticonceptiepil.

LAMMERT: En wat heb ik daarmee gemist? Ik heb die pil nooit geslikt. En jij hoefde niet na de kanker aan je eierstokken.

Trui: (*negeert opmerking*) In de nadagen van zijn loopbaan in de wetenschappen heeft die chemicus met anderen *in vitro fertilisatie* ontwikkeld.

LAMMERT: Reageerbuisbabies.

TRUI: Met een injectienaald spuiten ze een spermatozo in een eicel.

LAMMERT: Bekende truc.

TRUI: En na deling tot een tiental cellen gaat het embryo in de baarmoeder.

LAMMERT: Innesteling. En na negen maanden is er een kind op bestelling. Jongetje of meisje, net wat je wilt.

TRUI: Zo is het, maar er is meer.

LAMMERT: Vertel.

TRUI: Uit de teelbal van een overleden man kan een onrijpe zaadcel geprikt worden. Die spermacel – één is genoeg – kan een eicel bevruchten. Een man die een week dood is, kan nog een kind verwekken. En dat gebeurt ook al. Heel apart.

LAMMERT: Vertel je dat ook in het hospicium?

TRUI: Het is me ernst.

LAMMERT: Ga door.

TRUI: En geen eileiders is ook geen probleem meer. Met injectienaald en een reageerbuis is het hele voortplantingsapparaat te omzeilen. Ook vrouwen van boven de vijftig kunnen moeder worden van gesteriliseerde mannen.

LAMMERT: Je hebt geen plannen, neem ik aan.

TRUI: Je kent me. Ik ben verrast door deze ontwikkelingen. Wat kan en vooral dat het ook al zo gebeurt. De keuze van een huwelijkspartner gaat er in de toekomst heel anders uitzien. Liefde en seks hebben in de toekomst niets meer met elkaar te maken. *(pauzeert)* Oh ja, Josephien Reuvers vertelde dat ze vooral seks had met Eugène als ze stevige ruzie hadden gehad. Vrijen om het weer goed te maken – Eugène is een ruziezoeker, zegt Josephien.

LAMMERT: *(wegwerpgebaar)* Waar jullie vrouwen ook overal over praten.

TRUI: Vier jongens. *(pauzeert)* Je hebt me nooit vertelt over jou en Josephien. Of jullie ook ruzie maakten. *(pauzeert)* Ik wil het niet weten.

LAMMERT: Wat een ander doet in bed gaat ons niet aan. En trouwens; sinds wanneer hadden liefde en seks wel met elkaar te maken? In India zoeken ouders de partner uit voor hun kinderen. Sommigen krijgen hun bruid of bruidegom pas op de bruiloft te zien. Liefde speelt daar geen enkele rol. Zo gaat het ook met de IVF die je beschrijft. Maar ik zie, afgezien van de technologie, geen nieuwe zaken voorbijkomen. Nog geen honderd jaar geleden kozen in deze provincie ouders ook de partners van hun kinderen. Subtiel, maar wel gestuurd.

TRUI: Geld bij geld –

LAMMERT: En armoede bij armoede. Geloof, bij geloof.

TRUI: Soort zoekt soort.

LAMMERT: En dat is ook goed. Zo hebben wij elkaar ook gevonden. En ik ben heel tevreden met je.

TRUI: Ik verloochen nu mijn afkomst. Ik zeg niet wat ik geleerd heb te zeggen. Dit is mijn antwoord: Fijn dit weer van je te horen.

LAMMERT: (*fluistert naar opzij*) Slijmerd.

TRUI: Die ivf. Ik moet ineens aan jouw gesprek met Eugène denken. De toekomst van de streektaal. Ik zie parallellen.

LAMMERT: Kunstmatige instandhouding van de soort, bedoel je. Met kunstgrepen dode en onvruchtbare mannen alsnog vader laten worden en vrouwen met ontbrekende eileiders die alsnog moeder worden, al zijn ze zestig jaar of ouder. Zolang ze maar een baarmoeder hebben. Drentse boeken drukken zolang er persen zijn.

TRUI: Moet je willen.

LAMMERT: Wat kan, dat gebeurt. Niemand kan het onvermijdelijke tegenhouden. Dit is het leven dat verder moet gaan.

TRUI: Moeder laat het ei van haar overleden dochter – uit de vriezer, en geïnjecteerd met zaad van haar overleden schoonzoon – in haar baarmoeder implanteren en zij wordt zo moeder van haar eigen kleinkind.

LAMMERT: Wat kan dat gebeurt.

TRUI: Moet je willen.

LAMMERT: Wij willen dat niet. Ik wil dat niet.

TRUI: (*grijnst*) Nieuwe mogelijkheden voor het hospice.

LAMMERT: (*grimlacht*) Voor Drentse taal en literatuur.

TRUI: (*smile*) Overleden mensen in leven houden.

LAMMERT:(*smile*) *Ter Verpoozing*. (*pauzeert*) En dat heb je allemaal van Josephien gehoord?

TRUI: (*grijnst*) Dat van Djerassi was nieuw. Ik ga dat boek over *Seks in een tijd van technologische reproductie* zeker lezen. Boeiender dan haar levensverhaal. Ik verviel in mijn rol van maatschappelijk werker. Herhalen, samenvatten en af en toe empathisch contact leggen.

LAMMERT: En ze liet het gebeuren?

TRUI: Ze liep leeg. Ik had haar alles kunnen laten vertellen.

LAMMERT: Dat heb je nagelaten, mag ik hopen.

TRUI: (*grijnst*) Ik hoef niet alles meer te weten. Ik weet genoeg.

LAMMERT: (*onderzoekend*) Ben je met een kater vertrokken? Teleurgesteld?

TRUI: Niet met een kater. Ze gaf me de dikke pil van Henk Nijkeuter met de *Geschiedenis van de Drentse literatuur 1956 tot 2014*. Vers van de pers bij *Ter Verpoozing*. Mooi vervolg op zijn proefschrift.

LAMMERT: *Geschiedenis van de Drentse literatuur 1816-1956*.

TRUI: Afsluiting van een tijdperk. Het is tijd voor een nieuw begin.

LAMMERT: Komt helemaal goed. Ik ben juist bezig aan een essay over literatuur van de jonge generatie. Enige overeenkomst tussen de jonge schrijvers: ze wonen in of in de buurt van Nedersaksïë en ze schrijven verhalen, romans en gedichten in hun eigen taal.

TRUI: In het Drents?

LAMMERT: Hun eigen verhaal in hun eigen taal.

TRUI: In het Drents?

LAMMERT: In hun eigen taal.

TRUI: (*wijst opzij naar kindertekeningen op tafel*). Hoe kom je daaraan?

LAMMERT: Vanmiddag kwamen drie meisjes aan de deur. Ze hadden tekeningen voor mij gemaakt, zeiden ze. Kinderen van een jaar of vier, vijf.

TRUI: Wat aardig. (*houdt tekeningen omhoog*)

LAMMERT: Heel aardig. Handelsgeest. Initiatief. Ambitie. Natuurlijk wilden ze een beloning.

TRUI: Snoep, fruit?

LAMMERT: Wat dacht je! Geld.

TRUI: Heb je ze betaald?

LAMMERT: Ik heb ze eerst laten vertellen wat op de tekeningen is te zien.

TRUI: En wat vertelden ze?

LAMMERT: (*pakt tekeningen*) De zee. Een van de meisjes vroeg me: 'Wat is er gek aan dit strand?' Ze had een diepere laag aangebracht. Ze vertelde wat er nog meer te zien en te beleven was. Ze had een verhaal. Talent voor een roman. Fantastisch. En ik kocht een tekening van een baby in een wieg. En deze vrolijke tekening met bloemen met uitroep Jé. Dat was een vreugdekreet voor de baby in de buik van haar moeder.

TRUI: En?

LAMMERT: Ik heb ze elk vijftig cent gegeven. Investering voor de toekomst.

TRUI: (*fronsend*) Wat betekenen die tekeningen voor de streektaal en de Drentse literatuur?

LAMMERT: Op sommige vragen weet ik geen antwoord. Op veel vragen weet ik geen antwoord. Ik laat graag aan jou over om te bedenken hoe het verder moet. (*wijst naar publiek*) Gaan we samen naar het hospice of zetten we een wieg in de kamer? Komen er nieuwe talenten in de Olde Laandschop? Nieuwe talenten, met een ander verhaal, met een andere taal? Durven we afscheid te nemen van het lijk?

Om een citaat uit een dode taal aan te halen: *Requiescat in pacem aeternam?*

Op veel vragen over de toekomst heb ik geen antwoord. Maar op één vraag over het heden kan ik wel een antwoord geven.

TRUI: Wat eten we?

LAMMERT: Tagliatelle en Frutti di mare. Pistache-ijs met frambozen.

TRUI & LAMMERT: (*naar de keuken*).

EINDE SCÈNE 4

9-15 juli 2014

BRONNEN

- * Gerard Stout, *De grote verzoening*. Ter Verpoozing 2014.
- * Carl Djerassi, *Seks in een tijd van technologische reproductie*. Ter Verpoozing 2014.
- * Chrétien Schouteten, *De scheikundige*, toneel over Fritz Haber. Ter Verpoozing 2013.
- * Robbert van Lanschot, *Trouw toch liever met een donker meisje*. De Volkskrant, 9 juli 2014.
- * Mr. dr. Ellen-Rose Kambei, oprichter/directeur van de Rutu Foundation for Intercultural Multilingual Education, Amsterdam, *Racisme*. De Volkskrant, 12 juli 2014.
- * Interview met Joep Dohmen, NRC 12 juli 2014.
- * Wim Couwenberg, *Heeft Nederlands als cultuurtaal nog toekomst?* Ons Erfdeel, mei 2014.
- * Museum De Fundatie, Zwolle. Tentoonstelling *Meer Macht*, m.n. Yael Bartana, *Wenn ihr wollt, ist es kein traum* (2012).
- * 12 juli 2014 Kindertekeningen van buurmeisjes.
- * Marloes Otten, Hylke de Boer, Marit van der Haar, Boudicca Meerman, Sandra Nip, Lotte Wouters, *De Kunst van Verhalen. Grensloos Kunst Verkennen*. Ter Verpoozing 2014.

- * Web: Two things which are so different as to have no opportunity to unite. Twain derives from the Old English *twegen*, meaning *two*. The phrase never the twain shall meet was used by Rudyard Kipling, in his Barrack-room ballads, 1892: "Oh, East is East, and West is West, and never the twain shall meet." There, Kipling is lamenting the gulf of understanding between the British and the inhabitants of the Indian subcontinent. It may well be that he coined the phrase.

VERANTWOORDING

Van *De negers* heb ik spelling deels aangepast. Zo verdwenen *hadt, zynen, hunnen*. Soms heb ik *des* laten staan. *Boomwolle* is katoen. Ik vind *boomwolle* een mooi woord. Ook heb ik enkele andere germanismen gehandhaafd.

Ik heb bijna alle aangehaalde bestrijders van slavernij kunnen achterhalen. De levensbeschrijvingen geven enige context van die tijd. De informatie komt grotendeels van wikipedia (Nederland, Frans, Duits, Engels.). Ook de portretten heb ik van het web gehaald.

Via dbnl.org en delpher.nl zijn veel bronnen te achterhalen.

De toneelialogen schreef ik in 2014. Ze sluiten niet helemaal aan. Ze bieden een tegenwicht aan de zwaarte van *De negers*.

De keuze voor heruitgave van *De negers* is geheel particulier. Als ik docent Nederlands was, zou ik de rollen *at random* verdelen – ongeacht kleur en sexe – en het toneelstuk op de planken zetten. Ieder kan ervaren hoe het is zwart, wit, man, vrouw, echtgenoot en bullebak te zijn.

Kotzebue gaf het toneel de titel *Negersklaven*, Witsen Gysbeek maakte er *De negers* van. Ik koos voor *Ada, de negerlavin*.

Het toneelstuk is ontstaan in de Napoleontische tijd (Bataafse Republiek), vandaar de Hymne op de volgende pagina's.

Vrijheid, gelijkheid en broederschap.

De houtskoolschetsen zijn van mijn hand. Ik maakte ze vanuit aardigheid en gedrevenheid. Er is niet steeds een direct verband met de tekst.

De - niet-gelijkende - houtskooltekeningen zijn naar foto's uit mijn leertijd in Kalabo, Zambia. 1975-1977. Malikana 6, Nyambe 9, Nalukui 11, Walubita 47, Kalimukwa 48, Etambuyu 88, Inonge 162, Wabei 164. De tekeningen op pag. 130 en 160 zijn van Paul Nosiku. Ze geven dit boek een authentiek kleurboekkarakter.

Vrijwel al mijn werk kent dat bonte palet.

HYMNE

POUR LA CÉLÉBRATION DE LA FÊTE DE LA SOVERAINETÉ DU PEUPLE.

Air; O Mahomet ton paradis des femmes, etc,

PEUPLE français, peuple autrefois esclave,
Ris de les rois, de tous les potentats;
Ils n'ont plus rien, non plus rien qui t'entrave:
Ta raison seule a mûri leurs états,
Peuple français, peuple autrefois esclave,
Ris de tes rois ; de tous les potentats.

Des bords du Rhin, jusqu'aux rives du Tibres
Par-tout on voit le peuple souverain
L'homme par-tout est né pour être libre;
Par-tout il doit partager ce destin.
Peuple français, etc.

Vous, qui vivez au temple de mémoire,
Mânes sacrés de Caton, de Brutus,
Nous soutiendrons l'état de votre gloire;
Nous en jurons par vos mâles vertus.
Peuple français, etc.

Fière Albion, ta dernière heure sonne;
Tu vas compter de tes lâches forfaits;
Entends déjà le signal qui se donne...
Nous, te portons ou la mort ou la paix.
Peuple français, etc.

Honneur, honneur au sage directoire,
Qui nous prépare aux actions d'éclat,
A Buonaparte, enfant de la victoire,
A tous les preux qu'anime le combat.
Peuple français, etc.

Père du jour, du temps, de la nature ,
Astre de feu, témoin de nos élans,
Sacré soleil, émanation pure,
Consacre-les chez nos derniers enfants.
Peuple français, etc.

Et vous, par qui tout végète et respire,
Par qui tout est, tout fut et tout sera,
Daignez toujours nous aimer, nous sourire
Et le français toujours triomphera.
Peuple français, etc.

LE PARADIS DE MAHOMET.

Paroles de PIGAULT-LEBRUN Musique de B. POLLET.

Prix 50 c.

Chez *B. Pollet* BRÉVETÉ

De LL. AA. SS. Mgr Le Duc et Mmes Les D^{esses} d'Orléans,

M^d de Musique et d'Instrumens,

Au coin de la rue S^t. Honoré et de celle de Valois, sous la Galerie.

N° 166. *Gaiement.*

De mille et quelques pa-ra-dis que pro-met
la fable ou l'his-toire il n'en est qu'un où je veux
croire et c'est à ce-lui des hou-ris j'au-rai mai-
-tresse toujours bel-le qui dis-pense d'ê-tre fi-dèle que je
chan-gerai chaque jour.

je leur prou-ve-rai tou-r-à-tour que ma flam-

- me est tou-jours nou-vel-le vi-ve le pa-ra-dis d'a-

- mour. vi-ve le pa-ra-dis d'a-mour.

1. e Fois. 2. e Fois.

La beauté jette quelques fleurs
 Sur les épines de la vie
 Mais la cruelle jalousie
 En corromp bientôt les douceurs
 Je veux du plaisir sans contrainte
 Je veux sans entendre une plainte
 Voler vers un nouvel objet
 Ah pour être heureux en effet
 Mes amis jettous nous sans crainte
 Entre les bras de Mahomet.

HYMNE

VOOR DE VIERING VAN HET FEEST VAN DE SOEVEREINITEIT VAN HET VOLK.

AMelodie; O Mahomet ton paradis des femmes, etc,

Frans volk, volk dat ooit slaaf was,
Lach om de koningen, om alle potentaten;
Ze hebben niets meer, niets om je te dwarsbomen:
Uw rede alleen heeft hun staten tot wasdom gebracht,
Frans volk, volk eens geknecht,
Lach om jullie koningen, om alle potentaten.

Van de oevers van de Rijn tot de oevers van de Tiber
Overal zien we het soevereine volk
Overal is de mens geboren om vrij te zijn;
Overal moet hij lotsbestemming delen.
Franse volk, enz.

Jullie die leven in de tempel van de herinnering,
Heilige manen van Cato en Brutus,
Wij zullen de staat van uw glorie handhaven;
Wij zweren bij uw mannelijke deugden.
Franse volk, enz.

Trots Albion, uw laatste uur is gekomen;
Je zult je laffe daden tellen;
Hoor het signaal wordt al gegeven...
Wij brengen u de dood of de vrede.
Franse volk, enz.

Eer, eer aan de wijze Regisseur,
Die ons voorbereidt op grote daden,
Aan Buonaparte, kind van de overwinning,
Aan alle dapperen die geïnspireerd zijn door de strijd.
Franse volk, enz.

Vader van de dag, van de tijd, van de natuur,
Ster van vuur, getuige van onze drijfveren,
Heilige zon, zuivere uitstraling,
Wijd ze aan onze laatste kinderen.
Franse volk, enz.

En jij, door wie alles gedijt en ademt,
Door wie alles is, alles was en alles zal zijn,
Houd altijd van ons en lach naar ons
En de Fransen zullen altijd zegevieren.
Fransen, enz.

